

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Süleyman ERTUĞRUL

ŞANLIURFA – 2017

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ

(YÛKSEK LİSANS TEZİ)

Süleyman ERTUĞRUL

Danışman:
Doç. Dr. Atilla YARGICI

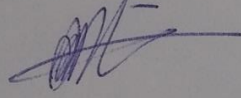
ŞANLIURFA – 2017

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

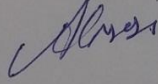
Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 155230028 numaralı Süleyman ERTUĞRUL'un hazırladığı "Nüzûl Bağlamında Münafikûn Süresinin Tefsiri" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 29/12/2017 Tarihinde, saat 13:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

29/12/2017

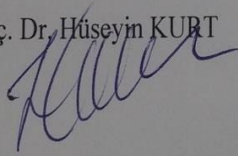
(Danışman)
Doç. Dr. Atilla YARGICI

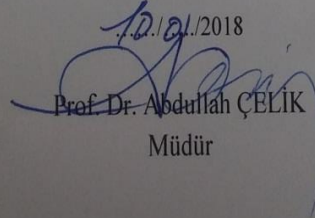
Üye
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ENSARI

Üye
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KURT

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

29.12.2018

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Süleyman ERTUĞRUL
Öğrenci Numarası : 155230028
Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Tefsir
Başlık (Türkçe) : Nüzul Bağlamında Münafikun Suresinin Tefsiri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Nüzul Bağlamında Münafikun Suresinin Tefsiri çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin, 28/11/2017 Tarihinde danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 21'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28/11/2017

Hazırlayan Öğrencinin

İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 28/11/2017

Doç. Dr. Atilla YARGICI
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin rabbi olan ve insanı eşrefi mahlûkat olarak yaratan Allah'a mahsustur. Salat-ü selâm, o âlemlere rahmet olarak gönderilen Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) üzerine olsun.

İslâm itikadına göre bir insan mü'min, kâfir, müşrik ya da münâfik olur. Mü'min: Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiş olan tüm esasları dil ile ikrar, kalp ile tasdik eden kişidir. Kâfir: İmanın şartlarını ve Kur'ân'ın söylediklerini inkâr eden kişidir. Müşrik: Allah'ın varlığına inanmakla birlikte Allah'a ortak ittihâz eden kişidir. Münâfik ise Allah'ın bütün emir ve yasaklarına dil ile inandığını söylediği hâlde kalbiyle inkâr eden kişidir. İnanç bakımından bu dört sınıfın en kötüsü olan münâfiklar Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde zikredilmektedir. İkiyüzlü olmanın ne derece vahim sonuçlar doğurduğunu hem Kur'ândan hem de yaşadığımız hayattan öğreniyoruz. Münâfikların, Müslümanlara verdiği büyük zarar sebebiyle, insanlarımızın bu tür kişilere karşı daha bilgili olmasına katkı sağlamak maksadıyla bu konuyu çalışmamızda tercih ettik.

Bu çalışma, esbâb-ı nüzûl kitapları, klasik ve çağdaş tefsirler başta olmak üzere hadis kitapları ve diğer bazı eserler ışığında, Münâfikûn sûresinde yer alan hakikatlerin, nüzûlünden günümüze kadar nasıl anlaşıldığını ve yaşandığını ele alarak, sûredeki olayları ve tembihleri izah etmektedir. Yine bu çalışma Müslümanları münâfikların şerrinden korumayı hedeflemekle, kapsamlı olarak bu sûrenin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Gayemiz sadece söz konusu sûreyi açıklamak değil, sûrenin içerdiği ana konuları Kur'ân-ı Kerîm'in farklı âyetlerinde geçtiği şekliyle ele alarak tefsir çalışmaları ışığında insanlara ulaştırmaktır.

Kur'ân'daki her âyetin iletmiş olduğu bir mesaj olduğu gibi âyetlerden meydana gelen her sûrenin de iletmiş mesajlar vardır. Münâfikûn sûresinde ele alınan

konuların önemine binaen şöyle söyleyebiliriz ki; geçmişten günümüze, günümüzden kıyamete kadar Müslümanların, dışardaki tehlikelerle uğraştığı yetmiyormuş gibi İçeride ki münâfiklarla uğraşması çok üzücü bir hadisedir. Bu sûrenin barındırdığı mesajları, Kur'ân ışığında araştırmanın ehemmiyeti göz önündeki bir gerçektir.

Bu çalışmamın belirlenme aşamasından bitirilmesine kadar engin bilgisiyle bana yol gösteren ve emek sarfeden saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Atilla YARGICI Bey'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca üzerimde ders döneminde emeği geçen hocalarıma, çalışmalarımnda desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme ve dostlarıma şükranlarımı sunarım. Gayret bizden, tevfik Allah'tan...

Aralık – 2017

Süleyman ERTUĞRUL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	3
1. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN KİMLİĞİ, FAZİLETİ VE KONULARI	3
1.1. Sûrenin Kimliği.....	3
1.2. Sûrenin Fazileti.....	4
1.3. Sûrenin Konuları.....	5
2. ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛREYLE İLİŞKİSİ.....	6
3. BELAĞÂT AÇISINDAN ANALİZİ	8
4. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN İÇERDİĞİ BAZI KAVRAMLAR.....	9
4.1. İnfidâd	9
4.2. Huşûbun Müsennede.....	9
4.3. Sayha.....	10
4.4. Cünne.....	11
4.5. Levv.....	11
4.6. Efk.....	11
4.7. İzzet-Zillet	12

4.8. Ecel.....	13
5. MÜNÂFİKÛN KELİMESİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR.....	13
5.1. Nifâk, Münâfık ve Münâfıkûn Kelimelerinin Yapısı	14
5.2. Nifâk ve Münâfık Kelimelerinin Sözlük ve Terim Anlamları.....	14
5.3. Nifâk ve Münâfık Kelimelerinin Sözlük Anlamlarıyla Benzerlikleri....	19

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN NÜZÛLÜ İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	21
1. ESBÂB-I NÜZÛL İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	21
1.1. Esbâb-î Nüzûlün Tanımı.....	21
1.2. Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Faydaları	23
1.3. Esbâb-ı Nüzûlün Taaddüt Sorunu.....	25
1.4. Esbâb-ı Nüzûlü İfade Etmek İçin Kullanılan Tabirler	27
1.5. Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerinin Sıhhatinin Tespiti.....	28
2. SÛRENİN NÜZÛLÜNÜ HAZIRLAYAN HADİSELER.....	29
2.1. Nüzûl Zamanı	29
2.2. Hicretten Önce Yesrib'in Siyasal ve Toplumsal Durumu	30
2.3. Nifâkın Medine'de Zuhur Etmesinin Sebepleri	34
2.4. Münâfıkların Savaşlarda Çıkardıkları Fitneler	36
2.4.1. Bedir Muharebesi.....	37
2.4.2. Uhud Muharebesi.....	39
2.4.3. Hendek Muharebesi.....	41
2.5. Ben-i Müstalik Gazvesi Sonrası Münâfıkûn Sûresinin Nüzûlü.....	43
3. SÛREDE GEÇEN BAZI ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ.....	49
1. SÛRE BAĞLAMINDA MÜNÂFIKLARIN ÖZELLİKLERİ.....	50
1.1. Münâfıkların İmanları.....	50
1.2. Münâfıkların Yalancı Olmaları	53
1.3. Yeminlerini Kalkan Olarak Kullanmaları.....	54
1.4. Kalplerinin Mühürlü Olması	56
1.5. Şüpheli ve Korkak Olmaları.....	59
1.6. Düşman Olmaları	61
1.7. Büyüklük Taslamaları	65
1.8. Münâfıkların Bağışlanmamaları.....	67
1.9. Her Durumda Mü'minlerin Aleyhine Çalışmaları.....	70
2. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNDE MÜ'MİNLERLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	74
2.1. Allah'ı Hatırlamaya Engel Olan Durumlar	75
2.2. Mü'minleri İnfak ve Sadakaya Teşvik.....	78
2.3. Ecel İle İlgili Hususlar	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86

KISALTMALAR

Agt.	: Adı geçen tez
b.	: İbn, bin (ođul)
bkz.	: Bakınız
c.c	: Celle Celaluh
ev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Basım Tarihi Yok.
v.d.	: ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok
Yay.	: Yayınları

ÖZET

NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ

Bu çalışmamızda on bir âyetten müteşekkil olan Münâfikûn Sûresi incelenmektedir. Tefsirler ve esbab-ı nüzûl kitapları ışığında, sûrede yer alan kavramların ve konuların açıklanması amaçlanmaktadır.

Çalışmamız, münâfikların nasıl ikiyüzlü ve yalancı olduklarını, bütün yaşamları boyunca korku ve endişe ile yaşadıklarını, mü'minlerle olan diyaloglarını beyan etmiştir. Ayrıca, Allah'ı anmaya mani olan durumları, infakın gerekliliği ve ecelin geciktirilemeyeceğini âyetler ışığında ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Münâfik, Sûre, Esbâb-ı Nüzûl, Rivâyet.

ABSTRACT

THE TAFSIR OF MUNAFIKUN SURAH IN THE CONTEXT OF NUZUL

This study examines the surah of Munafikun which consists of eleven verses. It is aimed to explain the concepts and topics covered in the surah in the light of tafsir and esbab-1 nuzul books.

Our study revealed that how hypocrites can be such liars and two-faced, how they live in fear and anxiety throughout their lives and the dialogues with believers. In addition, in the light of the verses, it has been presented that, the situations which prevent to remember Allah, the necessity of the help, and the death cannot be delayed.

Keywords: Interpretation, Hypocrite, Surah, Esbab-1 Nuzul, Narration.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm; Cenâb-ı Hak tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v) gönderilmiş, günümüze kadar mütevatir olarak ulaşmış, okunması ibadet olan ilahi bir kitaptır. Getirdiği hükümler kıyamete kadar geçerliliğini koruyacaktır. Bu kitap ile hemhal olan Müslümanlar ve O'nu anlamak isteyen Gayri Müslimler için en önemli kaynakların başında gelmektedir. Mü'min, doğru yolu Kur'ân'la bulup hidâyete ermekte, kâfir Kur'ân'ı inkâr edip yolunu kaybetmekte, münâfik ise iman ve küfür arasında bocalayıp, menfaatinin gerektirdiği şekilde davrandığından doğru ve yanlış ayırt edememektedir.

Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden günümüze kadar en çok okunan, araştırılan ve kitaplara konu olan bir özelliğe sahiptir. Her dönemde Kur'ân âyetlerinin üzerinde derinlemesine tefekkür edilmiş, bazen bir âyet, bazen bir konu, bazen de Kur'ân'ın baştan sona tüm âyetleri tek tek ele alınarak tefsir çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda birçok tefsir kitabı insanların istifadesine sunulmuştur.

İstifade ettiğimiz bu kaynaklardan bazıları şunlardır: Taberî'nin *Câmiu'l-beyanı*, Zemahşerî'nin *Keşşâf'ı*, Râzî'nin *Mefatihü'l-ğayb'ı*, Kurtubi'nin *el-Cami'li ahkami'l Kur'ân'ı*, İbn Kesir'in *Tefsiru Kur'ân'il-âzim'i*, Beydavî'nin *Envaru't-tenzîl'i*, Nesefî'nin *Medârik'i*, Suyuti'nin *ed-Durru'l mensur'u*, İsmail Hakkı Bursevi'nin *Ruhu'l-beyan'ı*, Alusi'nin *Ruhu'l-menâi'si*, Seyyid Kutub'un *Fi-zıllali'l-Kur'ân'ı*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsiri.

İstifade ettiğimiz eserlerden bir kısmı da esbâb-ı nüzul ile ilgilidir. Âyet veya sûre bazında yazılmış olan esbâb-ı nüzûl kitaplarından bazıları; H. Tahsin Emiroğlu'nun *Esbâb-ı Nüzûl*, Bedrettin Çetiner'in *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, Hakkı Yılmaz *Tebyinül Kur'ân İşte Kur'ân*, Abdulfettah El-Kâdî'nin *Esbâb-ı Nüzûl* gibi eserlerdir.

Evvela bu kaynaklar incelenmiş ve Münâfikûn sûresiyle ilgili bölümler tespit edilip konu ve esbab-ı nüzûl bağlamına göre gruplandırılmış, âyetler bir arada olacak biçimde not edilmiştir. Daha sonra bu notlar incelenip tahlil edilmiş konu bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmeye alınmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız “Nüzûl Bağlamında Münâfikûn Sûresinin Tefsiri” adlı çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konumuza mukaddime sayılabilecek öz bilgilere, çalışmamız için seçmiş olduğumuz yöntemlere ve kullandığımız kaynaklara ait bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde Münâfikûn sûresi hakkında genel bilgilere; sûrenin kimliğine, faziletine, konularına, sûrenin önceki ve sonraki sûreyle olan ilişkisine, sûrenin sûrenin içinde geçen bazı terimlere, nifâk kelimesinin anlamlarına değinilmiştir. İkinci bölümde, sûresinin nüzûlü ile ilgili genel bilgilere, sûrenin sebab-i nüzûlüne yer verilmekle beraber nuzûlünü hazırlayan bazı olaylara değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Münâfikûn sûresinin tefsirine değinilmiştir. Münâfikûn sûresinde geçen münâfikların özelliklerine Kur’ân’î ahengi bozmadan sırasına göre değerlendirilmiştir. Azda olsa Kur’ân’ın farklı yerlerindeki münâfikların özelliklerini bildiren âyetlere temas edilmiştir. Yine üçüncü bölümde, mü’minlerin hususiyetlerine değinilmiştir. Aynı konuda farklı görüşlerin bulunduğu durumlarda tercihte bulunma yoluna gidilmiştir.

Münâfikûn sûresi, gerek içeriği ve verdiği mesajlar bağlamında, gerekse içinde bulunduğumuz durumlar çerçevesinde çok önem arz eden bir sûredir. Biz de tezimizi hazırlarken tefsir ve nüzûl kitaplarından faydalanarak Münâfikûn sûresinde zikredilen münâfikların özelliklerini ve sûrenin önemini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık. Sûreyi genel anlamda ele alarak belli başlıklar altında incelemeye çalıştık. Münâfikûn sûresinde geçen bazı âyetleri ve sebab-i nüzûlleri, sûreyi esas alarak Kur’ân’ın başka âyetlerinden açıklamalarla vermeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Bu bölümde Münâfikûn sûresinin kimliği, nifâkın sözlük ve terim anlamı, sûrede geçen bazı kelimelerin manâları, sûrenin içerdiği konular, münâfikûn kelimesinin kök anlamı, türevleri, nifâkın kısımları ve sûrenin belağât açısından tahlîli ele alınacaktır.

1. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN KİMLİĞİ, FAZİLETİ VE KONULARI

1.1. Sûrenin Kimliği

Münâfikûn sûresinin Kur'an'daki sıralaması altmış üç olup, nüzûl sırasına göre yüz dördüncü sûredir¹. On bir âyetten müteşekkil olup yüz seksen kelime² ve yedi yüz yetmiş altı³ (bazı kaynaklarda dokuz yüz yetmiş altı)⁴ harften ibarettir. Fasılası yalnız Ğ harfidir⁵. Medenî sûrelerden olup, Hac sûresinden sonra Mücâdele sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur. Kur'an-ı Kerîm'deki yeri ise Cuma sûresinden sonra Teğâbün sûresinden öncedir. İlk âyetinden itibaren münâfiklardan bahsettiği için bu adı almıştır.⁶

¹ Hayreddin Karaman, v.d., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, DİB Yayınları, 2007, Cilt 5, s. 355.

² M. Kemal Dilavoğlu, *Münâfikûn*, Ankara, Çağdaş Basımevi, 1975, s. 3.

³ Ahmet Vefa Temel, *Münâfikûn Sûresi Tefsiri ve Tasvir Ettiği Münâfik Karakteri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

⁴ H. Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 2. Baskı, Konya, Cilt 12, s. 260.

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Fazilet Neş. 2015, Cilt 7, s. 4994.

⁶ Karaman, v.d., Cilt 5, s. 355.

1.2. Sûrenin Fazileti

Münâfikûn sûresi, münâfiklardan bahseden tek sûre olmadığı halde münâfikların adını alan tek sûredir. Medine’de nazil olan diğer bazı sûrelerde de münâfikların durumları anlatılmış hilelerinden söz edilmiş, ya kısa bir şekilde işaret edilmiş ya da tafsilatlı olarak münâfiklardan bahsedilmiştir. Fakat bu sûrenin hemen hemen tamamı doğrudan doğruya münâfikların vasıflarını anlatmakta, onların yapmış olduğu hareketleri ve söyledikleri sözleri işaret etmektedir. Bu sûrenin asıl gayesi, nifâk ve münâfikları tafsilatıyla bildirmektir. Öyleki bu sûre, münâfikların nifâk tuzaklarını ifşa ederek, iç yüzlerini tüm mü’minlere bildirdiği için “Münâfikûn” diye isimlendirilmiştir.

Öncelikle münâfikların karakterleri, yalancılıkları hile ve sahtekârlıklarıyla alakalı mü’minlere karşı duydukları kin ve nefreti ifade etmektedir. Onların hamleleri, adilikleri, korkaklıkları ve basiretlerinin körlüğü ve katılığı dile getirilerek mü’minlere bildirilmektedir. Çünkü onlar, Müslüman görünmekle insanları Allah’ın dininden men ediyor ve İslâm’ın çağrılarını inkâr eden Gayri Müslimlerin veremediği zararı veriyorlardı. Bundan dolayı münâfikların tehlikeli oyunları daha büyük ve verdikleri zarar daha yıpratıcı olduğu için mü’minler bu konuda uyarılmaktadır.⁷

Bu sûrede münâfiklardan bahseden âyetlerin dışında az da olsa mü’minlere bir uyarı, kendilerinden uzak olmasına rağmen münâfikların sıfatlarından herhangi birine yakalanmaları ihtimalinden mü’minler sakındırılmaktadır.⁸

Taberânî, “Evsât”ında Ebû Hureyreden rivâyet ettiği bir hadiste beyan edildiğine göre Allah Resûlü, (s.a.v) Cuma namazında, Cuma sûresini okur mü’minleri teşvik eder; Münâfikûn sûresini okur münâfikları tevbih ederdi.⁹

Münâfikûn sûresi, Hadid sûresinden, kendisine kadar devam eden sûrelerin bir gayesi, bir neticesi olup kendisinden sonra Mülk sûresine kadar devam eden sûrelerin de mukaddimesi durumundadır.¹⁰

⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Saffetü't Tefasir*, Kahire, Daru's Sâbûnî, 1997, Cilt 3, s. 366.

⁸ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 490.

⁹ Zuhâyî, Cilt 14, s. 465; Bilmen, Cilt 8, s. 3729; Elmalılı, Cilt 7, s. 4994.

¹⁰ Emiroğlu, Cilt 12, s. 280.

1.3. Sûrenin Konuları

Diğer bazı medenî sûrelerde olduğu gibi Münâfikûn sûresinde de hicretten sonra Medine toplumunda görülen nifâk hadiselerinden bahsedilmektedir.

Bu sûre münâfikların vasıflarını belirterek başlar. Bu sıfatlardan en önemli olanları; imanî konulardaki yalancılıkları, zayıf ve korkak olmaları, yalan yere yemine yeltenmeleri, Allah'ın peygamberine ve mü'minlere karşı ihanet etmeleri ve insanları Allah'ın dininden vazgeçirmeye çalışmaları gibi hususiyetlerdir.

Daha sonra sûre, münâfikların rezil ve hakir davranışlarından bahseder ki, bu davranışlardan en dikkat çeken; münâfikların, Ben-i Müstalik gazvesinden sonra Medine'ye döndüklerinde Resûlullah'ı (s.a.v) ve mü'minleri oradan çıkaracaklarını iddia etmeleridir.¹¹

Münâfikûn sûresinin içeriğini iki bölüm halinde ele almak mümkündür. Münâfikların dış görünüşleri ve ruhî profiline değinen birinci bölümde; münâfikların, işine geldiği zaman yemin ederek Müslüman olduklarını iddia ettiklerine, görünüşleriyle ve şaşalı konuşmalarıyla ilgi çektiklerine değinilmektedir. Bu kişiler, iç âleminde ya hiç inanmamış ya da Mekke'de iman ettikleri Hz. Muhammed'in (s.a.v) Medine'ye geldikten sonra çıkarlarını ve otoritelerini ortadan kaldıracak adaletli bir yapı kurunca küfre avdet etmiş ve Müslümanların da tekrar eski dinlerine dönmeleri için çaba göstermişlerdir.

Bu bölümde ayrıca Abdullah b. Übeyy'in sözlerine atıfta bulunarak münâfikların nasıl ikiyüzlü, sakınılması gereken birer İslam düşmanı olduklarına değinilmiştir.

Sûrenin ikinci kısmında ise mü'minler, insan fitratında son derece öneme sahip olan mal hırsı ve evlat sevgisinin kendilerini Allah'ı zikirden geri bırakmaması hususunda uyarılmıştır. Sonraki âyette ise durdurulması ve tehir olunması söz konusu olmayan ecelden önce, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği malları, Allah yolunda infak etmeye ve sadaka vermeye teşvik edilmiştir.¹²

¹¹ Zuhâylî, Cilt 14, s. 465.

¹² M. Kamil Yaşaroğlu, "Münâfikûn Sûresi," *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, Cilt 31, s. 56; Zuhâylî, Cilt 14, s.465.

2. ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛREYLE İLİŞKİSİ

Münâfikûn sûresinin bir önceki sûre olan Cuma sûresi ile ilişkisi mü'minler ve münâfiklar arasında yapılan karşılaştırmalarda açıkça görülmektedir. On bir âyet olan Cuma sûresinin, son üç âyetinde mü'minlere bazı mühim işleri hatırlatan Cenâb-ı Hak, on bir âyet olan Münâfikûn sûresinin de son üç âyetinde mü'minler için bazı önemli konulara dikkat çekmiştir.

Cuma sûresinde, Peygamberimizin risaletini, hem kalpleriyle hem de dilleriyle yalanlayanlardan bahsedilmiştir ki bunlar Yahûdilerdir. Münâfikûn sûresinde ise Peygamberimizi diliyle tasdik ettiği hâlde onu kalbiyle inkâr eden münâfiklardır.¹³

Cuma sûresinde, Hz. Peygamberin (s.a.v) nübüvvetinden ve Allahu Teâlâ'nın, "*Tevrat'ı yüklenenlerin halini*"¹⁴ bildirdiği âyete, darb-ı mesel getirerek, Resûlünü kalp ve dil ile yalanlayanlardan bahsedilmiştir. Bu sûrede, Hz. Muhammed'i, (s.a.v) lisanen değil de kalben inkâr edenlerden bahsedilmiştir.

Bu sûrenin başı ile Cuma sûresinin sonu arasındaki ilişki de şöyledir: Allahu Teâlâ Cuma sûrenin sonunda, Cuma namazı için ezan okunduktan sonra mü'minlerin, Hz. Muhammed'e (s.a.v) saygı duyarak onun hakkını gözetlemeleri gerektiğini bildirmiştir. Aynı şekilde eda bakımından Resûlullah'a uymayı, başka şeyleri öne geçirmek gerektiğinde, Resûlullah'a saygısızlık yaparak onların ardına düşmenin, münâfikların karakteri olduğuna dikkat çekmiştir. Allahu Teâlâ'nın bu sûrenin başında buyurduğu gibi yalancılar ve ikiyüzlüler münâfiklardır. Nitekim Yüce Allah, münâfiklar, yani Abdullah b. Übeyy ve arkadaşları, Resulullah'ın yanına geldikleri zaman, "*Şehadet ederiz ki sen, kesinlikle Allah'ın peygamberisin derler*"¹⁵ buyurmuştur.¹⁶

Haşr sûresinden sonra gelen Mümteherine sûresi, sûrenin devamı ve tamamlayıcısı olduğu gibi, Cuma sûresinden sonra Münâfikûn sûresi de Cuma

¹³ Vehbe b. Mustafa Zuhâylî, *Tefsirü'l Münir*, 2. Baskı, İstanbul, Risale Yayınları, 2005, Cilt 14, s. 465.

¹⁴ Cuma, 62/5.

¹⁵ Münâfikûn, 63/1.

¹⁶ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzi, *Mefatihü'l Ğayb*, Beyrut, Darül İhya, 1420(h), Cilt 30, s. 545.

sûresinin bir tamamlayıcısı gibidir. Sûre, Allah'ı tesbih ve takdis ile başlamış peygamberimizin risaletini belirttikten sonra Yahûdiler kınanmış, mü'minler için de cumayı tazim etmeleri suretiyle devam etmiştir. Münâfikların durumu Yahûdilerin durumuna benzediği için bu sûre de peygambere karşı münâfikların halleri anlatılarak zem edildikten sonra mü'minlere hitap ile sona ermiştir. Cuma sûresi, cumadan dağılanların birliğiyle son bulunduğu gibi Münâfikûn sûresi de ona münasip olarak münâfikların zemmi ile başlamıştır.¹⁷

Münâfikûn sûresinden sonra gelen Teğâbun sûresinin ”*yerde ve göklerde ne varsa Allah'ı tesbih eder*”¹⁸ âyetiyle başlaması, Münâfikûn sûresinde zikrolunan Allah'ın büyüklüğünün bir beyanı ve mü'minleri Allah'ı zikretmeye teşvik müeyyidesidir. Allahu Teâlâ'nın eceli gelen bir kimseyi geciktirmemesi, gücündeki bir şüpheden dolayı değil, zatında, sıfatlarında ve her türlü fiillerinde şüpheden uzak, noksansız olarak mülk ve tasarrufunda hâkimiyetinden dolayıdır. Münâfikûn sûresinin devamında mü'minler tenbih edilerek, Teğâbun sûresinde zikrolunacak dirilme meselesine giriş oluşturulmuştur.¹⁹

Münâfikûn sûresinde, yalancı münâfiklardan bahsedilirken Teğâbun sûresinde doğru sözlü sadık kimselerden bahsedilmektedir. Aynı şekilde Allahu Teâlâ, Münâfikûn sûresinde içi dışı farklı olan münâfikları göstererek, Teğâbun sûresinde “*Allah yerde ve göklerde olanları bilir, dışarıya akıttıklarınızı ve içeride gizlediklerinizi hakkıyla bilendir*”²⁰ âyetiyle onları şiddetli bir şekilde uyarmaktadır. Münâfikûn sûresinin sonunda zikre dair bir tenbih varken, Teğâbun sûresinde yerde ve göklerdeki her şeyin Allah'ı tesbih ettiğine işaretle, insanların Allah'ı zikretmekten yüz çevirmesi halinde, Allahu Teâlâ'yı sürekli zikrecek varlıkların olduğuna değinilmektedir.²¹

¹⁷ Elmalılı, Cilt 7, s. 4994.

¹⁸ Teğâbun, 64/1.

¹⁹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5019.

²⁰ Teğâbun, 64/4.

²¹ Râzi, Cilt 8, s. 148.

3. BELAĞÂT AÇISINDAN ANALİZİ

Münâfikûn sûresindeki *وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَاذِبُونَ*²² “Allah o münâfikların hiç şüphesiz yalancılar olduğunu da biliyor” âyetinde Cenâb-ı Hak asla şüphe olmadığını vurgulamak için yemin, inne edatı ve te’kit lamı’nı kullanmıştır.

*وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ*²³ “Allah da bilir ki sen kesinlikle ve kesinlikle O’nun peygamberisin” ifadesi bir ara cümle olup münâfikların, Hz. Resûlullah’a dedikleri “sen Allah’ın peygamberisin” sözünün aslında gerçek olduğunu, fakat söylediklerine inanmadıkları için yalancı olduklarını söylemek için getirilmiştir.

*إِتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً*²⁴ “onlar yeminlerini bir kalkan edindiler” âyetinde “kalkan” kelimesi istiâredir. Kalkan, nasıl insanı kılıç ve mızrak darbelerinden koruyorsa, münâfiklar da yeminlerini, Müslüman görünerek mallarını ve canlarını muhafaza altına almak için kullanmışlardır.

*ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا*²⁵ “Onlar iman edip sonra inkâr ederler” cümlesinde tezat vardır.

*كَانَتْهُمْ خَشَبٌ مُسْتَدَّةً*²⁶ “Onlar dayanmış odunlar gibidir” cümlesinde bu insanlar dayanmış odunlara benzetildiği için teşbih vardır.

*قَاتَلَهُمُ اللَّهُ*²⁷ “Allah onları kahretsin” cümlesinde beddua vardır.

*سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ*²⁸ “Onlar için istiğfar etmişsin veya etmemişsin” cümlesinde tezat vardır.²⁹

*وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ*³⁰ “Göklerin ve yerin hazineleri(haza’in) Allah’ındır; fakat münâfiklar anlamazlar” âyetinde ise istiâre vardır.” Göklerin ve yerin hazineleri” sözüyle kastedilen yağmur yüklü bulutların döküldüğü yerler, ot ve bitkilerin yeşerdiği yerler ve bunun gibi alanlardan insanların

²² Münâfikûn, 63/1.

²³ Münâfikûn, 63/1.

²⁴ Münâfikûn, 63/2.

²⁵ Münâfikûn, 63/3.

²⁶ Münâfikûn, 63/4.

²⁷ Münâfikûn, 63/4.

²⁸ Münâfikûn, 63/6.

²⁹ Zuhâylî, Cilt 14, s. 466.

³⁰ Münâfikûn, 63/7.

rızıklandığı yerlerdir. Bazı kimselere göre, “hazinelere” sözüyle anlatılmak istenen, Yüce Allah’ın takdir ettiği mukadderattır. Zira Allah’ın takdir ettikleri şeylerde insanların ve çevresinin yararına muvafık olarak çıkardığı her şey bunun içindedir. Âyet sonlarında birbirine uygunluk vardır. Bu, Kur’ân-ı Kerîm’de çokça bulunup kelâmın güzelliğini artırmak içindir.³¹

4. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN İÇERDİĞİ BAZI KAVRAMLAR

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bazı kavramlar farklı âyetlerde farklı manâlara işaret edebilmektedir. Münâfikûn sûresinde geçen bazı kavramları, Kur’ân’ın diğer yerlerinde delalet ettiği farklı anlamları varsa onlarla birlikte ele alma gereğini hissettik. Kur’ân termolojisinde anlaşılamayan bazı lafızları, içinde geçtiği cümleyle birlikte incelemek gerekir. O kavramlardan bazıları şunlardır:

4.1. İnfidâd (انْفِضَاذ)

ض harflerinden müteşekkil olup, İnfî’al kalıbından mastardır. Bir şeyi kırıp dağıtmak, birbirinden ayırmak anlamına gelir.³² Kelimenin mazi sığası olan انْفِض، onları dağıttım onlar da dağıldılar, yani onları ayırdım, onlar da ayrılmayı kabul ettiler, anlamına gelir.

انْفِضَاذ; dağılmak, yayılmak, ictinâb etmek, uzaklaşmak ve fırlamak manâlarına gelir.³³ Bu kavram, “Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi”³⁴ ve “Onlar bir ticaret veya eğlenti gördüklerinde ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar”³⁵ âyetlerinde bu anlamlarda kullanılmıştır.

4.2. Huşûbun Müsennede (خَشْبُ مَسْنَدَة)

Bu terimde geçen خَشْب (odunlar) kelimesi çoğul olup müfredi خَشْب (odun) kelimesidir. مَسْنَدَة ise dayanmak, yaslanmak anlamlarına gelir. Huşubun müsennede;

³¹ Şerif er-Râdi, *Kur’ân Mecazları*, çev. İsmail Durmuş, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2016, s. 320; Sâbûnî, Cilt 3, s. 366.

³² Ragıb el İsfehani, *Mu’cemu müfredati elfâzil Kur’an-i*, Beyrut, Dâru’l-Fikir, s. 395; Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, (5.Baskı), İstanbul, İpek Yayınları, 2011, s. 587.

³³ Temel, s. 42.

³⁴ Âli İmrân, 3/159.

³⁵ Cuma, 62/11.

duvara dayandırılmış ağaçlar,³⁶ giydirilmiş odun,³⁷ dayanmış düzgün odun, yontulmuş, törpülenmiş, kaşarlanmış odun demektir.³⁸

Münâfıklar, oturdukları yerde dayanmış ahşap keresteler gibiydi. Görünüşleri düzgün, endamları güzel bir şekilde hareketsizce kurulur otururlardı. Lâkin içleri irfan ve şuurdan mahrum, metanet ve faydadan uzak olmakla, kuru tahtalara ve direklerle benzerlerdi.³⁹ İlim ve tefekkürden uzak birer cesedi andırırlardı.⁴⁰

4.3. Sayha (صيحة)

Ses, tıkrıtı,⁴¹ sert söz,⁴² nida, bağıriş ve haykırış⁴³ anlamlarına gelir. Münâfıklar, korkaklıklarından ve korkunun tamamen içlerine sinmesinden dolayı, her gürültünün aleyhlerinde olduğu ve kendilerine zarar vereceğini sanırlardı.⁴⁴ Münâfıklar, her işittikleri kuvvetli bir sesi kesin olarak kendi aleyhinde sanır korkar, lehlerinde söyleneni bile aleyhinde anlayarak ürküp kaçmaya çalışırlardı.⁴⁵

صيحة, Kur'ân'da uğultu ve korkunç ses anlamlarına geldiği âyetler de mevcuttur. Kâmer sûresinde: “Şüphesiz biz, onların üzerine tek bir korkunç ses gönderdik de, onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular”⁴⁶ ve Hicr sûresinde: ”Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç uğultulu ses yakalayiverdi”⁴⁷ âyetleri örnek gösterilebilir.

³⁶ M. Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri*, İstanbul, İlim Yayınları, Cilt 6, s. 235.

³⁷ Şehid Seyyid Kutub, *Fi-zilalin Kur'ân*, İstanbul, Akit Yayınları, Cilt 14, s. 496.

³⁸ Emiroğlu, Cilt 12, s. 269.

³⁹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5001.

⁴⁰ Nasruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirâzî Beydavi, *Envaru't-tenzîl ve Esrarü't Te'vil*, Beyrut, Darun İhya, 1418(h). Cilt 5, s. 214.

⁴¹ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 496.

⁴² Emiroğlu, Cilt 12, s. 269.

⁴³ Sarı, s. 446.

⁴⁴ Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebu's-suûd, *Ebu's-suûd Tefsiri*, çev. Ali Akın, İstanbul, Sistem Yayınevi, 2007, Cilt 12, s. 5567.

⁴⁵ Elmalılı, Cilt 7, s. 5002.

⁴⁶ Kâmer, 54/31.

⁴⁷ Hicr, 15/83.

4.4. Cünne (جنة)

جنة müfred olup cemisi جنن şeklindedir. Kalkan, siper ve kadının baş ve yüz örtüsü gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Savaşçıların muharebe esnasında düşmanın darbelerine karşı kendilerini muhafaza etmek için kullandıkları kalkandır.⁴⁹

Münâfiklar, canlarını ve mallarını ölümden, esir olmaktan ve ganimet olmaktan kurtarmak için yalan yeminlerini kalkan ve perde yaptılar.⁵⁰ Bir nesneyi setr ve korumak anlamlarına gelen cünn Mücâdele sûresinde: “Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın dininden alıkoydular”⁵¹ şeklinde kullanılmıştır.

4.5. Levv (لَوو)

Çevirmek, eğmek ve bükme anlamlarına gelir. لَوَوَا konuşan kimsenin sözlerinden yüz çevirmek demektir.⁵² Münâfiklara gelin Allah'ın Resûlu sizin için istiğfarda bulunsun denildiğinde başlarını sallayarak, yüz çevirirlerdi.⁵³

4.6. EfK (أفك)

Çevirmek, çevrilmek, dönmek ve döndürülmek anlamlarına gelir. يَأفك - أَفكاً Çevirmek, çevrilmek, dönmek ve döndürülmek anlamlarına gelir. أَفكاً kalıbından mastardır. أَفكهُ عَنِ الشَّيْءِ “onu o şeyde alıkoydu,” “onu o şeyden çevirdi” demektir.⁵⁴

أَنِّي يُؤْفَكُونَ ifadesi, münâfikların haktan yüz çevrilip batıla meylettiklerinin bir işaretidir. Bu aynı zamanda inaçta, haktan batıla, sözde doğrudan yalana, davranışta güzelden çirkine dönmektir.⁵⁵ Kur'an'ın Kerîm'in “Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi geldin?”⁵⁶ ve “Sonra da bak onlar nasıl hakikatten çevriliyorlar”⁵⁷ âyetlerinde bu ifade kullanılmıştır.

⁴⁸ Sarı, s. 129.

⁴⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Taberî Tefsiri*, (thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Ümit Yayıncılık, s. 2530.

⁵⁰ Zuhâylî, Cilt 14, s. 465.

⁵¹ Mücâdele, 58/16.

⁵² Temel, s. 41.

⁵³ Taberî, s. 2530.

⁵⁴ Temel, s. 40.

⁵⁵ İsfehani, s. 15; Elmalılı, Cilt 7, s. 5002.

⁵⁶ Ahkâf, 46/72.

⁵⁷ Mâide, 5/75.

4.7. İzzet-Zillet (عزة-زلة)

İzzet: Lügatte “güçlü ve üstün duruma gelmek, galip olmak, itibarlı olmak” anlamlarına gelir.⁵⁸ عز kökünden isim olan عزة bu anlamlarla birlikte bir kişinin başka insanlara nazaran ekonomi ve sosyal statü gibi bazı yönlerden bedenen ve ruhen güçlü, etkili ve itibarlı olmasıdır. Yenilgiye uğratılamayan bir konumda olduğunu da ifade eder.⁵⁹

Zillet: Lügatte “aciz, zayıf ve itibarsız olmak, aşağılanmak, hakir görülmek, mağlup olup boyun eğmek” anlamındadır. زل kökünden türeyen زلة, bir insanın başka insanlara nazaran ekonomi ve sosyal statü gibi bazı yönlerden bedenen ve ruhen zayıflığını ve etkisizliğini ifade eder. “Güç, itibar ve üstünlük” anlamındaki izzetin zıddıdır. Zillet yerine زل ve مزلة de kullanılır. Birini küçük düşürmeye ve aşağılamaya ازالال, bu durumda olan kimseye de زليل (çoğulu ازالة) denir.⁶⁰

Münâfikûn sûresinde geçtiği üzere izzet, (şeref, kuvvet ve galibiyet) Allah’ın, peygamberinin ve mü’minlerindir. Güç ve kuvvet Allah’ın, aziz kılıp yardım ettiği kimselerindir. Rağıb el-İsfâhani’ye göre izzet: “İnsanın mağlup olmasına engel olan durumdur ki, Araplar’ın; “katı yer” ve “et sertleşti” sözlerinden çıkarılmıştır. Bu durumda izzet, sanki ulaşılması zor olan yer, “عزاز” sert ve katı bir yerde olmak anlamındadır. Bazen de kötü olarak bilinen inat ve cahiliye taassubu manâsında söylenir ki, kâfirlerin ve münâfikların iddia ettikleri izzet bu anlamdadır.

Âlimler, izzetin kibirden başka bir şey olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hafs es-Sühreverdî bunu şöyle izah etmiştir: “İzzet, kibrin gayrısıdır. Zira izzet, insanın kendi nefsinin aslını bilmesi ve onu görünen fani kısmetler için hakarete düşürmeden kerim ve değerli tutmasıdır. Fakat kibir insanın kendi haddini bilmemesi ve onu kendi mevkiinin fevkinde tutmasıdır. Kibrin zıddı alçak gönüllülük, izzetin zıddı da zillettir.”⁶¹

Bir adam Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’a; insanlar sende bir kibir olduğunu iddia ediyorlar deyince o, “bu kibir değil, aksine izzettir. Zira bu izzet, zillet ve

⁵⁸ İsfehani, s. 344.

⁵⁹ Mustafa Çağrıncı, “İzzet” *DİA*, Cilt 23, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 555.

⁶⁰ Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebü'l Fadl Cemalu'ddin b. Manzur, *Lisanü'l- Arap*, Beyrut, Daru Sadır, 1414, Cilt. 11, s. 306; Mustafa Çağrıncı, “Zillet” *DİA*, Cilt 44, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, s. 416.

⁶¹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5009.

fakirliği olmayan bir zenginliktir” dedi ve Münâfikûn sûresinin sekizinci âyetini okudu. Mü’minin bilerek kendisini zelil hale düşürmesi helal değildir. Öyle ki izzet, insanın kendisini iyi bilmesi ve dünyevi bir takım amaçlar uğruna şahsiyetini ayaklar altına almaktan kaçınmasıdır. Kibir ise, insanın haddini bilmemesi, kendisinden habersiz olması ve hak etmediği bir makamın üzerine çıkarmasıdır. Her ne kadar izzet, şekil bakımından kibre benzese de özü bakımından kibirden farklıdır ve bu tıpkı tevâzünün, zillet ile karıştırılması gibidir. Hâlbuki alçak gönüllülük, övgüye layık bir sıfattır. Zillet, alçaklık ve şahsiyetsizlik ise kınanan sıfatlardır. Zillate, alçalmaya meyletmeksizin tam tevâzu sıfatında durmak, onu muhafaza etmek, büyük bir ateş üstünde kurulmuş izzet ve şeref köprüsü üzerinde durmak gibidir.⁶²

4.8. Ecel (اجل)

Muayyen bir vakte kadar mühlet vermek demektir.⁶³ “*Ve belli bir vakte kadar ulaşmanız için sizi diri tutan odur*”⁶⁴ âyetinde olduğu gibidir. Ecel; kadınların iddet bekleme süresinin dolmasına “*Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman,*”⁶⁵ borç vb. şeylerde vadenin dolmasına “*Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın*”⁶⁶ ifadeleri, Kur’ân’da kullanılan anlamlarıdır.

اجل, hemze ve cimin fethasıyla, bir vaktin gaye ve nihayetine denir. İnsan hayatı ve ömrü hakkında damgalanmış ve takdir edilmiş olan yaşamının sonucuna denir ki, hiç şüphesiz insan o anda vefat eder. Vade ile alınan borcun nihayetine de ecel denir. Çoğulu, **آجال** gelir.⁶⁷

5. MÜNÂFİKÛN KELİMESİNİN İÇERDİĞİ ANLAMLAR

Burada nifâk, münafık ve münâfikûn kelimelerin kök yapısına, bu kelimelerin sözlük ve terim anlamlarına değinilerek, kelimeler arasındaki ilişki ele alınacaktır.

⁶² Râzî, Cilt 30, s. 549; Emiroğlu, Cilt 12, s. 274.

⁶³ İsfehani, s. 7; Sarı, s. 7.

⁶⁴ Mü’min, 40/67.

⁶⁵ Bakara, 2/231.

⁶⁶ Bakara, 2/282.

⁶⁷ Temel, s. 39.

5.1. Nifâk, Münâfık ve Münâfıkûn Kelimelerinin Yapısı

Nifâk kelimesi نَفَقَ fiil kökünden türemiş olup, sülasi olarak birinci baktan (نَفَقَ) veya dördüncü baktan (نَفَقَ) olan fiilin mastarları (نَفَقَ- نَفَقَ) şeklinde gelir. Nifâk kelimesi, aynı fiilin müfaale kalıbından(نِفَاقٌ) şeklinde mastar olur. Münâfık kelimesi ise نَفَقَ fiil kökünden türemiş olup ism-i fail (مُنَافِقٌ) olarak gelir.⁶⁸ Münâfıkûn ise aynı şekilde münâfık kelimesinin çoğulu olup (مُنَافِقُونَ) şeklinde gelir.

5.2. Nifâk ve Münâfık Kelimelerinin Sözlük ve Terim Anlamları

Nifâk: نَفَقَ fiil kökünden türetilen bir mastardır. Nefeka ise eşyaya rağbet etmek, azalmak, ölmek, ruhu çıkmak, tükenmek, tünel, tarla faresinin deliğinden çıkıp girmesi,⁶⁹ kaybolmak, eksilmek ve geçmek” anlamlarına gelmektedir.⁷⁰

Nifâk kelimesi sözlükte; dedikoduculuk, ikiyüzlülük, riyâ, yalan, geçimsizlik, aldatma, hile, içinde olanın zıddını söylemek veya söylediğinin zıddını gizlemek⁷¹ gibi anlamlara gelir.

Münâfık kelimesi ise; nifâk kelimesinin ism-i failidir; yani nifâk yapan, nifâk sahibi,⁷² kalplerindeki aksini dillendiren,⁷³ nifâk sokan, ikiyüzlü, kalbi hasta, tereddütlü, aldatıcı, özü sözü bir olmayan kimselere münâfık denir.

İslâm Ansiklopedisinde “Münâfıklar” maddesini yazan F. Buhl’e göre bu kelime Habeşçe “rafızı” anlamında “manafek”ten gelir. Ayrılmak, kararsız olmak anlamlarına gelen “nafaka” kelimesinden alındığını söylemektedir.⁷⁴ Ona göre bu kelimenin mürâi, fasit ve müteredit gibi anlamları da vardır.⁷⁵

⁶⁸ Hasan Kurt, *İslâm İncasına Göre Nifâk ve Münâfık*, İstanbul, Nesil Yayınevi, 2004, s. 21.

⁶⁹ İsfehani, s. 523; Ahmed Kalkan, *Nifâk ve Münâfık*, İstanbul, İstanbul Matbaacılık, 2012, s. 10.

⁷⁰ İsfehani, s. 524; Fikret Karaman, *Münâfıklığın İtikadi Boyutu ve İslâmi Tebliğe Etkisi*, Elazığ, TDV Yayınları, 1996, s. 30.

⁷¹ Kurt, s. 26.

⁷² Kalkan, s. 10.

⁷³ Celaleddin Muhammed b. Ahmed Mahalli, Celaleddin Abdurrahman b. Ebubekir Suyuti, *Tefsirü'l Celâleyn*, İstanbul, Sarmaşık Yayınları, Cilt 2, s. 221.

⁷⁴ Kurt, s. 26.

⁷⁵ Karaman, s. 31.

Bazı Arap dil bilimcilerine göre nifâk kelimesi (نافقا) veya (نفاقاء اليربوع) kelimelerinden türetilmiştir. Yerbu'⁷⁶ denilen hayvanın yuvasına nafika denilmektedir. Köstebeğin yuvasının iki kapısı vardır. Kapılarının birinden girerken, öbüründen çıkar. Köstebek, bu ikinci kapıyı başıyla vurup dışarı çıkmasını sağlayacak biçimde ince tutar. Başkasının bu kapıyı sezmesi imkânsızdır. Kendisini tehdit eden herhangi bir tehlike, açık ve belli olan giriş kapısına doğru gelince, hemen saklı tuttuğu kapıdan dışarı çıkar.⁷⁷ Bu kapılardan giriş kapısına (القاصعاء)⁷⁸ kaçmak için yaptığı çıkış kapısına da (نافقا) denir.

Terim olarak nifâk: Dine bir kapıdan girip diğer kapıdan çıkmak, muhalefet etmek, imanı zahir edip küfrü örtmek, kalbinde küfrü gizlediği hâlde dil ile imanını açıklamak, Münâfığın fiili, bir kâfirin inkârını gizleyerek şeklen mü'min ve Müslümanlar gibi davranması anlamlarına gelmektedir.⁷⁹ İnanç ve davranışlarında ikiyüzlü olan kişilerin durumuna nifâk denir.⁸⁰

Nifâk; kalbin, davranışlarla uyumlu olmaması veya davranışların içindekinin aksi olma hâlidir. Bu fiili gerçekleştiren kimseye de münâfık denir.⁸¹

Münâfık; bazı sebeplerden dolayı İslâm'a giren, zahiren Müslüman görünen, fakat içinden inançsız olan ve bu durumu gizleyen kimsedir. Yani, zahiren Müslüman olan, fakat inanç ve düşünce olarak küfürde sabit olan kimsedir.⁸² İbn-i Cüreyc'e göre münâfık, gizlide ve açıktaki, girişinde ve çıkışında, varlığında ve yokluğunda sözü davranışına aykırı olan kişidir.⁸³ Münâfık, kendini mü'min göstermek suretiyle sözleriyle imanlı olduğunu iddia eder, fakat Allah'a, Hz. Muhammed'e (s.a.v) ve mü'minlere karşı ihanet ve düşmanlık içinde olan kimsedir.⁸⁴ Müslümanlardan veya kâfirlerden gelebilecek tehlikelere göre bazen

⁷⁶ Yerbu': Arap tavşanı, tarla faresi ve köstebek de denir.

⁷⁷ Ali Rıza Temel, *İslâm Davası ve Münâfikler*, İstanbul, Bahar Yayınevi, 1978, s. 7.

⁷⁸ Kurt, s. 23.

⁷⁹ Kurt, s. 27.

⁸⁰ Karaman, v.d., Cilt 5, s. 358.

⁸¹ Râzî, *et-Tefsiri'l Kebir*, Beyrut, Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 1990, Cilt 2, s. 60.

⁸² Kalkan, s. 10.

⁸³ Hasan El- Arumi, *Münâfıklığın 50 Alameti*, Ankara, Polen Yayınları, 2006, s. 17.

⁸⁴ Seyyid M. Hüseyin Tabâtabâî, *el- Mizan Fi Tefsiri'l Kur'an Müessesetü'l e'lami li'l Matbuat*, Beyrut, 1974, Cilt 19, s. 278.

iman kapısını, bazen de küfür kapısını kullanır. Yani menfaatine göre hangi kapı uygunsa o kapıdan çıkar.⁸⁵

Nasıl ki köstebek nafikayı gizleyip kası'a açık tutuyorsa münâfik da İslâm toplumu içinde küfrünü gizleyip, imanını açıklar. Yani bir kapıdan imanını açıklar ki bu kası'adır ve İslâm'a giriş kapısıdır, fakat diğer taraftan nifakını gizli tutar ve görünmez kılar ki bu nafikadır, İslâm'dan çıkış kapısıdır. Bu kapı gizli olduğu için peşine düşüldüğü vakit izini bulmak mümkün değildir.⁸⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de münâfığın; *“İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah'a ve ahiret gününe inandık,”⁸⁷ Kalpten inanmadıkları hâlde ağızlarıyla “İnandık” diyenler⁸⁸ ve “Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyenler”⁸⁹ gibi tanımları yapılmıştır.*

Nifâkın anlamı itikadî ve amelî nifâk olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. İtikadî nifâk; iman konusunda için dışa zıt olmasıdır. Amelî nifâk; içteki amelin dıştakine zıt olmasıdır. İtikadî nifâka büyük nifâk da denilir ki bu; kişinin Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inandığını açıkça söylediği hâlde, bunun tamamına veya bir kısmına muhalif olanı içinde saklamasıdır. Küçük nifâk da denilen amelî nifâk ise insanların yapmış olduğu salîh amellerin aksini içinde gizlemesidir.⁹⁰

Mutlak anlamda nifâk denildiği zaman itikadî nifâk kastedilir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de, münâfiklar ve onların sıfatları belirtilirken, her zaman sorunun itikadî yönüne işaret edilmiştir. Netice olarak münâfik: İslâm toplumu içinde can ve mal güvenliğini sağlamak, ganimet, evlenme, boşanma ve miras gibi Müslümanların sahip olduğu her türlü olanaklardan faydalanmak veya bir takım plân ve entrikalarla, İslâm toplumunu içten zayıflatmak amacıyla asıl maksadını gizleyen, kalben inkâr ettiği hâlde Müslümanların yanında inanmış görünen kimse olarak bilinir.⁹¹

⁸⁵ Temel, s. 7.

⁸⁶ Temel, s. 29.

⁸⁷ Bakara, 2/8.

⁸⁸ Mâide, 5/41.

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/167.

⁹⁰ Arumi, s. 17.

⁹¹ Temel, s. 9; Kalkan, s.11; Temel, s. 30.

İtikadî nifâk; imana dair olan münâfıklıktır. Peygamberimizin (s.a.v) zamanındaki Asr-ı Saadet'teki münâfıklar, bu inanca sahip olan münâfıklardır. Bu münâfıklık küfrün en çirkini ve en berbatıdır.⁹² “*İnsanlardan, öyle kimseler var ki inanmadıkları hâlde, Allah'a ve ahiret gününe inandık derler*”⁹³ ve “*Kalpten inanmadıkları hâlde ağızlarıyla inandık diyenler*”⁹⁴ âyetlerinde nifâkın bu kısmına işaret edilmektedir.

Dinde tereddüt ve şüphe sebebiyle oluşan nifâk, başta olduğu gibi sonradan da insana bulaşabilmektedir. Bu sebeple itikadî nifâk, önce Allah ve peygamberini tanıyıp, sonra da inkâr yolunu seçen kalbi çevrilmiş kimselerin nifâkı olabildiği gibi başlangıçta tam olarak gerçek bir imana sahip olmadıkları için sonradan nifâk hastalığına yakalananlar da olabilir. Bu şekilde dalâlet, hidâyete tercih edilmiş olur.⁹⁵

İtikadî nifâk ile riyâ arasında yakın bir ilişki vardır. Elmalılı bu hususu şöyle izah etmektedir: “Her münâfık riyâkârdır, fakat her riyâkârın münâfık olduğu söylenemez. Riyâ, imana zıt olmadığı gibi belki amellerin bazısında bulunabilir. Sadece amelde olan nifâk, riyâ mütekaribdir.”⁹⁶

Riyâ; kişinin görsünler diye bir davranış içine girmesidir. Riyâda fiil, niyete mutabık değildir. Bu uygunsuzluk tamamen ya da kısmen olur. Meselâ bir kişinin yapmış olduğu yardımın bir kısmını veya tamamını görsünler ve bu adam ne kadar cömert desinler diye vermesi, riyâ içerisinde olduğunun kanıtıdır. Tespiti zor olan bu tür riyâkârlık en tehlikeli olanıdır. Tespitin zorluğundan dolayı riyâ, kötülüğün temelini oluşturur. Bunun için Kur’ân, ikiyüzlülüğünden dolayı riyâyı münâfıklarla bağdaştırarak, en önemli alametlerden biri olduğunu dile getirir. Bu durumda insanın icra ettiği eylemin tamamen veya kısmen niyetine zıt olması, yani insanın az veya çok niyetinin hilafına iş yapması riyâ olur.⁹⁷

Amelî nifâk ise davranışlarla ilgili olan nifâktır. Kendisinde iman zayıflığı bulunan bir Müslüman, münâfıkların vasıflarından biriyle amel eder.⁹⁸ Bir takım

⁹² Hüseyin Özgün, *Münâfıklık ve Münâfıklar*, Ankara, Gaye Matbaası, s. 11.

⁹³ Bakara, 2/8.

⁹⁴ Mâide, 5/41.

⁹⁵ Kurt, s. 75

⁹⁶ Elmalılı, Cilt 7, s. 4997; Temel, s. 13.

⁹⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, İstanbul, 1991, s. 481.

⁹⁸ Arumi, s. 18.

çıkarları uğruna, kendi başına kaldığı ve kimsenin görünmediği zamanlarda terk ettiği İslâmi emir ve yasakları, insanların yanında veya herhangi bir topluluk içerisinde yaparak saygın ve salîh görünmeye çalışmaktır. Teşhisi zor, tedavisi çetin hatta imkânsız bir hastalıktır.⁹⁹

İmana aykırı olmadığı hâlde sadece amelle ilgili olan nifâk, küfür olmayıp büyük günahlardandır. Müslüman bir kimseden imanî konular dışında; yalan, emanete hıyanet, sözünde durmama, hile ve riyâ gibi bazı münâfık özellikleri zuhur edebilir. Zira bu gibi hastalıklardan kurtulmak hayli zordur. Sahâbelerin dahi ileri gelenleri bu hasletlerden kendilerini güvende hissetmemişlerdir.¹⁰⁰ Meselâ Hz. Ömer'in (r.a) sahâbeler içindeki münâfıkları en çok tanıyan ve kendisine bildirilen Hz. Huzeyfe'ye "bende nifâktan herhangi bir şey var mı? Biliyor musun?" diye sorması, onunda "asla, hayır" diye cevap vermesi bunun bir göstergesidir. Yine sahâbe-i kiramdan ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) vahiy kâtiplerinden olan Hz. Hanzale'tü'l Useydi, Hz. Ebû Bekir ile karşılaştıklarında aralarında şöyle bir konuşma geçer: Hz. Ebû Bekir, Ey Hanzala nasılsın? Hanzala: Münâfık oldum der, Hz. Ebû Bekir: Sübhânallah sen ne diyorsun? Hanzala, "Resûlullah'ın (s.a.v) huzurunda bulunuyoruz. O bize cenneti ve cehennemi hatırlatıyor, sanki (cenneti ve cehennemi) gözlerimizle görüyoruz. Fakat Onun huzurundan çıkınca, hanımlarımızla, çocuklarımızla meşgul oluyor, çoğu şeyi unutuyoruz." Hz. Ebû Bekir şöyle der: "Vallahi bizler de söylediklerinin benzeri ile karşı karşıya kalıyoruz."

Daha sonra Hz. Hanzala anlatıyor: Ben ve Ebû Bekir Resûlullah'ın yanına gittik. Nihayet Resûlullah'ın (s.a.v) huzuruna vardık" ve aynısını Resûlullah'a da anlattım. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Nefsim, kudreti elinde olana yemin olsun ki; huzurunda bulunduğunuz hâl üzere devam etseydiniz, melekler döşeklerinizin üzerinde ve yollarda sizinle musafaha ederlerdi. Fakat ya Hanzala, bir saat ibadetle bir saat dünya işleriyle uğraşınız, yeter" diye üç defa tekrarladı.¹⁰¹

Peygamberimiz (s.a.v) bazı hadislerde amelî nifâkın bazı özelliklerden bahsetmiştir. Bu hadislerden biri şöyledir: "Münâfığın alameti üçtür; konuştuğu

⁹⁹ Özgün, s. 11.

¹⁰⁰ Temel, s. 11; Kalkan, s.11.

¹⁰¹ Müslim, Cilt 3, s. 2106, Tevbe 12, s. 2750; Tirmizî, Cilt 4, Kıyamet 59; Özgün, s. 13.

zaman yalan konuşur, söz verdiği zaman sözünde durmaz ve kendisine bir şey emanet edildiği zaman ona ihanet eder.”¹⁰² Bazı hadislerde bu üç özelliğe, “düşmanlık ettiği zaman haktan ayrılır”¹⁰³ ifadesi eklenmiştir. Bununla beraber “ensâra buğz etmek”¹⁰⁴ de münâfık alametleri arasında sayılmıştır.

Görüldüğü gibi amelle ilgili nifâk sıfatları, insanı küfre götürmez. Bu bakımdan bir kişinin, iman bakımından nifâkı açık olmadıkça; tembellik, ihmal ve hırs gibi bazı nefsanî menfaatler yüzünden zahir olan kusurları sebebiyle münâfıklığına hükmedilmediği gibi münâfıklığın dört alameti de kendisinde bulursa, o kimse münâfık değildir.¹⁰⁵

5.3. Nifâk ve Münâfık Kelimelerinin Sözlük Anlamlarıyla Benzerlikleri

Nifâk ve münâfık kelimelerinin lûgat ve ıstılah anlamları arasındaki benzer ilişkiyi şöyle sıralamak mümkündür:

1- “نَفَقَ” fiili sülasi olduğu hâlde münâfık kelimesinin müşareket bildiren müfaale babından ism-î fail olarak gelmesi, Münâfığın kendisine, Allah’a ve başkalarına karşı ikili bir rolde olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Münâfığın imanla da karşılıklı bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü münâfık, nifâka girdiğinde ya iman münâfıktan uzaklaşır ya da münâfık imandan çıkar.¹⁰⁶

2- Nifâk teriminin kök anlamlarından olan tükenmek, ölmek ve alışverişin çoğalması gibi anlamları ‘çıkmaq’ manâsında birleşmektedir. Nasıl ki ölen canlının ruhu bedeninden veya alışverişte satıcının malı elinden çıkıyorsa, Münâfığın imanı da münâfıktan öylece çıkar.

3- Nifâkın sözlük anlamlarından olan nafika’nın içi çukur olup, dışının yerle aynı hizada düz olması; Münâfığın dış görünüşünde iyi bir Müslüman olması, fakat iç âleminde derin düşmanlıklar besleyen kimse olmasıyla benzerlik göstermektedir.

¹⁰² Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 109; Tirmizî, İman, 14.

¹⁰³ Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 109; Tirmizî, İman, 14; Nesai, İman, 20.

¹⁰⁴ Müslim, İman, 33.

¹⁰⁵ Temel, s. 12.

4- Nifâkın sözlük anlamlarından olan köstebeğin fiili ile Münâfığın fiili arasında benzerlik vardır. Zira münâfık da sıkıntı zamanında pozisyonunu değiştirmekte, İslâm'a girdiği tarafın tersi yönünde dinden çıkmaktadır. Köstebek gibi sakladığının aksini açığa vurmaktadır.

5- Nifâk kelimesinin sözlük anlamlarından olan 'نفق', "yer altındaki girişi bilinen çıkışı bilinmeyen bir yol"dur. Bu yol ile Münâfığın fiili arasında benzerlik vardır. Çünkü münâfık gizli olarak çizdiği yolda yer altında dolaşır, bütün iç âlemini gizlemek suretiyle faaliyette bulunur. Yani tünel gibi giriş-çıkış içerisindedir.

6- Tarla faresi ya da köstebeğin, ekin ve sebzelere zarar verecek yerlerde yuva yapmaları ile Münâfığın, inananlara zarar verebilecek yerlerde faaliyet göstermesi arasında mekân ilişkisi bakımından benzerlik vardır.

7- Nifâkın sözlük anlamlarından biri olan yaranın kabuk bağlaması ile münâfık arasında, gizleme fiili bakımından bir benzerlik vardır. Nasıl ki kabuk yarayı gizleyip çirkinlikleri göstermiyorsa, münâfık da inkârındaki çirkinliklerini öylece gizler. Bir de nifâkın hem İslâm için hem de Müslüman toplum için kanayan bir yarayı andırıldığını söylemek mümkündür.

8- Nifâkın kök manâlarından olan "ölmek ve yok olmak" ile Münâfığın hali arasında bir uyum görülmektedir. Zira her ne kadar münâfık kimse canlı görünse de itikad ve amel bakımından ölü demektir.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Kurt, s. 29.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN NÜZÛLÜ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Bu bölümde, esbâb-ı nüzûl ile ilgili bilgilere yer vererek, sûrenin nüzûlünü hazırlayan hadiseler, Yesrib'in siyasi ve toplumsal durumuna, nifâkın zuhur etmesinin sebeplerine, münâfikların savaşlarda çıkardıkları fitnelere ve sûrede geçen bazı âyetlerin nüzûl sebeplerine değinilmiştir.

1. ESBÂB-I NÜZÛL İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya çalışırken, nüzûl zamanında meydana gelen bazı hadiseleri açıklığa kavuşturma önem arz etmektedir. Bu hadiseler bazen sahâbeler arasında geçen bir olay, bazen müşriklerin Hz. Muhammed'e (s.a.v) soruları, bazen de bilinmek istenen ya da mübhem konularda Hz. Muhammed'e (s.a.v) yöneltilen sorulardır. Bu gibi hallerde vahyin nüzûlüne, yani belli bir sebebe binaen inen sûreyi veya âyetleri inceleyen ilme "esbâb-ı nüzûl" ilmi denilmiştir.

İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini bu bakımdan iki bölüme ayırmışlardır. Birinci bölüm, Allah tarafından herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın doğrudan doğruya indirilenlerdir ki bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'in büyük bir bölümüne şamildir. İkinci bölüm ise, bir sebebe bağlı olarak inmiş olan âyetlerdir.¹⁰⁸

1.1. Esbâb-ı Nüzûlün Tanımı

Sözlük anlamı: اسباب نزول , "اسباب" ve "نزول" kelimelerinden müteşekkil olan, Arapça izafet terkididir. Bu terkipteki "اسباب" , " سَبَبٌ " kelimesinin çoğuludur. Sebep

¹⁰⁸ Ali Eroğlu, *Kur'ân Tarihi ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, Erzurum, Ekev Yayınları, 2002, s. 175.

sözlükte; yol, işaret, ip, metot, vasıta ve vesile,¹⁰⁹ esbâb- ı nüzûl ise inme sebebi, iniş sebebi anlamlara gelen bir terkiptir.¹¹⁰

Ayrıca, istenilen amaca ulaştıran diğer şeylere de “sebeb” denilmektedir. Fakat “esbâb’ün nüzûl” terkinde bulunan “sebeb” kelimesi “bir neticenin zuhur etmesi için gerekli olan şey” anlamında felsefi bir manâ taşımayıp, Kur’ân’ın bazı âyetlerinde veya herhangi bir sûresinde inmeye vesile olan ortam demektir.¹¹¹ "نزول" kelimesi ise, ن-زل fiil kökünden mastardır. “Yukarıdan aşağıya inmek” veya “iniş” anlamına gelmektedir. Aynı kökten türemiş olan “انزال” “ve” تنزيل ” kalıpları da indirmek demektir. Fakat "انزال" topyekün, tamamen indirme, "تنزيل" ise parça parça, tane tane indirmektir.¹¹²

Terim anlamı: Esbâb-ı nüzûle kısaca “âyetlerin iniş sebepleri” demek mümkündür. Bu konuda çeşitli tanımlar yapılmışsa da az ve öz tanımı şu şekilde yapılabilir. Esbâb-ı nüzûl, Kur’ân ve tefsir ilimlerinde, Kur’ân’ın âyet ve sûrelerinde, Allah tarafından Levh-î mahfuzdan Hz. Muhammed’e (s.a.v) inme sebebi veya sebepleridir.

Başka bir ifadeyle; nüzûl sırasında zuhur eden bir olay, Hz. Muhammed’e (s.a.v) yöneltilen bir soru veya sahâbelerden vuku bulan bir hadise neticesinde, bir veya daha fazla âyetin inmesidir.

Zerkeşi’ye göre esbâb-ı nüzûl “Tefsircilerin kitaplarında itina gösterdikleri, hakkında müstakil kitaplar yazdıkları, âyetlerin gönderiliş hikmetini anlamak, tahsis olan hükmü belirtmek, anlamına vakıf olmak ve hasr tehlikesini ortadan kaldırmak gibi faydaları olan bir ilimdir.¹¹³ Vahîdi ise “Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasına imkân sağlayan çok güvenli bir yol” olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ Ragıb el-İsfahani, *Müfredat fi garibi'l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Halil Aytani), Beyrut, Daru'l-Marife, 2000, s. 220.

¹¹⁰ İsmail Canbek, *İbn Kesir’in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2007, s. 1.

¹¹¹ Suat Yıldırım, *Kur’ân İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1983, s. 90.

¹¹² Mustafa Yücel Şaraldı, *Kur’ân’ı Anlamada Nüzûl Ortamının Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012, s. 115; El-İsfahani, s. 489.

¹¹³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türki el-Mısrî el-Minhaci eş-Şafîi ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Ebû'l- Fazl İbrahim) Daru't- turas, Kahire, 1957, Cilt 1, s. 22; Fatma Çakır, *Maverdî'nin “en-Nüket ve'l-Uyun” Adlı Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 17.

¹¹⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysâbüri Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, thk.

Kur'ân'ı Kerîm'in nüzûlü iki kısımdır: Birinci kısmı, doğrudan nazil olan ve herhangi bir sebebe gerek olmadan inen âyetlerdir. İkinci kısmı ise, bir olay ya da Peygamberimize (s.a.v) yöneltilen bir soru neticesinde nazil olan âyetlerdir.¹¹⁵ Vahîdi'nin "Esbâbu'n-Nüzûl"ü ile Sûyuti'nin "Lübabu'n-Nukûl" adlı eserleri incelendiği zaman görülecektir ki nüzûlü, herhangi bir sebep dâhilinde olan âyetlerin sayısı altı yüz civarındadır. Bu da şunu gösteriyor ki, hakkında açıkça bir sebep olan âyetlerin oranı, Kur'ân âyetlerinin tamamı dikkate alındığı zaman yaklaşık yüzde onuna denk gelmektedir.¹¹⁶

1.2. Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Faydaları

Âyet-i kerîmelerin çoğu genellikle sorulan bir suale cevap vermek veya zuhur eden bir hadiseye çözüm getirmek üzere nazil olmuştur. Bu ve benzeri âyetlerin, esbâb-ı nüzûlü anlaşılmadığı zaman iyi bir şekilde bilinmeyeceği gibi yanlış anlamlara da sebep olmaktadır.

Kur'ân'ın âyetleri, yalnızca meâl olarak anlaşılmasına ve tahkik edilmeye çalışıldığında yanlışa düşülmektedir. Âyetlere hangi makamda, hangi mekânda, hangi hadise sonrasında inmiş olduğunu bilmek, onları daha iyi anlamaya ve daha kolay yorumlamaya imkân vermektedir. Bundan dolayıdır ki, âlimler ilk iş olarak esbâb-ı nüzûle dair ashâptan gelen bilgilerin toplanmasına çok büyük önem vermişlerdir.¹¹⁷

Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinden biri olarak tasnif edilen esbâb-ı nüzûl ilmi, İslâmiyet'in ilk yıllarından bu zamana kadar Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir ilim olarak gösterilmektedir. İlk zamanlarda tefsirciler, âyetlerin tefsirine, iniş sebeplerini ele alarak başlamayı gelenek durumuna getirmişlerdi. Rivâyetlerin çok olmasından dolayı âyetlerin içeriğine münasip gördükleri rivâyetleri nakletmekteydiler.¹¹⁸

Seyyid Abdülğani Zâhid, Müessesetu Ümmi'l-Kurâ, 2005, s. 3.

¹¹⁵ Ebü'l- Fazl Celalüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şafii es-Süyuti, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebü'l- Fazl İbrahim), Vizare eş-Şuunu'l-İslâmiyye ve'l-evkaf ve'd-da've ve'l-irşad, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suudiyye, Cilt 1, s. 107.

¹¹⁶ Muhsin Demirci, *Kur'ân'da Sosyal Gerçeklik*, İstanbul, Ensâr Yayınları, 2008, s. 83.

¹¹⁷ Şaraldı, s. 127.

¹¹⁸ Serinsu, s. 58.

Diğer taraftan esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin, Kur'ân'ın anlaşılmasına hükümler çıkarılmasına sebep olan hadiseleri bilmek, âyetlerdeki müşkil ifadelerin izalesini sağlamak, 'hasr' şüphesini kaldırmak, âyetlerin hangi şahıs hakkında indiğini bilmek, Kur'ân'ın hıfzını kolaylaştırmak gibi faydalı sonuçları vardır. Bunun yanında, senetlerin hazfedilmesi, rivâyetlerin tasnifsizliği ve taâddüdü, yorum gücünün zayıflatılması gibi olumsuz sonuçları da tespit edilmiştir.¹¹⁹

Esbâb-ı nüzûlü bilmenin faydalarını, İmam Celâleddin es-Sûyuti "el-İtkân" adlı eserinde, İmam Bedreddin ez-Zerkeşi "el-Burhan" adlı eserinde zikretmişlerdir. Bu maddelerden önemli olanları şunlardır:¹²⁰

1) Hükümün vaz olmasına neden olan hikmeti bilmek, mü'mini, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirmeye ve yasakladığı şeylerden de sakınmaya teşvik eder; bunu bilen şahıs, söz konusu hükümlerin yerine getirilmesi için, emirlerle ve nehiylerle amel edilmesi sonucunda ortaya çıkacak yararları ve zararları apaçık bilmekte hiçbir zorluk çekmez. İşte o zaman Allah'a olan inancı kuvvetlenir ve O'na daha kesin bir şekilde inanır.

2) Âyetlerin ifade etmek istedikleri anlamlara vakıf olmak ve bu hususta meydana gelebilecek güçlükleri izale etmek, nüzûl sebebinden faydalanmak söz konusudur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler vardır ki, onlardan neler kastedildiğini, ancak nüzûl sebepleri bilindiği takdirde anlaşılabilir.

3) "Hasr"¹²¹ şüphesini ortadan kaldırmaktır.

4) Âyet hangi şahıs hakkında inmişse onun adının bilinmesi ve böylece başka kişilerle karıştırılmaması için âyetteki kapalılığın ortaya çıkarılmasıdır.

5) Kur'ân'ı Kerîm'in anlaşılmasını ve ezberlenmesini kolaylaştırmak, âyetleri dinleyen kimselerin zihninde, vahyin yer etmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla bunların daha iyi olabilmesi de ancak nüzûl sebebini bilmekle mümkün olacaktır.

¹¹⁹ Muhsin Demirci, *Esbâbu'n-Nüzûlün Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, İstanbul, MÜİF Dergisi, S. 11-12, 1997, s. 18.

¹²⁰ Abdul Fettah El- Kadi, *Esbâb-ı Nüzûl*, 3.Baskı, (Çev. Salih Akdemir), Ankara, Fecr Yayınevi, 1996. s. 15.

¹²¹ Hasr: Hususi bir şekilde, bir şeyin diğerine tahsisidir. Ayrıca, bir hükmü zikredilen bir şey için sabit kılıp, bunun dışındakilerden nefy etmek şeklinde tarifi yapılmıştır.

6) Nüzûl sebebine vakıf olduğumuz âyetlerin ulaşmak istediği hedefi bilmek, âyetlerin ihtiva ettiği manâyı ve amaçları kavramaya, hakkında düşünmeye ve incelemede bulunmaya yardımcı olacaktır.¹²²

Kur'ân ile indiği ortam arasındaki ilişki, kimi zaman herhangi bir nüzûl sebebi tarzında kurulurken, çoğunlukla da herhangi bir sebep olmaksızın, Resûlullah ve sahâbelerin gerek Allah ile olan ilişkileri ve gerekse toplum içindeki ilişkilerinden bahseden âyetlerin inmesi ile kurulmuştur. Bundan dolayıdır ki herhangi bir olay veya soru sonrasında inmeyen âyetler de vardır ki, bu âyetler Kur'ân âyetlerinin çoğunu teşkil etmektedir.

Asr-ı Saadet'in Kur'ân ile olan ilişki boyutunu bu şekilde anlamayanlar, her âyet için bir nüzûl sebebi aramaktadırlar. Hâlbuki bu gerekli olmadığı gibi, mevcut esbâb-ı nüzûl kitaplarında da âyetlerin inişini anlatan haberlerin çok fazla olmadığı görülmektedir. Zira Kur'ân, Peygamberimize ve yaşadığı asra hitap ederken herhangi bir nüzûl için yaşanacak bir hadiseyi beklememiş, Cenâb-ı Hakk'ın incek olan âyete uygun bir olayı halk etmesi gibi bir vacibiyet söz konusu olmamıştır.¹²³

1.3. Esbâb-ı Nüzûlün Taaddüt Sorunu

Taaddüt sorunu, esbâb-ı nüzûl ile ilgili meseleleri bilmekte önemli bir paya sahiptir. Üsul âlimleri birden fazla nüzûl sebebi nedeniyle âyet inmişse buna “sebebin taaddüdü” demişlerdir. Tam tersi bir durum söz konusu olursa yani, birkaç âyetin bir sebep için inmesi durumunda ise buna “nüzûlün taaddüdü” demişlerdir.¹²⁴

Esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinde önemli bir mesele olarak ortaya çıkan taaddüt sorunu; âlimlerin, rivâyetlerin arasını te'lif edemediği veya birini tercih edecek sebep bulamadığı âyetler için nüzûl sebebinin taaddüt ettiği görüşünü savunmuşlardır.¹²⁵ Bu konuda İbn-i Hacer: “Esbâbın taaddüt etmesine engel olacak bir şey mevzu-i bahis değildir”¹²⁶ demiştir.

¹²² El- Kadi, s. 16-21.

¹²³ Şaraldı, s. 131.

¹²⁴ A. Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, İstanbul, Şule Yayınları, 1983, s. 134.

¹²⁵ Zerkeşi, s. 29-30; Şaraldı, s. 120; Suyuti, el-itkan, s. 106.

¹²⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethul-Barî* (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki- Muhibbuddin el – Hatib), Riyad, Buhus, Cilt 8, s. 450.

Bir sebep için iki âyetin nazil olmasına şu âyet örnek olarak verilebilir. Bir rivâyete göre İbni Âbbas şöyle demiştir: Bir gün Peygamberimiz (s.a.v) ile birlikte bir ağacın gölgesinde oturuyorduk. Bir müddet sonra bize; “şimdi size birisi gelecek ve şeytanın iki gözü ile bakacaktır. Geldiği zaman kendisiyle konuşmayınız” buyurdu. Bir müddet sonra iki gözü mavi bir adam geliverdi. Peygamberimiz (s.a.v) kendisini çağırdı ve: “Sen ve arkadaşların ne diye bana hakaret ediyorsunuz?” buyurdu. Adam hiçbir cevap vermeden çekip gitti. Aradan çok geçmemiştir ki, arkadaşlarıyla birlikte geldi ve hep bir ağızdan Peygamberimize karşı böyle sözler söylemediklerine dair Allah’a ant ettiler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: “*Onlar bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkâr ettiler*”¹²⁷ âyetini indirdi.

Ahmed b. Hanbel ve Hâkim bu hadisi aynı lafızla naklettikten sonra, Allah bu hadise üzerine: “*Allah’ın onları hep birden dirilteceği, onların da (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancıların ta kendileridir. Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah’ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir*”¹²⁸ âyetlerini indirdiğini beyan etmişlerdir.¹²⁹

Bu âyetlerde görüldüğü gibi ortada tek sebep vardır. Bu sebep, onların yalan yere yemin etmeleridir. Cenâb-ı Hak, bu olayı açığa çıkaran âyetini indirmektedir. Âlimler zikredilen farklı iki sûredeki âyetleri bu olaya delil getirmişlerdir. Dolayısıyla bir sebep için farklı iki âyeti nüzûl sebebi göstermişlerdir.

Tek bir sebep üzerine ikiden çok âyetin inmesine örnek ise Kehf sûresinin 90-91- 92- 93. âyetleridir. Bu âyetlerinin nüzûl sebebi, müşriklerin ileri gelenleri Hz. Peygamber’e (s.a.v) “Ey Muhammed, atalarına sövdün, dinimizi ayıpladın, bizi cahil gördün, birliğimizi parçaladın. Bunları zengin olmak için yaptınsa aramızda mal toplayalım seni en zenginimiz yapalım. Eğer şeref istiyorsan seni kralımız yapalım. Eğer hasta isen seni tedavi ettirelim” dediler. Hz. Muhammed, (s.a.v) onların tekliflerini kabul etmeyip onları tekrar İslâm’a davet edince “Biliyorsun ki ülkemiz

¹²⁷ Tevbe, 9/74.

¹²⁸ Mücâdele, 58/ 18- 19.

¹²⁹ Eroğlu, s. 183-184.

küçük, geçimimizi sağlamamız zor. Allah'tan iste bizi çevreleyen şu dağları uzaklaştırın, bizim için ırmaklar akıtsın, atalarımızı diriltsin. Kûsay b. Kilab'da dirilsin, o doğru sözlüdür. Biz ona senin doğru söyleyip söylemediğini sorarız. Eğer bunları yerine getirirsen seni tasdik ederiz” dediler.

Peygamberimiz (s.a.v) bunun için gönderilmediğini söyleyip davetini tekrarlayınca, “Rabbine söyle seni tasdik eden bir melek göndersin. Bize bağlar, bahçeler, hazineler versin. Ya da iddia ettiğin gibi göğü üzerimize geçirsin” dediler. Aralarından biri; “Allah’ı ve melekleri karşımızda görmedikçe sana inanmayız” dedi. Abdullah b. Ümeyye de; “bir merdiven kurup göğe çıkmadığın ve yanında melekler ve yazılı bir kitapla gelmediğin takdirde sana inanmayacağım” dedi. Bunun üzerine bu âyetler indi.¹³⁰

1.4. Esbâb-ı Nüzûlü İfade Etmek İçin Kullanılan Tabirler

Müfessirler esbâb-ı nüzûlü ifade etmek için kullandıkları sîgalar her durumda kesinlik olmayıp çeşitlilik arz etmektedir. Kullanılan tabirlerden hareketle müfessirler, bazen “سبب نزول هذه الآية كذا” bu âyetin sebebi nüzûl şudur’ diye başlar. Bu gibi durumlar, âyetin nüzûl sebebinin hangisi olduğu hakkındaki ihtilafı ortadan kaldırır. Bazen de müfessirler, âyetin sebebi nüzûlüne ait olayı anlattıktan sonra nüzûl sebebinin ifade etmek için kullandıkları kelimenin başına “ف” harfini getirerek” فأنزل الله تعالى “Allah bu âyeti indirdi’ derler. Bu da tıpkı diğeri gibi âyetin sebebi nüzûlüne delalette kesinlik ifade eder.

Bazen de Peygamber Efendimize insanlar tarafından bir soru sorulur, suale cevap olarak bir âyet inerdi. Bu gibi durumlarda sebep-i nüzûl tabiri geçmemekle birlikte yukarıda ifade ettiğimiz “ف” edatı da bulunmaz. Âlimler bu olayın akış şeklinden onun nüzûl sebebi olduğunu kesin bir şekilde anlamaktadırlar. Ruhun ne olduğu hakkında sorulan soru da bu kabildendir. Bu ve benzeri hadiseler de âyetin nüzûl sebebi olup, hükümce yukarıdakiler gibidir.¹³¹

¹³⁰ Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, İbnü'l-Cevzi Ebu'l- Ferec, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't Tefsir*, (thk. Ahmed Şemseddin), Beyrut, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2002, Cilt 5, s. 62-63.

¹³¹ Eroğlu, s. 181.

Kullanılan sigalardan hareketle bazen rivâyetin açık bir şekilde nüzûl sebebi rivâyeti olduğu anlaşılabilir. Bazen de rivâyeti naklemeden kullanılan siga ihtimal bildirebilir.

Meselâ “هذه الآية نزلت في كذا” ‘bu âyet şunun hakkında nazil olmuştur’ gibi bir tabir kullanılır. Bu ifade, âyetin nüzûl sebebi hakkında kesinlik bildirmez. Zira bu ifade, sebab-i nüzûle delalet edebileceği gibi başka bir şeye de delalet eder. Âyetin ihtiva ettiği hüküm de bunlardan biri olabilir.¹³²

1.5. Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerinin Sıhhatinin Tespiti

İsâm b. Abdulmuhsin, eserinde esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin sıhhatini araştırmayı, “iki ucu keskin kılıca benzetmektedir. Rivâyetin sahih olması, âyetin tefsir edilmesinde ve anlamının açıklanmasında önemli bir paya sahiptir. Rivâyetin zayıf ya da merfu olması, âyetin anlamından çıkarılamayan bir biçimde değiştirilmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Diğer taraftan bu rivâyetler içerisine, uydurma rivâyetlerin ve farklı kıssaların dâhil olmasını da ekleyebiliriz.¹³³

İlk dönem tefsir konusunda çalışmalar yapan Mehmet Akif Koç, bu konuda ilk dönemde müfessirlerin, tefsir hakkında zayıf haberleri rivâyet etmekte bir sakınca görmediklerini, zira âlimlerin tefsirde, akaîd ve fıkıh alanlarının dışındaki rivâyetleri çok önemsemediklerini ifade etmiştir.¹³⁴

Bu görüşün gerçekliğini klasik eserlerde de görmek mümkündür. Âlimler genellikle tefsir, megazî terğîb ve terhîb gibi konuları rivâyet etmekte titiz bir çalışmanın gerekli olmadığını kanıslendaydılar.¹³⁵

Oysa müfessirler esbâb-ı nüzûl ile ilgili rivâyetlerin sıhhatini tespit etmekte oldukça dakik bir yol izlemişlerdir. Evvela esbâb-ı nüzûl hakkında bilinmesi gereken, hadislerin sıhhati bakımından aranan bütün şartların, esbâb-ı nüzûlde de geçerliğini koruduğudur. Şöyle ki, herhangi bir âyetin sebebi nüzûlü, âyetin iniş

¹³² Eroğlu, s. 182, Şaraldı, s. 118-119.

¹³³ İsâm b. Abdulmuhsin el-Humeydan, *es-Sahihu min Esbâb-ı Nüzûl*, Beyrut, Daru'z- zehair, 1999, s. 348.

¹³⁴ Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara, Kitabiyat Yayınları, 2003, s. 101.

¹³⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *Dela' ilü 'n-nübüvve*, Beyrut, Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, h. 1405, Cilt 1, s. 34; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadi, *el-Cami' li ahlâk'i-ravi ve adabis'- sami'*, (thk. Mahmud et-Tahhan), Riyad, Mektebetu'l- Mearif, 1983, Cilt 2, s. 214.

olayına vakıf olan ve bu olaya sebep olan durumu tespit eden birinin rivâyetiyle bilinebilir. Bundan dolayı tefsir âlimleri, sahih bir rivâyet olmaksızın istidlâl, muhâkeme ve içtihat gibi metotlarla sebep-i nüzûlü aramayı doğru ve uygun görmemişlerdir.¹³⁶

Esbâb-ı nüzûl ile ilgili rivâyetlerin sıhhatli sayılabilmesi için bu rivâyetlerin muttasıl bir şekilde Peygamber Efendimize (s.a.v) isnat edilmesi lazımdır. Şayet sahâbelerden biri bir âyetin nüzûlüne şahit olmuşsa, hadiseyi anlatırken kaynak olarak kendini takdim etmişse bu haber de kabul edilir.¹³⁷

Bir âyetin sebep-i nüzûlü için birden fazla rivâyet kaynağının bulunması durumunda ise ilkin bu rivâyetlerin sıhhat dereceleri incelenerek sahih olanı alınır. Sahih rivâyetin birden çok olması halinde rivâyet edenin, olayı bizzat görmesi tercih sebebi sayılır. Bu şekilde de tercihe şayan bir sebebin bulunamaması halinde anlatılan hadiselerin zaman bakımından iki olayın yakınlığı şartıyla rivâyetlerin cem ve telifine gidilerek, âyetin her iki hadiseden sonra ve her ikisiyle ilgili olarak indiği kabul edilir. Şayet bu da mümkün olmazsa, âyetin ayrı ayrı zamanlarda zuhur eden hadiselerden sonra mükerrer olarak nüzûlüne hükmedilir.¹³⁸

2. SÛRENİN NÜZÛLÜNÜ HAZIRLAYAN HADİSELER

Münâfikûn sûresinin tefsirine giriş yapmadan evvel, sûrenin tefsirini daha iyi anlamak için bazı önemli bilgileri bilmek faydalı olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de münâfiklardan bahseden âyetlerin çokluğuna rağmen başlı başına onların ismiyle müsemma olan Münâfikûn sûresinin nüzûlünü hazırlayan olaylara vakıf olmak sûrenin analizini kolaylaştıracaktır.

2.1. Nüzûl Zamanı

Münâfikûn sûresi, Hz. Muhammed'in (s.a.v) Ben-i Mûstalik Gazvesi'nin dönüşünde yoldayken veya döndükten sonra Medine'de nazil olmuştur. Yukarıda

¹³⁶ Vahidi, s. 7; Muhammed Abdulazim ez- Zerkani, *Menahilü'l-irfan*, İsa el-Bani el-Halebi Matbaası, Cilt 1, s. 118.

¹³⁷ Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", *DİA*, Cilt 11, s. 361.

¹³⁸ Sâbûnî, *et-Tibyan fi ulumi'l-Kur'ân*, Mekke, 1980, s. 26; Suphi Es-Salih, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'ân*, İstanbul, Dersaadet, s. 144; Ez- Zerkani, s. 118.

geçtiği gibi Ben-i Mûstalik Gazvesi, hicretin 6. yılında Şaban ayında meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu sûrenin nüzûl zamanı kesin surette bilinmektedir.¹³⁹

Medine’de nazil olan bu sûre, münâfıkların bazı özelliklerinden bahsetmektedir. Münâfık, Medine toplumunda ortaya çıkan bir şahsiyettir. Mekke insanları arasında münâfıklara rastlamak mümkün değildir. Zira Mekke döneminde, Müslümanların zayıf, müşriklerin de güçlü oldukları bir zamanda müşrik veya kâfir olan bir insanın, kendisini Müslüman olarak gösterip münâfıklık yapmasının hiçbir anlamı olmadığı gibi Müslümanlıkta da kendisi için hiçbir menfaat yoktu. Zira Müslümanlar sadece iman ettikleri için ayıplandıkları, hakaretlere ve işkenceye maruz kaldıkları Mekke toplumunda, bir kişinin Müslümanlığını açığa çıkarması bir bakıma işkenceye ve hakarete maruz kalmak istemesi anlamına gelmekteydi.

2.2. Hicretten Önce Yesrib’in Siyasal ve Toplumsal Durumu

Müslümanların içindeki münâfık zümrelerin ilk ortaya çıkışını daha iyi öğrenebilmek için Yesrib¹⁴⁰ halkının hicretten önceki siyasal ve toplumsal durumunu gözden geçirmek uygun olacaktır.

Yesrib, halkı İslâm’la şereflenmeden önce iktidar savaşlarıyla zayıf düşmüştü. Yeryüzünün en şerefli insanını ve onun arkadaşlarını misafir edene kadar, bölgenin diğer şehirlerinden pek farkı yoktu. Yerli kabilelerin tıpkı diğer kabileler gibi üstünlük gayretleri, uzun yıllar devam edegelen kan davaları, sorgulanmaksızın tanrılaştırılan putlar ve daha nice cahiliye gelenekleri bu şehirde de var olan unsurlardı.¹⁴¹

Resûlullah’ın (s.a.v) Medine’ye hicretinden önce Medine’de iki toplum vardı:

1- Kendine özel inançları, özellikleri ve adetleri bulunan Arap Toplumu

2- Kendine özel inançları, özellikleri ve adetleri bulunan Yahûdi Toplumu

¹³⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kısa-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa’dan Peygamber Efendimizin Hayatı*, (thk. İbrahim Coşkun, Kemal Erkan), İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2010, s. 17.

¹⁴⁰ Yesrib: Arap halklarının arasında Medine’nin İslâmdan önce kullanılan ismidir. Yesrib; “kınama, ayıplama” anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v) buraya hicret ettikten sonra şehrin ismini Tabe ve Taybe olarak değiştirmiştir. İbnü’l Esir, *en- Nihaye fi Garibi’l-Hadis*, Kahire, 1963, Cilt 5, s. 292.

¹⁴¹ Muhammed Hamidulah, *İslâm Peygamberi*, (trc. M. Said Mutlu), İstanbul, İrfan Yayınevi, 1966. Cilt 1, s. 379.

Arap toplumunda kabile çekişmeleri, maddî çıkarlar üzerindeki anlaşmazlıklar ve birlikte ibadet edebilecekleri dini mekânlarının olmayışı gibi nedenlerle parçalanmış, dağılmış bir hâldeydi. Yahûdi toplumu ise uzun vadeli hedefler konusunda anlaşmış olsalar da, birlik ve beraberliği olmayan dağınık bir hâldeydi.

Yesrib, hicretten önce yönetim bakımından birlik içinde değildi. Her kabile, belirlemiş olduğu bazı kurullarla kendi kendini idare etmekteydi. Genel ve ortak yasalara bağlı olmayan bu şehir için bir savunma da söz konusu değildi. Aynı zamanda Arap ve Yahûdi toplumu arasında husumetler vardı. Biri diğerinin felakete uğramasını bekler; onu yenmek, elindeki malını mülkünü almak ve üzerinde hâkimiyet kurmak için fırsat kollardı. Ekonomi ve nüfus bakımından daha küçük kabileler, daha büyük kabilelerin boyundurluğu altına girerlerdi. Kabile ve aşiret menfaatlerinin zorunlu olduğu durumlar hariç, aralarındaki birliği ve düzeni sağlayacak din bağı yoktu.¹⁴²

İslâm'dan önce Medine'de Arap ve Yahûdi kabileleri birbirinden bağımsız bir şekilde şehrin farklı mahallelerinde yaşamaktaydılar. Her kabilenin, birbirlerinden uzakta bir köyleri vardı. Arap ve Yahûdi kabileleri arasında zaman zaman ciddi sorunlar çıkmaktaydı. Bununla birlikte çok nadirde olsa çeşitli siyasal nedenlerden dolayı, birlikte hareket ettikleri de oluyordu.¹⁴³

Evs ve Hâzrec kabileleri ortak bir idare etrafında birleşmek için çabalamışlarsada bu mümkün olmamıştı. Reislik için şiddetli rekabet bu planın uygulanmasını imkânsızlaştırmaktaydı. Ortak bir çözüm için Evs ve Hâzrec'den birer reis seçmeyi ve bunların dönüşümlü olarak birer yıl görev yapmalarını düşünmüşlersede, bu planlarını uygulamaya koyamamışlardı. Abdullah b. Übey'i ortak bir reis olarak tayin etme girişimleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v) hicret etmesiyle birlikte gerçekleşme imkânı bulamamıştı.¹⁴⁴

Medine'nin etrafında, Taifteki gibi bir duvar veya sur yoktu. Kabilelerin, kendi sınırları içerisinde sağlam ve muhkem "utum" adı verilen kaleleri vardı. Savaş

¹⁴² Halid Hasan, *Mectemu'l-Medine Kable'l-hicreti ve Ba'deha*, Beyrut, 1986, s. 37.

¹⁴³ İhsan Süreyya Sırma, *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, (34. Baskı), İstanbul, Beyan Yayınevi, 2010, s. 24.

¹⁴⁴ Karaman, v.d., Cilt 5, s. 358.

zamanlarında erkekler savaşmak için dışarı çıkar, kadınlar ve çocuklar bu kalelerde kalırlardı. Ayrıca kabilelerin bağları, bahçeleri ve arazileri vardı. Yesrib; İslâm'ın çevreye daha rahat yayılmasını sağlayacak merkezi bir yerde bulunmaktaydı.

Evs ve Hâzrec kabileleri akraba oldukları hâlde, birbiriyle yıllarca savaştı. İki kabile arasındaki düşmanlık İslâm'ın doğuşuna kadar, 120 yıl gibi uzun bir müddet, devam etti. Bu iki kabile arasında meydana gelen çarpışmalar çeşitli adlarla anılıyordu. Evs ve Hâzrec arasındaki bu savaşlar Sümeyr Savaşı ile başlamıştı. Bunların en şiddetlisi de Buâs dedikleri savaş idi. Bu savaş Evs kabilesinden birinin, Hâzrec'e sığınan birisini katletmesi üzerine başlamış ve Evs kabilesinin kazanmasıyla sonuçlanmıştı. Ancak her iki taraf da büyük oranda can kaybı yaşamıştı. Bu savaş Hz. Muhammed'in (s.a.v) Medine'ye hicretinden beş yıl önce zuhur etmişti. Sürekli yapılan bu savaşlar şehrin savunma gücünü ve şehrin mahallelerini önemli ölçüde yok etmiş, şehirde hayatı yaşanmaz hale getirmişti. Bu alanların tekrar imarı için gereken malzemelerin ve muharebelerde kullanılacak silahların çoğu Yahûdilerden temin ediliyordu. Bu kardeş savaşlarının sonunda hem siyâsî hem de ekonomik olarak faydalanan Yahûdiler oluyordu.¹⁴⁵

Abdullah b. Übeyy b. Selul, Hâzrec kabilesine mensup olduğu hâlde yapılan son savaş olan Buâs savaşına katılmamıştı. Bu nedenle Buâs savaşından sonra hem Hâzrec'in hem de Evs'in etraflarında toplanabilecekleri tek kişi olarak görünüyordu. Hatta bazı kaynaklar onun liderliğine kesin gözüyle bakıldığı ve kendisi için bir taç yapıldığını söyler.¹⁴⁶ İşte Evs ve Hâzrec'in İslâmiyet'le tanışmaları bu sıralarda olmuştu. Yesrib'e artık huzur ve barışın gelmesini isteyen Evs ve Hâzrec, Akabe'de görüştikleri Hz. Muhammed'in (s.a.v) davetine büyük bir arzuyla sarılmış ve Müslüman olmuşlardı.¹⁴⁷

Medine'nin sosyal yapısına çok evlilik hâkim idi. Kadınlar ve kız çocukları için bir miras söz konusu değildi. Mirastan sadece savaşabilen erkek çocukları faydalanmaktaydı. Şayet erkek çocukları büluğa girmemişlerse yeğenleri ve baba tarafından akrabaları mirası almaktaydı. Bayramlarda ve düğünlerde şarkıcılar, cenazelerde ağlayan ağıtlar yakan insanlar vardı. Bu insanlar gruplar halinde gelir,

¹⁴⁵ Ahmed İbrahim eş-Şerif, *Mekke ve 'l-Medine fil-Cahiliyye ve Ahdi'r-Rasul*, Kahire, 1985, s. 317.

¹⁴⁶ Karaman, v.d., Cilt 5, s. 358; Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, Kahire, Cilt 1, s. 304.

¹⁴⁷ Sırma, s. 25.

bir kısmı bir müddet feryat ettikten sonra, diğerleri ağıtlara devam ederdi. Coşkulu ve makamlı şiir söylemeye önem veren şairler ve hatipler de vardı.¹⁴⁸

Yesrib'e yerleşen Yahûdiler, Amalîka, Evs ve Hâzrec topluluklarından hangisinin daha önce yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Kabul edilen görüş, buraya ilk olarak Amalîka kavminin geldiği, Babil Kralı'nın Kudüs'ü işgalinden sonra Yahûdilerin, daha sonra Evs ve Hâzrec kabilelerinin gelip yerleştiğidir.¹⁴⁹

Evs ve Hâzrec kabileleri, ilkin çok cüzî bir ücretle karın tokluğuna, zor şartlarda geniş arazi ve tarla sahibi olan Yahûdilerin yanında çalışmaya başladı. Daha sonraları Yahûdilerin zulümlerine karşı güçlerini arttırmak için Yesrib dışındaki Arap kabileleriyle işbirliğine başladılar. Bu iş birliğinden sonra da bu kabileler daha güçlü duruma geldi. Ancak nüfuzlarını ve ekonomik üstünlüklerini kaybetmekten korkan Yahûdiler, zaman zaman Evs ve Hâzrec'i birbirine düşürmeye ve aralarındaki çekişmeleri körüklemeye çalıştılar. Evs ve Hâzrec kabileleri, güven ve istikrara yatkın olmayan, savaş ve düşmanlık üzerine kurulu bedevi hayatına, Mekkelilerden daha fazla meyilli idiler. Yesrib'de iki kardeş kabilenin birbirlerine karşı üstünlük mücadeleleri her zaman bulunmaktaydı. Evs ve Hâzrec birbirlerine karşı yaptıkları savaşlarda Yahûdi kabilelerin desteğini almaya çalışmaktaydılar. Evs kabilesi Ben-i Nadir ve Ben-i Kureyza ile Hâzrec ise Ben-i Kaynuka ile anlaşma halindeydiler.¹⁵⁰

Aynı zamanda Yahûdilerin de kendi aralarındaki düşmanlıkları çok acımasız ve şiddetliydi. Savaşlarında birbirine karşı son derece katı ve acımasız davranıyorlardı. Araplar bile savaşlarda onlara o kadar acımasız değildi. Birbirlerini yaralamada çok aşırıya kaçıyorlardı. Sonunda Buas günü birlik ve beraberlikleri tamamen bozuldu.¹⁵¹ Cenâb-ı Hak onlar hakkında: *"Hani, birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmişsiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkaran, size*

¹⁴⁸ Hasan, s. 38.

¹⁴⁹ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, Cilt 28, s. 306; Kurt, s. 84.

¹⁵⁰ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi, Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1982, s. 84; Kurt s. 84; Temel, s. 7-8.

¹⁵¹ Kurt, s. 39.

esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir”¹⁵² buyurmaktadır.

Şüphesiz hem Arap hem de Yahûdi toplumu arasındaki bu kötü ilişkiler, toplumsal yapının bozukluğuna, ahlâkî bünyenin çöküşüne, disiplin, birlik, beraberlik ve yardımlaşma gibi herkesin yaşamak istediği mutlu bir hayatın bütün ölçütlerinin yok olmasına sebebiyet vermekteydi. Hicretten önce böyle bir siyasî ve ictimâî durumda olan Medine, Peygamber Efendimizin gelmesiyle zaman içinde köklü bir değişime uğramıştı.

2.3. Nifâkın Medine’de Zuhur Etmesinin Sebepleri

Münâfıklık; kişinin, kalben kendisinden olmayanlara karşı bir muhabbet beslemediği hâlde, onları sever gibi görünmesidir. Münâfıkların böyle görünmesinde menfaati ve çıkarı vardır. Mekke’de Hz. Muhammed’in (s.a.v) çevresinde toplananlar, gerçekten inanmış gönül vermiş kimselerdi. Kendisinden bir çıkar ve menfaat umulmayan fakirlere yaltaklanmak da hiç akıl kârı değildi. Mekke’de, münâfık birinin olması söz konusu olmadığı gibi insanın doğasına aykırı bir durumdu. Zira Mekke’de güçlü olan taraf mü’minler değil müşriklerdi.¹⁵³

İslâm medeniyetinde nifâk girişimlerinin zuhur etmesi, Müslümanların siyasî bir güç ve devlet olarak yapılanmaya başladığı Medine döneminde rastlanmaktadır. Peygamber Efendimizin (s.a.v) Medine’ye hicretinden sonra, İslâmiyetin Medine’de yayılmasıyla Müslümanlar çoğaldı. Medineliler gruplar halinde Müslüman oldular. Bu sırada Peygamber Efendimiz, (s.a.v) Müslümanları siyasî ve idari bir yapıya kavuşturdu.¹⁵⁴

¹⁵² Bakara, 2/84,85.

¹⁵³ Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n Nebeviyye*, Darü'l Künuzü'l Edebiyye, Kahire, Cilt 1, s. 304; Taberî, *Tarihu'l Ümem ve'l Müluk*, Beyrut, 1987, Cilt 1, s. 553; Kurt, s. 83; İzzettin Ebü'l Hasen b. Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*,(trc. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul, 1985, Cilt 2, s. 68; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul, 1999, Cilt1, s. 346; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubi, *el Cami li- Ahkami'l Kur'an*, Kahire, 1966, Cilt 19, s. 82; Tabâtabâî, Cilt 1, s. 90.

¹⁵⁴ Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Harekeleri*, Ankara, TDV Yayınları, 1994, s. 29-30.

Peygamberliğe inanmayan ve İslâm'a gönülleri olmayan bir kısım Medineliler ile Medine'nin yakınında bulunan bazı bedevi kabilelerin reisleri siyasi ve maddi bazı nedenlerden dolayı İslâmiyeti tercih etmekte kendileri için fayda olacağını anlamışlardı. İşte Müslümanlığın yayıldığı bu sıralarda, yeni bir zümre olan münâfiklar zümresi ortaya çıktı.

Münâfiklardan bazıları da “Allah'a inandık derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, "Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah, elbette kendisine iman edenleri de bilir ve elbette münâfikları da bilir.”¹⁵⁵ âyetinde görüldüğü gibi başlangıç itibariyle İslâm'a girmişlerse de daha sonra bazı çıkarlar yüzünden tekrar küfre dönmüşlerdi.¹⁵⁶

Hiz. Muhammed'in (s.a.v) Medine'yi teşriflerinin hemen öncesinde, senelerce süren didişmelerden ve savaşlardan yorgun düşen Medine'nin yerli kabileleri olan Evs ve Hâzrec, aralarında anlaşarak Abdullah b. Übeyy b. Selul'ü kendilerine kral yapmaya karar vermişlerdi.¹⁵⁷ Muhammed Hamidullah, insanların İbn-i Übeyy'e karşı bu itibar ve teveccühünün sebebini, onun yüksek bir karakter ve tarafsız bir adalet anlayışından dolayı olduğunu söyler.¹⁵⁸

Fakat Peygamber Efendimizin, Medine'ye hicretiyle Abdullah b. Übeyy'in kral olma hayalleri suya düşmüştü. Çünkü Evs ve Hâzrec kabilelerinin hemen hemen hepsi İslâm'la şereflenmişlerdi. Bu insanlar imanlarının gereği olarak Hiz. Muhammed'in (s.a.v) etrafında toplanmışlardı.

Bu vaziyet, reislik hayalleri gerçekleşemeyen Abdullah b. Übeyy b. Selul'ün fazlasıyla zoruna gitti. Çevresinde, tabilerinden fazla kimsenin kalmadığını görünce, istemeyerek de olsa Müslüman oldu. Etrafındakilerin psikolojik baskısı sebebiyle Müslüman olduğunu, bizzat kendisi de ifade etmişti.¹⁵⁹ Bundan dolayı her zaman Resûlullah'a (s.a.v) ve İslâm'a karşı kin, nefret besledi. Sahip olduğu nüfuzu

¹⁵⁵ Ankebut, 29/10-11.

¹⁵⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1988, Cilt 3, s. 521; Kurt, s. 84.

¹⁵⁷ Müslim, *Sahih*, Cilt 5, s. 182; Abdülmelik İbn-i Hişâm, *es-Siretü'n Nebeviyye*, Kahire, Darü'l Künuzü'l Edebiyye, Cilt 2, s. 620; Karaman, s. 35; Temel, s. 58.

¹⁵⁸ Muhammed Hamidullah, *Hiz. Muhammed'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi*, çev. İsmail Yakıt, Erzurum, AÜİFD, 1986, S. 6, s. 214.

¹⁵⁹ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l Kübra*, Beyrut, 1968, Cilt 3, s. 540; İbn-i Hişâm, Cilt 2, s. 620.

kullanarak diğler münâfıkları da yanına çekti. Çevresiyle birlikte Müslümanlara karşı türlü türlü hileler ve entrikalara girişti. Evs kabilesinin ileri gelenlerinden olan Ebû Âmr'i de yanına alarak Müslümanların önünü kesmeye çalıştı. Böylece Medine çevresindeki kabilelerden münâfık olanların tamamı bu ikisinin etrafında toplanıp organize olmaya başlamıştı.¹⁶⁰

Tarihi kaynaklara göre ilk nifâk hareketleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v) hicreti sırasında dinlendiği Kûba mevkiinde ortaya çıkmıştı. Amr b. Afv oğullarının münâfıkları, peygamberimizin konakladığı evi taşlamışlardı. Bu olaydan sonra Peygamberimiz; "bu nasıl komşuluk?" diyerek oradan gitmişti.¹⁶¹

Başka bir olay şöyle zikredilmektedir: Hz. Muhammed (s.a.v) Medine yolunun sağında bulunan Hûbla oğullarının yanına geldiğinde Abdullah b. Übeyy, yanında bir toplulukla birlikte köşkünde gururlu bir şekilde oturuyordu. Peygamber Efendimiz (s.a.v) İbn-i Übeyy tarafına gitmek isteyince İbn-i Übeyy, "git seni davet edenlere git" demişti.¹⁶² Bu İbn-i Übeyy'in Medine'deki ilk fiili muhalefetine başlangıcı oldu.

Görüldüğü gibi kalplerinde maraz olan, reislik hayaline kapılan, İslâmiyet'in gelişmesi karşısında zayıf kalıp ilerlemesini durduramayan insanlar, nifâkı tercih etmişlerdi. Nedvî, Medine'de Hz. Muhammed'i (s.a.v) canından çok seven ensârın ve ona karşı çıkan münâfık zümresinin aynı toplum içinde bulunmasını şöyle açıklar: Nifâk, iki zıt çağrı ile iki zıt gücün bir arada bulunduğu bir ortamda ortaya çıkar. Bu iki davet arasında bocalayıp birini diğerine tercih edemeyenler kararsız ve menfaatçi kişiler nifâka başvurur.¹⁶³ Bu yorum münâfıkların ortaya çıkma sebebini özetler durumdadır.

2.4. Münâfıkların Savaşlarda Çıkardıkları Fitneler

Münâfıkların Müslümanlara karşı giriştikleri fitne dolu hain davranışlarını ortaya çıkarmak, günümüz Müslümanların ibret ve ders almaları bakımından büyük

¹⁶⁰ Karaman, s. 36.

¹⁶¹ Ahmed b. Ebi Yak'ub b. Cafer b. Vehb Ya'kubi, *Tarihu'l Ya'kubi*, Beyrut, Cilt 2, s. 41; Kurt, s. 87.

¹⁶² Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyarbekri, *Tarihü'l Hamis fi Ahvali Enfesi'n nefis*, Beyrut, s. 340; Kurt, s. 88; Sezikli, s. 34.

¹⁶³ Ebu'l Hasan ali el- Haseni en- Nedvi, *es-Siretü'n- Nebeviyye*, Cidde, 1979, s. 168; Kurt, s. 89.

öneme sahiptir. Zira bugün dahi münâfıkların Müslümanlara neler yaptıklarını düşünmek, ona göre tedbir almak için bazı tarihi gerçeklerin bilinmesi gerekir.

Dün Hz. Muhammed'e (s.a.v) ve O'nun ashâbına karşı, akla hayale gelmeyen türlü hile ve fitnelere başvuranlar elbette bugün de daha ağır ve daha yıpratıcı olanlara girişmek isteyeceklerdir.¹⁶⁴ Münâfıkların teşebbüs ettikleri nifâk hareketleri ve İslâm davasına verdiği zararlar bu başlık altında ele alınmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.v) ve ashâbının Medine'ye hicretiyle hükümdarlığı engellenen Abdullah b. Übeyy, etrafındaki münâfıklarla birlikte İslâm'ı içten içe yıkmaya çabalıyordu. Onun gayesi gayet belliydi. Krallık isteyen İbni Übeyy İslâm devletinde ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) idaresinde barınamazdı.¹⁶⁵ Bundan dolayı, dünya menfaati ve çıkarı peşine düşen müşriklerle işbirliği yaparak, Müslümanların Medine'de ki idaresini ve hâkimiyetini yıkmaya çalışmaktaydı.

Müslümanlar, münâfıklar ile müşriklerin kurdukları bu işbirliğini öğrenmişlerdi. Mekkelilerin gönderdiği bir mektup, müşriklerin ve Medine'deki münâfıkların amaçlarını gayet açık bir biçimde izah etmekteydi. Müslümanlar bu düşmanlardan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı çok dikkatli idiler. Resûlullah (s.a.v) ilk tedbir olarak, Medine çevresine küçük birlikler gönderdi. Bu birlikler, Kureyş'in ticaret kervanına mani olmakta, Medine civarındaki kabilelerle sulh anlaşmaları yapmakta Medine-i Münevvere'nin emniyetini sağlamaktaydı.

2.4.1. Bedir Muharebesi

Bedir savaşı hicretin ikinci yılında vuku bulmuştur. Müslümanlar ile müşrikler arasındaki ilk savaştır. Medine'deki Yahûdiler ve henüz kuvvet bulmayan münâfıklar, bu savaşta mü'minlere fazla şans vermiyordu. Fakat sonuç zannettikleri gibi olmadı. Savaş mü'minlerin galibiyetiyle bitti.¹⁶⁶ Hz. Muhammed (s.a.v) bir taraftan savaşın yaralarını sarmaya çalışıp, müşriklerin durumunu görüşürken, diğer taraftan Abdullah b. Revaha ile Zeyd b. Harise'yi Medine'ye galibiyeti müjdelemeye göndermişti.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, İstanbul, 1992, Cilt 5, s. 325; Temel, s. 65.

¹⁶⁵ İbn-i Hişâm, Cilt 2, s. 620; Karaman, s. 35; Temel, s. 58.

¹⁶⁶ Sezikli, s. 41.

¹⁶⁷ Özgün, s. 16.

Bu iki sahâbe Medine'ye haberi ulaştırdıktan sonra mü'minler, sevinç ve bayram havasına büründüler. Fakat münâfıklar, bu haberin duyulması üzerine son derece üzüldüler ve rahatsız oldular. Savaşa giden Müslümanların Medine'ye dönmekte gecikmelerini fırsat bilerek, fitne ve fesatlarla dolu yalan haberler yayarak, kâos oluşturmak istemişlerdi. Münâfıklar, mü'minlere “Hz. Muhammed ve yanında bulunanların çoğu öldürüldü. Geriye kalanlar öylesine dağılmış durumdadır ki onların bir daha bir araya toplanmaları mümkün değildir. Bu ön haberi getirenler korkudan ne söylediklerini bilmiyorlar. Zira Müslümanlar sağ olsaydı şimdiye kadar burada olmaları lazımdı” şeklinde söylentiler yayarak mü'minlerin birliğini ve bütünlüğünü bozmaya uğraşmaktaydılar.¹⁶⁸

Müjdeli haberleri getiren Abdullah b. Revâha ile Zeyd b. Harise, yalan olan bu dedikoduları duyduklarında hayrete düşmüşlerdi. Münâfık olduklarından şüphelendikleri bir kaç kişiyi yakaladıklarında onlara; Resûlullah (s.a.v) gelince sizin boynunuzu vuracak dediklerinde münâfıklar: “Biz bu söylenenleri insanlar aralarında konuşurlarken onlardan işittik bizim suçumuz yoktur”¹⁶⁹ demişlerdi.

Münâfıkların, Bedir savaşı sonrasında dillendirdikleri başka bir dedikodu da, muharebeden elde edilen ganimetlerin taksimatıyla ilgiliydi. Münâfıklar, Bedir savaşı sonrasında ele geçen ganimetlerin taksimi sırasında, kayıp bir eşya için “her hâlde onu Muhammed almıştır” diyerek iftirada bulunmuşlardı. Bu ağır iftira karşısında mü'minler, intikam alma girişiminde bulunmuşsalar da Peygamberimiz izin vermemiştir. Bu olaydan hemen sonra, “*Bir peygambere, emanete hainlik yaraşmaz*”¹⁷⁰ âyetiyle münâfıkların yalancılığı tescillendi.¹⁷¹

Bedir muharebesinden sonra Müslümanların tebliğ ve davet imkânı azda olsa artmıştı. İslâm coğrafyasını genişletmek amacıyla diğer toplumlarla diplomasi faaliyetler yoğunluk kazanmıştı.¹⁷² Seriyeler ve gazvelerle çevre kabilelere temsilciler gönderilmeye başlandı, fakat münâfık çevreler de faaliyetlerinde geri durmadı.

¹⁶⁸ M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul, Şamil Yayınları, 1981, Cilt 2, s. 177; Sezikli, s. 42-43.

¹⁶⁹ Köksal, s. 177; Karaman, s. 108; Özgün, s. 16.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/161.

¹⁷¹ Karaman, s. 108; Temel, s. 66.

¹⁷² İbn-i Kayyim El- Cevziyye, *Zadü'l Mead*, Beyrut, Mektebetü'l Menari'l İslâmiyye, 1986, Cilt 4, s. 200.

2.4.2. Uhud Muharebesi

Münâfıkların organize olarak davrandıkları ve kendilerini ilk defa topluca açığa çıkardıkları yer Uhud'tur. Uhud, nifâk hareketlerinin olgunlaşmaya başladığı ve münâfıkların hilelerinin çoğalmasının ilk merhalesini oluşturur. Bundan dolayı nifâk gurupları, Uhud savaşını dört gözle beklemekteydiler. Nitekim müşriklerin Medine'ye saldıracakları haberini aldıklarında Yahûdi ve münâfıkların sevinçleri görünmekteydi.¹⁷³

Kureyş'in Medine'ye saldıracığı haberini alan Resûlullah, (s.a.v) ashâbıyla istişare ettikten sonra ortaya çıkan görüş ve kanaatlere göre düşmanlarla Medine'nin dışında savaşma kararı almıştı.

Öyle ki, savaş öncesinde tüm önlemler alınmış, hazırlıklar tamamlanmış, savaş zırhları ve elbiseleri giyilmiş, mü'minler; kalplerindeki iman kuvveti ve yüreklerindeki cesaretle kendilerini, ailelerini ve mallarını düşmana karşı korumaya hazırlamışlardı. Bu hazırlıkları gören münâfıklar, endişeli oldukları halde Müslümanların inançlarını kırmak ve onları zafiyete düşürmek için bir sürü mazaret sıralamışlardı.

Abdullah b. Übeyy'in başını çektiği münâfık ordusu, Medine'de kalmak istedikleri, cumartesi günü savaşılmayacağı, kapı anahtarlarını verilebileceği kimselerin bulunmadığı, havanın çok sıcak olduğu ve hurmaların bahçede heder olacağı gibi bir sürü mazaret ileri sürerek muhalefet etmişlerdi. Hatta İbn-i Übeyy, savaş alanına kadar giderek kâhin gibi savaşın akıbeti hakkında tahminlerde bulunarak "biz kendimizi ölüm ateşine atmayacağız. Ümit ediyorum ki siz ve Peygamberiniz düşmanla karşılaştığında mahcup ve mağlup olarak ayrılacaksınız" demişti.¹⁷⁴

Şüphesiz İbn-i Übeyy'in savaş meydanına kadar gitmesinin asıl hedefi, nifâk oluşumunu biraz daha yaymak ve savaşmak üzere olan mü'minleri bu azimlerinden vazgeçirmektir. Zira tedbiri elden bırakmayıp Medine'deki nifâk hareketlerinin devamı ve yönetimi için yeğeni Ebû Amr'i görevlendirmişti. Ebû Âmr, muharebenin öncesinde Medineli ve Kûbalı münâfıklarla görüşüyor, Müslümanlar hakkında

¹⁷³ Sezikli, s. 63.

¹⁷⁴ Râzî, Cilt 2, s. 53; Karaman, s. 110.

Kureyşe bilgiler veriyordu. Bu şekilde münâfıklar daha organize bir şekilde faaliyet gösteriyorlardı. Cenâb-ı Hak onların bu bozguncu durumlarını şöyle haber vermiştir:¹⁷⁵

*“İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münâfıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara, "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin" denildi de onlar, "Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağzlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir.”*¹⁷⁶

Harple ilgili istişareler ve hazırlıklar bitince Resûlullah (s.a.v) cuma namazından sonra bin kişilik bir orduyla Uhud ve Medine arasındaki Şeyhayn denilen yerde konakladı. Bu sırada münâfıkların lideri Abdullah b. Übeyy şöyle seslendi: “Ey ahali! Burada kendi kendimizi boşu boşuna niçin öldüreceğiz anlamıyorum” diyerek kavminden, nifâk ve şüphe üzerine olanlardan üç yüz kişiyle birlikte Müslümanları yalnız bırakıp Medine'ye döndü.

Bunun üzerine Harise ve Seleme oğulları da tereddüde düştü. Vaziyet son derece ciddi idi. Lâkin Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle bu iki kabile toparlanarak, münâfıklarla birlikte Medine'ye dönmekten vazgeçti. Münâfıkların ayrılmasıyla Müslümanların sayısı yedi yüze düştü.¹⁷⁷

Uhud harbinde, ta başından itibaren ordunun gücünü zayıflatan, savaşın en kritik zamanlarında da alaylı ve ihanet dolu sözleriyle, moral bozucu haberleriyle mü'minleri tereddüde sevk edenler münâfıklardır.¹⁷⁸ Mü'minlere, “Mekkeli kardeşlerinize katılıp onların dinine girin, müşrik olun” şeklinde son derece çirkin ve seviyesiz tekliflerde bulunuyorlardı.¹⁷⁹

Akıllı davranarak savaşa katılmadıklarını, bu yüzden de kârlı çıktıklarını, Uhud'ta şehit düşen yetmiş Müslümanın boşu boşuna öldüğünü iddia ediyorlardı.

¹⁷⁵ Karaman, s. 110.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/166-167.

¹⁷⁷ Temel, s. 66; Sezikli, s. 79; Sırma, s. 91.

¹⁷⁸ Sırma, s. 102.

¹⁷⁹ Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Tefsirü'n- Nesefî*, İstanbul, Mektebetü Pamuk, Cilt 1, s. 187; Temel, s. 67.

Kur’ân bu hususu: ”Onlar, oturup kardeşleri hakkında, ‘Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi’ diyenlerdir. O münâfıklara de ki: “Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan geri çevirin”¹⁸⁰ şeklinde zikrederek onları tekzip etmiştir.

İbn-i Übeyy, tüm bu yapılanlara karşı, itibar ve mevkiîni kaybetmemek Resûlullah’a ve sahâbelere şirin gözükmek için Cuma günü hutbeden sonra kalkıp Hz. Muhammed’i (s.a.v) övmeye başladı. Uhud harbinde ordunun üçte biriyle geri dönüp savaş meydanını terk ettikten sonra, Cuma günü hutbenin akabinde, peygamberimizi övme girişimde bulundu. Fakat sahâbeler onun elbisesinin muhtelif yerlerinden tutup oturtular. Ona “ey Allah’ın düşmanı! Uhud’daki davranışından sonra senin böyle bir şeye hakkın yok, sen sahtekârın birisin” dediler. Bu olay karşısında İbn-i Übeyy; “sanki davasını desteklemekle kötü bir iş yapmışım,” diyerek süratle mescitten ayrıldı.¹⁸¹

2.4.3. Hendek Muharebesi

Uhud savaşından sonra Müslümanlarla müşriklerin ilişkileri daha da bozuldu. Yahûdi, müşrik ve diğer Arap kabilelerindeki azınlıklar, Müslümanlara karşı ittifak cephesi oluşturdu. Bunlardan müteşekkil on bin kişilik bir ordu, Ebû Süfyan’ın önderliğinde Medine’ye doğru yola çıktı.

Bu durumdan haberdar olan Hz. Muhammed (s.a.v) ashâbını toplayıp alınacak karar ve tedbirler konusunda istişarelerde bulundu. Selman-ı Farisî’nin (r.a) fikriyle Medine’nin etrafına hendekler kazılmaya başlandı.¹⁸²

Resûlü Ekrem (s.a.v) de bizzat kazıya iştirak ediyor, orduyu şevke ve gayrete getiriyordu. Mü’minler canla başla çalışıyor, fakat münâfıklar, ağır davranarak isteksiz bir şekilde çalışıyorlardı. Fırsat buldukça işi savsaklıyor kendilerini gözden uzak tutmaya çalışıyorlardı. Mü’minler, Resûlullah’tan abdest iznini almaya geldikleri hâlde; münâfıklar, saçma sapan bahanelerle izin isteyerek, moral bozucu davranışlarla da mü’minlerin çalışma zevkini kırmaya çalışıyorlardı.¹⁸³

¹⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/168.

¹⁸¹ İbn-i Hişâm, Cilt 3, s. 105; Temel, s. 70.

¹⁸² Karaman, s. 111; Temel, s. 81.

¹⁸³ Temel, s. 81.

Sonuçta münâfıklar, bu savaşta da en sıkıntılı bir anda cepheden çekildiler. Mazaretleri de evlerine dönmelerinin gerekliliği, harp boyunca nöbette duramayacakları, arkada bıraktığı evlerinin tehlikeye ve tacize maruz kaldığı kadınlarının ve çocuklarının endişelendikleri bahane etmekteydiler. Aslında onların kalplerini nifâk kaplamıştı. Şüphe, korku ve tehlike onları uyutmaz olmuştu. Müslümanların bu savaşı da kazanmaları, nüfuz sahibi olmaları, daha geniş alanlara yayılmaları onların faaliyetlerini kesintiye uğratabilirdi.¹⁸⁴ Kur'ân-ı Kerîm onların bu tutumları şöyle haber vermiştir:

“Hani onlardan bir grup, "Ey Medine halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz korumasız" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri korumasız değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelirse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir. De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile pek az yararlandırılırsınız.”¹⁸⁵

Münâfıklar, mü'minlerin itikatlarını bozmaya devam ederek onlara, “Muhammed (s.a.v) bize Kayser ve Kisra'nın hazinelerini vadediyor. Oysaki biz şimdi korkumuzdan hendekten dışarı abdest bozmaya dahi çıkamıyoruz.”¹⁸⁶ Onların bu sözleri Kur'ân-ı Kerîm'de: “Yine o zaman münâfıklar ve kalplerinde bir maraz bulunanlar, “Allah ve Resûlünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!” demişlerdi.”¹⁸⁷ Cenâb-ı Hakk'ın vadinden şüphe etmek ancak münâfıklara mahsus bir hastalıktır. Çünkü onların aldatma ve hayal dedikleri şey, kendi kalplerindeki bozuk düşünceleridir. Yoksa Allah ve Resulünün vaadleri değildir. Anlaşıyor ki, münâfıklar zan ve hayal peşinde, mü'minler ise tedbir ve hak peşindedirler.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Temel, s. 81; Karaman, s. 112.

¹⁸⁵ Ahzab, 33/13,16.

¹⁸⁶ İbn-i Hişâm, Cilt 3, s. 222; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Ensâri el- Kurtubi, *el- Cami'li Ahkami'l Kur'an*, Kahire, (3. Baskı), 1967, Cilt 14, s. 147.

¹⁸⁷ Ahzab, 33/12.

¹⁸⁸ İsmail İbn-i Kesir el Kureşiyi ed- Dimişki, *Tefsirü'l Kur'an-il Azim*, Kahire, Darü'l Hadis, 1988, Cilt 3, s. 455; Karaman, s. 112; Temel, s. 83.

Bu şekilde Kur'ân, hendek savaşında da münâfikların tutarsızlığını açıklamakta, arkasında saklandıkları perdeleri ve gerçek benliklerini ortaya çıkarmaktadır. Mü'minleri en can alıcı noktada nasıl arkadan vurduklarını, sözlerini ve yeminlerini bozduklarının haber vermektedir. Münâfiklar her zaman İslâm'ın irşâd ve gelişimine içerden mani olmayı kendilerine şiar edinmişlerdir.¹⁸⁹

2.5. Ben-i Mûstalik Gazvesi Sonrası Münâfikûn Sûresinin Nüzûlü

Bu savaşa “el- Müreysi” gazvesi de denir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Medine'de ikamet etmesine rağmen, Medine'nin dışındaki Müslüman olmayan topluluklar bunu hazmedemiyor, Müslüman bir devletinin kurulmasına tahammül edemiyorlardı.

Bundan dolayı Hz. Muhammed, (s.a.v) bir taraftan Medine'deki münâfik, müşrik ve Yahûdilerle mücâdele halinde, diğer taraftan da dış tehditlere karşı her zaman hazır durumdaydı. Gazve ve seriyyelerin çoğunun sebebi incelediğinde, İslâm devletini yıkmak için komplolar hazırlamakta olan gayr-ı Müslimlere karşı düzenlendiği görülmektedir.

Ben-i Mûstalik gazvesinin nedeni de bu kabilden bir dış tehlikedir. Bu kabilenin İslâm devletine karşı, Medine'ye saldırmak için hazırlandıklarını haber alan İslâm önderi Hz. Muhammed, (s.a.v) onların saldırmasını beklemeden kendi ordusunu hazırlayarak, Ben-i Mûstalik kabilesine doğru hareket etti.

İki ordu Müreysi' denilen yerde karşılaştı. Kısa süren savaştan sonra, düşman yenilgiye uğratıldı. Teslim olan Ben-i Mûstalik kabilesinin reisleri esir; malları da ganimet olarak alındı.¹⁹⁰

Savaş bittikten sonra Medine'ye dönülürken münâfikların başkanı Abdullah b. Übeyy'in sebep olduğu büyük fitne, Allah Resûlünün üstün öngörü ve feraseti sebebiyle önlenmiş oldu. Şayet bu fitne kapısı kapanmamış olsaydı İslâm cemaati arasında kapanması zor yaralara neden olacaktı. Hz. Muhammed'in (s.a.v) anında ve isabetli müdahalesiyle fitne kısa bir zamanda söndürülmüş oldu.

¹⁸⁹ Karaman, s. 113.

¹⁹⁰ Sırma, s. 126.

Müreysi' gazvesinin sonunda, Gıfar kabilesinden Hz. Ömer'in atını çeken ücretlisi Cehcah b. Said ile Abdullah b. Übeyy'in taraftarlarından Cüheyli Sinan b. Veber arasında su sebebiyle münakaşa çıktı. Cehcah muhacirlerden, Sinan ise ensâr topluluğundan idi. Çıkan kavga neticesinde Cehcah değneği ile Sinan'ı başından yaraladı. Bunun üzerine Sinan “yetişin ey ensâr topluluğu,” Cehcah da “yetişin ey muhacirler topluluğu” diyerek onları yardıma çağırdı.

Durumu izleyen İbn-i Übeyy öfkeleni. Yanında kavminden bir toplulukla birlikte küçük bir çocuk olan Zeyd b. Erkâm da bulunuyordu. İbn-i Übeyy: “Demek bunu da yaptılar ha! Bizim topraklarımızda bize karşı gelip çizmeyi aştılar. Artık çok oldular. Vallahi bu Celabib-i Kureş¹⁹¹ ile bizim durumumuz tıpkı şu meşhur sözde belirtildiği gibidir: **سمن كلبك ينكلك** “Besle köpeğini yesin seni.” Ama vallahi Medine'ye vardığımızda aziz olan, zelil olanı oradan çıkaracaktır” dedi.

Daha sonra İbn-i Übeyy, kavminden orada bulunanlara dönerek, “Bu işi siz kendiniz hazırladınız. Onları şehrinize aldınız, mallarınızı onlarla bölüştünüz. Vallahi şimdi ellerinizdeki mallarınızı onlara vermez de kendilerini aç bırakırsanız başka diyarlara çeker giderler” dedi.

Zeyd b. Erkâm bu söylenenlere şahit olmuştu. Gidip Resûlullah'a ulaştırdı. Bu olay muharebeden hemen sonra cereyan etmişti. O sırada Resûlullah'ın yanında bulunan Hz. Ömer, “Ya Resûlullah Abbad b. Bişr'e emret de hemen İbn-i Übeyy'in boynunu vursun” dedi. Allah Resûlü ise, “Nasıl olur ya Ömer! İnsanlar Muhammed kendi sahabilerini öldürüyor demezler mi? Hayır, bu olmaz; fakat söyle, derhal yola çıkılacağını duyursun” buyurdular. Hâlbuki böyle bir zamanda Resûlullah'ın yola çıkması âdeti değildi. Bu emirden sonra herkes yola koyuldu.

Abdullah b. Übeyy, Zeyd b. Erkâm'ın kendisinden işittiği sözleri Allah Resûlüne ilettiği haberini alınca, derhal Peygamber Efendimizin huzuruna varıp, yeminle öyle bir şey söylemediği hatta işitmediğini söyledi.¹⁹²

Übeyy, kavminin içinde büyük bir şerefe sahipti. Ensârdan, orada hazır bulunan bazı arkadaşları İbn-i Übeyy'den çekindikleri için onu savunarak; “ya

¹⁹¹ Celabib: Sert kumaştan yapılmış örtü, yeldirme veya eteklik anlamlarına gelir. Müşriklerin, muhacirleri küçümsemek, rencide etmek maksadıyla kullandıkları bir lakaptır. İstihza ve hakaret anlamını taşıyordu.

¹⁹² Elmalılı, Cilt 7, s. 5004; Dilavoğlu, s. 8-9-10.

Resûlullah! Belki de çocuk (Zeyd b. Erkâm) sözünde vehme kapılmış, İbn-i Übeyy'in sözünü iyice belleyememiş, uydurmuş olabilir” dediler.

Üseyd b. Hudayr, Allah Resûlü'nün yolda tek başına yürüdüğü bir sırada kendisine yetişerek tazimle selâm verdi. Ve “ya Resûlullah hiçbir zaman yola çıkmadığınız bir saatte yola çıktınız, oysa siz bu saatte yola çıkmazdınız” deyince Resûlullah, (s.a.v) ona “duymadın mı arkadaşınız ne demiş” dedi. Üseyd, hangi arkadaş ya Resûlullah? Resûlullah; Abdullah b. Übeyy karşılığını verdi. Üseyd, “ne demiş?” diye sorunca Allah Resûlü; “Medine'ye dönünce aziz olan, zelil olanı oradan çıkaracaktır” diye konuşmuş. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr; ey Allah'ın Resûlü! İstersen sen onu Medine'den çıkarırsın, Allah'a yemin olsun ki, sen azizsin, o ise zelil diyerek devam etmiş. “Ya Resûlullah! Sen onu çok görme, hoş gör. Yemin olsun ki, Allah seni bize peygamber olarak gönderdiği esnada kavmi ona taç giydirmek için boncuk diziyordu. O, seni krallığına engel olmuş bir kimse olarak görmektedir” dedi.

Daha sonra Hz. Muhammed, (s.a.v) ordusu ile birlikte o gün aralıksız akşama kadar, gece de sabaha kadar ve ertesi günün kuşluk vaktine kadar yol aldı. Nihâyet orduya konaklama emri verdi. İnsanlar o kadar yorulmuştu ki; yere uzanır uzanmaz hemen uyuyakaldılar. Resûlullah'ın böyle yapmasının sebebi insanlara, dün vuku bulan Abdullah b. Übeyy'in meselesini konuşma fırsatı vermeyip, çıkması muhtemel olan bir tehlikeyi alevlendirmeden bu şekilde söndürmek istemesiydi. Zira bu tedbir sayesinde heyecanlar yatışmış, insanlar sakinleşmiş yol yorgunluğu hadiseyi küllendirmişti.

Resûlullah, istirahatden sonra ordu ile beraber yola düşerek, Hicaz yolunu tuttu. Nihâyet Hicazda Naki' mevkiinin üst tarafında, su üzerinde konakladılar. Oradan kalkıp hareket edecekleri esnada, şiddetli bir fırtına koptu. Sahâbeler rahatsız olup panikledi. Bunun üzerine Allah Resûlü; rüzgardan korkmayın, zira o, kâfirlerin büyüklerinden (ileri gelenlerinden) birisinin ölümü üzerine esmiştir” dedi. Medine'ye vardıklarında, Ben-i Kaynuka'dan, Yahûdilerin büyüklerinden ve münâfıkların koruyucularından olan Rifâ b. Zeyd b. Tabut'un o gün ölmüş olduğunu öğrendiler.

O sıralarda içinde Abdullah b. Übeyy ve onunla beraber olan münâfiklar hakkında Münâfikûn sûresi nazil olunca Resûlullah, Zeyd b. Erkâm'ın kulağını tutarak; “bu, Allah'ın kulağını tasdik ettiği kimsedir” diye buyurdu.¹⁹³

İbn-i Übeyy'in bu hareketi etrafa yayılınca, oğlu Abdullah da bu haberi işitti. Hemen Allah Resûlünün huzuruna koştu ve “ya Resûlullah işittim ki babamı, size söylediği sözlerinden dolayı öldürmek istemişsiniz. Şayet böyle bir şey yapacaksanız bana emir verin de onun başını size getireyim. Vallahi bütün Hazreçliler bilirki içlerinde babasına benden daha fazla saygı gösteren kimse yoktur. Korkum o ki, benden başkasına babamın öldürülmesini emredersiniz de o da babamı öldürür, bende babamın katilini görmeye tahammül edemem, kalkar onu öldürürüm, bu şekilde bir kâfire karşılık bir mü'mini öldürmüş, bundan ötürü cehenneme girmiş olurum” dedi. Resûlullah ise “endişelenme biz ona yumuşak davranır, bizimle birlikte olduğu müddetçe kendisiyle sohbetimizi devam ettiririz” dedi.¹⁹⁴

Hız. İkrime ve diğer bazı sahâbelerin naklettiğine göre ordu, kabileler halinde Medine'ye dönerken İbn-i Übeyy'in oğlu Abdullah, kılıcını kımından çekmiş bir vaziyette Medine'nin giriş kapasını tuttu. İnsanlar bölükler halinde şehre giriyorlardı. Tam babası geldiği sırada Abdullah; ”geri dön dedi. İbn-i Übeyy ise oğluna; ne oluyor? Yazıklar olsun sana deyince, Abdullah babasına; “Allah Resûlüne gidip, sen azizsin ben ise zelilim demedikçe seni buradan kesinlikle geçirmeyeceğim” dedi. Netice olarak, Allah Resûlü (s.a.v) girmesine izin vermiş o da böylece Medine'ye girebilmişti.¹⁹⁵

3. SÛREDE GEÇEN BAZI ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetler, bir sebebe bağlı olarak nazil olan ve herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın, bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil olan âyetler olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁹⁶ Münâfikûn sûresinin ilk sekiz âyeti bir sebebe bağlı olarak nüzul sebebi bilinen âyetlerdir.

¹⁹³ Karaman, v.d.Cilt 5, s. 359-360; Emiroğlu, s. 261-262-263.

¹⁹⁴ Elmalılı, Cilt 7, s. 5005-5006-5007; Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâbı Nüzul*, İstanbul, Çağrı yayınları, 2010, Cilt 2, s. 885-886.

¹⁹⁵ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1986, Cilt 14, s. 7915-7916-7917; Seyyid Kutub, Cilt, 14, s. 498-499-500; Temel, s. 71-72-73-74.

¹⁹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 21. Baskı, İstanbul, İFAV, 2012, s. 210.

Müreyysi' gazvesinde, Münâfikûn sûresinin nüzulüne genel olarak değinildi. Burada ise sûre, âyetler bağlamında farklı rivâyetlerden yararlanarak ele alınacaktır.

Abdullah b. Raca, Zeyd b. Erkâm'ın anlattığını naklediyor; Ben-i Müstalik gazvesinde idim, Abdullah b. Übeyy'in; "Resûlullah'ın yanında olanlara yardımda bulunmayın ki yanından dağılıp gitsinler. Buradan Medine'ye döndüğümüzde elbette aziz olan, zelil olanı oradan çıkaracaktır" dediğini duydum ve bunu amcama söyledim, o da gidip Peygamber Efendimize söyledi. Resûlullah (s.a.v) beni çağırıp sordu, ben de duyduklarımı Resûlullah'a söyledim. Resûlullah da Abdullah b. Übeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırdı. Onlar ise böyle bir şey söylemediklerine dair yemin ettiler, Allah'ın Peygamberi de onları doğrulayıp beni tekzip etti.

Bu olaydan sonra o kadar üzülmüştüm ki, o zamana kadar başıma böyle bir üzüntü gelmemişti. Evimde oturup dışarı çıkamaz hale geldim. Amcam geldi ve "olsa olsa bu söylediklerinle Resûlullah'ın seni yalanlamasını ve sana kızmasını istemiş olmalısın" dedi. İşte bu olaydan sonra Cenâb-ı Hak, إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اِتَّخَذُوا اٰيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾¹⁹⁷ âyet-i kerîmelerini indirdi. Peygamber Efendimiz de beni çağırdı, yanına vardığımda bana "Ey Zeyd, şüphesiz ki Allah seni doğruladı" buyurdu.

Sonra Hz. Ebû Bekir, bana yetişt ve "Resûlullah sana ne söyledi?" dedi. Ben; "bir şey söylemedi, sadece kulağımı çekti ve yüzüme güldü" dedim. "Sana müjdelers olsun" dedi. Sonra Hz. Ömer bize kavuştu, Hz. Ebû Bekir'e söylediğimi ona da söyledim. Sabah olunca Allah Resûlü (s.a.v) bize Münâfikûn sûresini okudu.

Âmr b. Halid yoluyla gelen başka bir rivâyette de Hz. Muhammed'in, (s.a.v) bu âyetin nüzulünden sonra münâfiklara, istiğfarda bulunmanın gerektiğini hatırlatmasına rağmen, onların istiğfar etmeksizin yüz çevirip gittikleri ayrıntısına yer vermektedir.

Beşir b. Müslim'den gelen başka bir rivâyette de İbn-i Übeyy'e; "ey Ebû Hubab, senin hakkında şiddetli âyetler indi. Resûlullah'a git de senin için istiğfar ediversin" denildiğinde başını çevirerek; "iman et, dediniz iman ettim; zekât ver,

¹⁹⁷ Münâfikûn, 63/1-2.

dediniz zekâtı verdim; bir tek Muhammed’e secde etmediğim kaldı” dediği ondan sonra da ¹⁹⁸ وَإِذَا قِيلَ لَهُم تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

âyetinin indiği ayrıntısına yer vermektedir.

Bu âyet seleften çok kişinin söylediği gibi Abdullah b. Übeyy hakkında inen âyetlerden biridir. İbn-i Übeyy’in, nuzûlüne sebep teşkil ettiği bu âyeti Muhammed b. İshak şöyle anlatıyor: “Bize Zûhri İbn-i Şihab’ın anlattığına göre Abdullah b. Übeyy’in Cuma namazında Mescid-i Nebevi’de durduğu bir yeri vardı. İbn-i Übeyy ve kabilesinin saygıdeğer bir yeri olması hasebiyle o yerde durması engellenmezdi. Hz. Muhammed (s.a.v) hutbe okumak için kalktığına Abdullah b. Übeyy de kalkar ve “ey insanlar, işte Resûlullah aranızda; Allah onunla sizi şereflendirdi ve yüceltti, bunun için ona yardım edin, destek çıkın, dinleyin ve itaat edin” diye seslenir sonra da otururdu.¹⁹⁹

Nihâyet Abdullah b. Übeyy, Uhud savaşında askerinin üçte biriyle geri dönmüştü. Müslümanlar da bu savaştan sonra Medine’ye döndüklerinde eskisi gibi ayağa kalkıp konuşmak istedi. Fakat Müslümanlar, elbisesinin ucundan çekerek dediler ki: “Ey Allah’ın düşmanı, otur sen artık bu işe layık değilsin, yapacağın işi yaptın.” İbn-i Übeyy de kalkıp insanların arasından mescitten çıktı, bir taraftan da “Allah’a yemin olsun ki sanki kötü bir şey söyleyecekmişim gibi engel oldular. Hâlbuki konuşsaydım onun peygamberlik durumunu daha da tekit edecektim” diyordu. Mescidin kapısında ensârdan birisi onunla karşılaştı. Ona; “yazıklar olsun sana, neyin var?” dedi. O da “ben kalkıp Hz. Muhammed’in peygamberliğini kuvvetlendirecektim ki ashâbından bazıları beni oturtup tartaklamak istediler. Sanki ben, onun halini zorlaştıracak kötü bir şey söyleyecekmişim gibi” dedi. İbn-i Übeyy’e “yazıklar olsun sana, geri dön Allah Resûlü senin için istiğfar etsin” dediklerinde o “yemin ederim ki, onun benim için mağfiret dilemesini istemem” dedi. Sonra da سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٦) هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ (٧) يَقُولُونَ لَنْ نَرْجِعَنَّ إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ (٨) âyetleri nazil oldu.²⁰⁰

¹⁹⁸ Münâfikûn, 63/5.

¹⁹⁹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5003-504-5005.

²⁰⁰ Münâfikûn, 63/6-7-8; Çetiner, Cilt 2, s. 882-883-884-885.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜNÂFİKÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ

Başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadisi şerifler olmak üzere, münâfikların kişiliklerini ortaya koyan birçok sağlam delil bulunmaktadır. Bu cümleden, bütün müfessirlerin ittifak ettiği Bakara sûresinin ilk dört âyeti mü'minler, sonraki iki âyeti kâfirler, sonraki on üç âyet ise münâfiklarla ilgilidir. Yalnızca Tevbe sûresinde münâfikların özelliklerinden bahseden elli altı âyet vardır. Bu sûreyle ilgili olarak Abdullah b. Âbbas, “biz bu sûreye Nadîha derdik, bu sayede bütün münâfikları dahi iyi tanırdık” demiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de müstakil bir sûre olan Münâfikûn sûresinin varlığı ve bu bağlamda yüzlerce âyetin nazil olması, hem meselenin ciddiyetini ortaya koymakta hem de münâfikların sinsî ve karanlık emellerini tanıma hususunda faydalı olmaktadır.

Burada şu hususa değinilmelidir ki; tespit ettiğimiz bu ölçülerle insanları, mü'min, münafık, kâfir şeklinde ayıracak kesin hükümlere sahip olmadığımız gibi böyle bir gayemiz de yoktur. İnsanları ayırt edecek; fitnelere, damgalara ve gelişigüzel karalamalara yol açmanın şer'î vebali çok ağırdır. Ancak insanların iç hâllerini Allah'a havale ederek, münâfiklara hayati sorunları ve sırları açmamanın gerekliliğini göz ardı etmeden dost görünen düşmanların fitnelerinden kendimizi muhafaza etmektir.²⁰¹

Bu bölümde, Münâfikûn sûresine göre münâfiklarda bulunan özelliklere ve mü'minlerde bulunması gereken hususiyetlere değinilmiştir.

²⁰¹ Temel, s. 32-33.

1. SÛRE BAĞLAMINDA MÜNÂFIKLARIN ÖZELLİKLERİ

Âyet(1)

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ لَكَذِبُونَ
الْمُنَافِقِينَ

Meâli: “Münâfiklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. Allah, o münâfikların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.”

Yukardaki âyette münâfikların imanlarına ve yalancı olma özelliklerine değinilmiştir.

1.1. Münâfikların İmanları

Münâfikların imanları yalan bir şhadetten ibarettir. Şhadet ise yalan ihtimali olmayan, şüphe taşımayan haberdir. Bir kimsenin mutmeîn olarak iyi bildiği bir şeyi Cenâb-ı Hakk'ın huzurundaymış gibi kesin haber vermesi şhadettir.²⁰²

Münâfiklar, Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanına gelerek şöyle dediler; şahitlik ederiz ki gerçekten sen Allah'ın Peygamberisin. Şahitlik; kesin bir bilgi ile yakinen bilenen bir şeyi Allah'ın huzurunda bulunduğu inanarak dosdoğru haber vermektir. Onun için âlimler demişler ki: Şhadet, yemin anlamını içeren hususi bir haberdir. Her haber ve duyuru şhadet yerine geçmez. Ancak söylediğinin farkına vararak “eşhedü” (şahitlik ederim) diyen şahidin yemin etmesi de fazla ve tekrardan ibarettir. Resûlullah'a imanlarını göstermek için “şhadet ederiz ki, şüphesiz sen Allah'ın Resûlüsün” ya da “şhadet ederim ki, şüphesiz Muhammed Allah'ın Resûlüdür” demek de yeterlidir. Cümlede birden çok te'kid edatının kullanılması, muhatapların fazlaca inkâr durumunu kuvvetlendirmek suretiyle ikna içindir. Münâfiklar da Resûlullah'ı ikna için sözü birden fazla te'kid kullanarak söylemişlerdir.

²⁰² Emiroğlu, Cilt 12, s. 266.

Böyle konuşan münâfıkların asıl amacı kendilerini, Resûlullah'ın peygamberliğine inandırmaya ve şehadetleri davasında Resûlullah'ı iknaya çalışmaktı. Asıl şüpheli gördükleri ve inandırmak istedikleri bu idi. Bu yönüyle te'kidin amacı, haberin gereği olan iman davasına herkesin inanması gerekirdi. Onlar ise bunu te'kid etmemekle beraber şehadet ediyoruz diyerek yalan söylüyorlardı. Cenâb-ı Hak da bu iki noktayı mükemmel bir şekilde ayırarak buyurmuştur ki, "Allah biliyor ki sen, şüphesiz O'nun Resûlüsün." Binaenaleyh bu söz temelinde dosdoğru bir hakikattir. Bununla birlikte Allah şehadet ediyor ki doğrusu münâfıklar, içi dışına zıt olan elbette yalancılardır. Onların yaptıkları şehadetleri samimi değildir. Mü'min olmadıkları hâlde iman ettiklerini iddia ederek, doğruya inanmadıkları gibi hakikati yalan telakki ederlerdi. Sonra da yalan bildikleri şeye şehadet ederiz diye yalan söyler, yalan söylediklerini bildikleri hâlde de vicdanlarına muhalefet ederek yemin ederlerdi.²⁰³

Münâfıkların çeşitli te'kitlerle Resûlullah'ı ve mü'minleri kandırmaya çalışmalarının altında yatan neden ne idi? Hz. Muhammed'in (s.a.v) Allah'ın peygamberi olduğunu bildirmek ve başkalarına duyurmak mı? Asla! Zira buna ihtiyaç yoktu. Çünkü Hz. Muhammed, (s.a.v) Allah'ın Resûlü olduğunu hem kendisi hem de mü'minler iyi bilmekteydi. Münâfıkların bu te'kitli sözlerindeki gayeler ise imanlarının doğru olduğuna, lisanlarıyla zahir ettikleri sözlerinin, sinelerindeki imanlarına uygun olduğuna şehadet getirip, böyle bir şehadetle kalplerindeki küfrü gizleyeceklerini zannetmeleriydi.²⁰⁴

Bu âyette belirtilen nifâk, tafsilatı yukarıda zikredilen itikadî nifâktır. Kendisine bu tür itikadî nifâk bulaşan kimsenin imanı geçerli olmadığı gibi, bu inancı bir küfür çeşidi olarak telakki etmek daha doğrudur. Çünkü ahirette kişi hakkında verilecek hüküm onun sinesindeki imana göredir. Allahu Teâlâ, münâfıkların "biz de iman ettik" şeklindeki iddialarını kabul etmemiştir. Tasdik ile te'yid edilmeyen, yalnızca sade bir ikrar ile iman ettiğini söyleyen kimsenin imanı sahih değildir.

Bu hususta Allahu Teâlâ: *"İnsanlar içinden kimisi de vardır ki Allah'a ve ahiret gününe iman ettik derler de mü'min değildirler. Allah'ı ve mü'minleri*

²⁰³ Elmalılı, Cilt 7, s. 4998.

²⁰⁴ Emiroğlu, Cilt 12, s. 266.

aldatmaya çalışırlar, Hâlbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varamazlar”²⁰⁵ ifadesiyle Allah’ı bildiği hâlde onu kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmeyen kimsenin imanının sahih olmadığını belirtmiştir. Herkes söylediğini fiilleriyle ispatlamak zorundadır. Yürekten inananlar, gerektiğinde imanları için ölümü göze alırlar. Fakat gönülden inanmayanlar sıkıntılar karşısında heyecan, korku ve acizlik gösterirler. İşte zor şartlarda bile hak bildiği Allah yolundan dönmeyenler, sabır ve sebat ile imanını koruyanlar gerçek mü’minlerdir.²⁰⁶

Münâfıkların imanında istikrar ve samimiyet yoktur. Kalplerinde küfür alameti, dillerinde ise tasdik vardır. Hâlleri daima değişmeye müsaittir. Sabah bir çeşit, akşam başka bir çeşit görünürler. İnsanlara şirin görünmek için hile ve aldatma yoluna başvurarak, dinin bütün emir ve yasaklarına aykırı hareket etmeye çalışırlar. Oysaki İslâmda, doğruluk ve istikamet esastır.²⁰⁷

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’in muhtelif yerlerinde münâfıklara diğer insanların iman ettiği gibi iman edin denildiğinde düşük akıllılar gibi iman etmek istemediklerine,²⁰⁸ mü’minlerin yanında iman ettik demelerine rağmen arkadaşlarının yanında, mü’minlerle alay ettiklerine,²⁰⁹ onlara gelin Peygambere tabi olun denildiğinde kaçabildikleri kadar kaçtıklarına,²¹⁰ onlar Allah ve Resulüne itaat ettik demelerine rağmen sonra yan çizdiklerine²¹¹ değinilerek münâfıkların imanları dile getirilmiştir.

Münâfıklar, iman bakımından tüm insanlar içinde en alt derecededirler. Dirayetli bir insan olma karakterine sahip olamayan münâfıklar, menfaatlerinin peşinden koştıkları için inançsızlıklarını ve inkârlarını serbestçe dile getirme cesaretinde dahi bulunamayan insanlardır. Yalancı ve sahte imanlarından dolayı cehennemın en alt dereksine müstehak olan kimselerdir.

²⁰⁵ Bakara, 2/8-9.

²⁰⁶ Karaman, s. 37.

²⁰⁷ Karaman, s. 40.

²⁰⁸ Bakara, 2/13.

²⁰⁹ Bakara, 2/14.

²¹⁰ Nisâ, 4/ 61.

²¹¹ Nur, 24/47.

1.2. Münâfıkların Yalancı Olmaları

Münâfıkların diğeri bir özelliğide yalancı olmalarıdır. Bu âyet gerçek bir imanın ancak kalp ile olduğunu göstermektedir. Her hakikî söz için doğru olan budur. Çünkü aksine inandığı sözü söyleyen kimse, yalancıdır. Zira yalan, lafzî var oluşla, zihnî var oluş arasındaki terslikten ibaret olup tıpkı cahilliğin, zihnî var oluş ile dünyevî var oluş arasındaki terslikten ibaret oluşu gibidir. Münâfıklar dilleriyle “Biz senin Allah’ın Resûlü olduğuna şehadet ediyoruz” derler. Cenâb-ı Hak ise, sözlerinin sinelerindeki inançlarına zıt oluşundan dolayı onları, “yalancı” diye isimlendirmiştir.

Bu âyet için bazı kişiler de şöyle demiştir: Cenâb-ı Hak, münâfıkları “*Şehadet ederiz ki sen, kesinlikle Allah’ın Resûlüsün*” demeleri hususunda yalanlamamış, aksine “*Münâfıklar, o sözü söylemediklerine dair Allah’a yemin etmeleri*”²¹² ve “*Sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler*”²¹³ âyetlerinde, münâfıklardan zuhur eden diğeri yalanlardan dolayı yalancı olduklarını beyan etmiştir.²¹⁴

Onlar kendisi hakkında şehadet ettikleri **إِنَّكَ لَرَسُولُهُ** sözünde yalancı değiller, fakat söyledikleri söze gerçekte inanmadıkları hâlde inanmış gibi iman davalarını güdüp ve şehadetleri yok iken “iman ettik” diye söylemelerinde yalancıdırlar. Bir insan inanmadığı bir şeye inanıyorum dediği zaman yalan söylemiş olur. Bunun yalan olması o sözü sadece inanç ve vicdanına muhalif olmasından değil, haber verdiği şeyin gerçekte onun vicdanında bulunmamasındandır.²¹⁵

Münâfıklar birkaç yönüle şehadetlerinde yalancıdırlar. Hz. Muhammed’in (s.a.v) Allah’ın peygamberi olduğuna, kalplerinden inanmadıkları hâlde inandıklarını söylemeleri ve “şahitlik ederiz” diye yalanlarını yeminle te’kide çalıştıkları için yalancıdırlar.²¹⁶

Konyalı Mehmet Vehbî Efendi’ye göre münâfıkların; hile, yalan ve ikiyüzlülüğe başvurmasının dört nedeni vardır:

²¹² Tevbe, 9/74.

²¹³ Tevbe, 9/56.

²¹⁴ Râzi, Cilt 30, s. 547; Zuhâylî, Cilt 14, s. 469.

²¹⁵ Elmalılı, Cilt 7, s. 4999.

²¹⁶ Emiroğlu, Cilt 12, s. 267.

1- Resûlullah (s.a.v) ve mü'minler tarafından iltifat bulmak, şayet İslâmiyet gelişirse onun nimetlerinden faydalanmak.

2- Müslümanların arasına kolaylıkla girip sırlarını öğrenip, dışarıya sızdırmak. Husûsiyetle düşmanlara doküman te'min etmek ve istihbarat vazifesini yapmak.

3- Müslümanlar tarafından kâfirlere uygulanan dünyevî cezalardan, savaşlardan ve sürgünlerden kendilerini emniyete almak.

4- Müslümanların zekât, ganimet ve infak gibi birçok sosyal faaliyetlerden maddî manevî haklardan faydalanmak.²¹⁷

Münâfıkların yalana yeltenmelerinin sebebi, kendilerini kamufle etmeyi sağlayan en etkili yöntem olmasından dolayıdır. Zira mü'minlerin elinde onların içini yarıp kontrol edebilecekleri bir mekanizma veya herhangi bir alet olmadığından, münâfıklar bu yola başvurarak kendilerini, mallarını ve çocuklarını muhafaza etmektedirler. Fakat “Yüce Allah tüm yaptıklarınızdan haberdardır”²¹⁸ âyetinden anlaşılacağı üzere münâfıkların yalanla kendilerini korumaya çalışmaları beyhude bir çaba ve anlık bir ferahlanmadır, ebedi bir kurtuluş çaresi değildir.

Âyet(2)

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Meâli: “Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür!”

Zikredilen âyette münâfıkların, yeminlerini bir kalkan şeklinde kullanma özelliğine değinilmiştir.

1.3. Yeminlerini Kalkan Olarak Kullanmaları

Münâfıkların yemin etmeleri kendilerini korumaya almak içindir. “Onlar yeminlerini kalkan edindiler” ifadesinde ise münâfıklar, yeminlerini kendileri için bir örtünme aracı kıldılar ki; o yemin sayesinde canlarını ve mallarını muhafaza edebilsinler. Böyle yaparak kendilerini Allah'ın yolundan alıkoydular, yeminlerini

²¹⁷ Konyalı Mehmet Vehbî, *Büyük Kur'an Tefsiri*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1969, Cilt 1, s. 56.

²¹⁸ Ahzâb, 33/2.

kalkan olarak kullanarak, Resûlullah'ın getirdiği dinden yüz çevirdiler.²¹⁹ Râzî “Onlar yeminlerini bir kalkan edindiler” ifadesiyle, “onlar başlarına gelmesinden korktukları öldürülme ve benzeri belalardan, yeminleri sayesinde kurtulup emin olacakları bir siper edindiler” demektir.

Onlar yalan yeminlerle, yalan sözlerle halktan kaçıp kendilerini korumak istediler. Söylediklerinin doğru şeyler olduğunu ispatlamaya çalıştılar. Amaçları, kendi gerçek durumlarından habersiz olanları aldatmak ve kendileri için Müslüman olduklarına dair inancı yerleştirmektir. Belki bu şekilde, Müslümanların bir kısmı yapacakları şeyde kendilerine tabi olur ve sözlerinde kendilerini tasdik ederdi. Onlar, içlerinde Müslümanlara rahatlık ve iyilik dilemez, aksine kötülük ve zarar isterlerdi. Bu şekilde davranarak insanlardan birçoklarını zarara uğratmışlardı.”²²⁰

Bazı âlimlere göre onların yeminlerinden maksat, Müslüman olduklarına dair Allah adına yemin etmeleridir. Bu şekilde kendilerini ve insanları cihattan ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) iman etmekten alıkoymaya çalışmak olduğu bilinmelidir.²²¹

Münâfıklar yalan yere yemin etmekten çekinmezler, insanların İslâm'a girmesine mani olurlardı. Abdullah b. Übeyy'in önderliği ile yeminlerini Müslümanlara karşı siper olarak kullandılar. Diğer kâfir topluluğa uygulanan öldürme, esir alma ve mallarının ganimet sayılması gibi tehlikelerden kendilerini korumuşlardı. Bazı kişiler de bunlara aldanmış onların mü'min olduklarını zannetmiş ve onları taklit etmişlerdi. Münâfıkların bu şekildeki hareketleri, Yahûdi ve müşriklerden bazı kişilerin İslâm'a girmemesine neden oldu.²²²

Münâfıklar, ne zaman bir açığı yakalansa, tuzakları anlaşılacak olsa ve Müslümanların aleyhine sarf ettikleri sözleri öğrenilecek olursa hemen yemine sığınıyorlardı. Yemin ile açığa çıkan hainliklerini, rezil olma durumlarını engelleyeceklerini sanıyorlardı. Bu şekilde yeminlerini siper, kalkan veya maniâ ediniyorlardı ki arkasına sığınıp hile ve desiselerini kolaylıkla sürdürebilsinler.²²³

²¹⁹ Taberî, s. 2530.

²²⁰ İbn-i Kesir, Cilt 14, s. 7908.

²²¹ Sâbûnî, Cilt 3, s. 366.

²²² Zuhâylî, Cilt 14, s. 470.

²²³ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 495.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde münâfıkların yeminlerini İslâma girdikten sonra tekrar küfre girmek için kullandıklarına,²²⁴ gayri Müslimlere yarıdakçılık yapmak için yemin ettiklerine,²²⁵ yeminlerini siper şeklinde kullanarak insanları Allah'ın dininden alıkoyduklarına,²²⁶ insanların diriltileceği günde de yeminlerini kullanacaklarına fakat bunun fayda vermeyeceğine²²⁷ değinmektedir.

Münâfıkların, yalan söylemekle kendilerini inandıramadıkları mü'minleri, yeminlerle inandırmaya çalışmaları dikkat çekici bir durumdur. Zira yemin muhataba güven vermek için kullanılır. Münâfıklar, elde edemedikleri güveni sağlamak ve mü'minler arasındaki yerlerini sağlamlaştırmak amacıyla yeminlere başvurarak kendilerini, mallarını ve çocuklarını emniyete almaya çalışmışlardır.

Âyet(3)

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ

Meâli : “Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar.”

Yukarıdaki âyette münâfıkların kalplerinin mühürlü olma özelliğine değinilmiştir.

1.4. Kalplerinin Mühürlü Olması

Bu âyete göre münâfıklar önce iman edip sonra inkâr etmiş olmalarından dolayı kalpleri mühürlenmiştir. Onlar, Allah'a ve Resûlüne iman ettiler, sonrada şüphe ve yalanlamaları sebebiyle inkâr ettiler. Bu yüzden Cenâb-ı Hak, imandan dönüp küfre giren kalplerini mühürledi. Artık hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayırt edip anlayamazlardı.²²⁸

Münâfıkların, hidâyet yerine sapıklığı satın almaları sebebiyle Cenâb-ı Hak onların kalplerini mühürledi. Artık onların kalplerine hidâyet ulaşmaz, iyilik sirâyet etmez ve bir daha doğru yolu bulamazlardı.²²⁹ İmanın hakkaniyetini, ulviyetini

²²⁴ Tevbe, 9/74.

²²⁵ Mücâdele, 58/14.

²²⁶ Mücâdele, 58/16.

²²⁷ Mücâdele, 58/18.

²²⁸ Taberî, s. 2530.

²²⁹ İbn-i Kesir, Cilt 14, s. 7909.

anlayamazlar, hak ile batılın, sevap ile günahın arasını ayırmaya güç yetiremezlerdi. Çünkü onlar, asıl fitratlarını kaybetmiş, tercihlerini kötüye kullanmış, hayvanî bir yaşama şeklinin esiri olarak insaniyetten ve İslâmiyetten mahrum kalmışlardı.²³⁰ İmanın gereği olan ahlâki istikametten sapmış, kalplerindeki küfür ile gizliden gizliye kâfirlerin yaptığı işleri yapmışlardı. Bunun neticesinde de kâfir huyu olan fena ahlâk, kalplerini mühürlemiş anlamaz olmuşlardı.²³¹

İbn-i Âbbas, (r.a) âyetteki **فَطَّبِعَ** fiiline, mühürleme manâsı verirken, Mukatil; “onların kalplerine küfür damgası basıldı. Artık onlar Kur’ân’ın ve Hz. Muhammed’in (s.a.v) doğruluğunu anlayamazlar” demiştir. Bu âyete, “onlar, kendilerinin hak üzere olduklarını zannediyorlardı ama Yüce Allah, onların kalplerine böylesi bir mührün basıldığını anlamadıklarını haber vermiştir” şeklinde manâ verenler de vardır.²³²

Münâfıklar, önce inandıkları halde sonra küfre dönmeyi tercih etmişlerdi. Nasıl olur da anlayışlı, yaşayan ve zevk sahibi olan bir insan inandıktan sonra küfre düşebilir? Onlar, bu derin tefekkürü yapamadığı için uyanamadılar ve iman konusunda tedirgin olup küfre düştüler. Münâfıklar kalplerinin mühürlenmesi cezasına kendileri sebep oldu. Kalplerini nifâkla örtüler, bunun üzerine ısrar ettiler de Cenâb-ı Hak kalplerinin üstünü mühürledi. Zaten kara olan imansız kalpleri kapkara oldu.²³³

Allahu Teâlâ’nın onların kalplerini mühürlemesi; onların kötü niyetli olmaları ve her zaman doğruluktan yüz çevirmeleri nedeniyle, batıl olan istekleri üzerine onları terk etmekten ibarettir. Buna binaen münâfıklar, Cenâb-ı Hak’a karşı ma’zur olamazlar. Şöyle ki münâfıklar: “Ya Rabbi! Bizim iman etmemizin sebebi kalplerimizi mühürlediğinden dolayıdır. Şayet sen kalplerimizi mühürlemeyip, irademizi elimizden almamış olsaydın biz de iman ederdik” diye itirazda bulunamazlar. Çünkü bunların kötü niyetleri, Allah’ın kalplerini halleri üzerine terk etmek suretiyle mühürlemesine sebep olmuştur, yoksa Yüce Allah’ın mühürlemesi bunların kötü emellerine neden olmamıştır ki itiraz için kendilerine yol

²³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâli Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1985, Cilt 8, s. 3731; Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1991, Cilt 8, s. 3731.

²³¹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5000.

²³² Râzi, Cilt 30, s. 548.

²³³ Emiroğlu, Cilt12 s. 268.

bulsunlar.²³⁴Görüldüğü gibi münâfikların kalplerinin mühürlenmesi cebri olmadığı gibi kalplerini karartan küfür, nifâk hastalığı ve günahlarında yaptıkları ısrardan dolayı, kesbidir.

Münâfiklar, inandıklarını söyledikleri İslâm dini hakkında ciddi kuşkulara sahip oldukları hâlde umursamaz ve basit bir tavır sergilerler. İmanın şartları gibi dinin temel mevzularında başlayan bu şüphe, zamanla münâfikların bütün yaşamına sirâyet etti. İnkâra yönelmiş ya da nifâkın esiri olmuş hasta kalplerindeki bu şüphe, sonunda onları küfre sürükledi. Bu hâlde yaptıkları ihanetler ve kötülükler sebebiyle Cenâb-ı Hak, önce onların kalplerini kilitleyip paslandırdı sonra perdeledi ve daha sonra da mühürledi ki bunların hepsi kalplerindeki hastalıklar sebebiyleydi. Sonunda da tövbe ve istiğfara yönelmedikleri için nifâk ve küfür üzere ölmüşlerdi.²³⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de kalbin olumsuz tavırlarını ve değişkenliğini gösteren farklı tabirlere yer verilir. “Kalbin dağımıklığı,”²³⁶ “Kalbin kayması,”²³⁷ “Kalbin katılığı,”²³⁸ “Kalplerin gafleti,”²³⁹ “Kalplerin kör olması,”²⁴⁰ “Kalplerin kilitlenmesi,”²⁴¹ “Kalplerin paslanması,”²⁴² gibi ifadeler, manâsı kalbe atfedilen sıfatlar olarak arz edilmektedir.

Kur’ân’ın bazı âyetlerinde ise “Kalbin sarfı,”²⁴³ “Kalbin kaydırılması,”²⁴⁴ “Kalbin taklîbi,”²⁴⁵ “İğfal edilmesi,”²⁴⁶ “Kalbin üstüne perde çekilmesi,”²⁴⁷ ve “Kalplerin mühürlenmesi”²⁴⁸ gibi ifadeler doğrudan Cenâb-ı Hakk’a isnat edilerek zikredilir.²⁴⁹

Münâfikların kötü fiileri ve hainlikleri sayılamayacak derecede fazlaydı. Resulullah’ın (s.a.v) ve mü’minlerin yenilgiye uğramasını istemek, islam dinini zayıf

²³⁴ Vehbî, Cilt 13-14, s. 5927.

²³⁵ Kurt, s. 109.

²³⁶ Haşr, 59/14.

²³⁷ Tevbe, 9/117.

²³⁸ Bakara, 2/283.

²³⁹ Mü’minun, 23/63.

²⁴⁰ Hac, 22/46.

²⁴¹ Muhammed, 47/24.

²⁴² Mutaffifin, 83/14.

²⁴³ Tevbe, 9/127.

²⁴⁴ Saf, 61/5.

²⁴⁵ En’am, 6/110.

²⁴⁶ Kehf, 18/28.

²⁴⁷ Haşr, 59/10.

²⁴⁸ En’am, 6/46; Mü’min, 40/35; Münâfikûn, 63/3.

²⁴⁹ Kalkan, s. 50.

düşürecek olan kâfirlerin galibiyeti için çalışmak, ancak münâfıkların yapabilecekleri kötülüklerdir. Münâfıkların bu fena davranışlarından vazgeçmeyip hainliklerini artırması, kalplerinin mühürlenmesine neden olmuştur.

Âyet(4)

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسَنَّدٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ

عَلَيْهِمْ هُمْ الْعَدُوُّ فَاحْذَرَهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

Meâli: “Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!”

Zikredilen âyette münâfıkların şüpheli ve düşman olmaları gibi iki özelliğine değinilmiştir.

1.5. Şüpheli ve Korkak Olmaları

Yukarıdaki âyetin bildirdiğine göre münâfıkların bir özelliği de şüpheli ve korkak olmalarıdır. Peygamber Efendimiz, (s.a.v) münâfıkları gördüğü zaman, yaratılışlarının düzgünlüğü ve görünüşlerinin güzelliği hoşuna giderdi. Konuştukları zaman normal insanlar gibi konuştukları için sözlerini dinlerdi. Münâfıkların, bu şekildeki dış görünüşleri duvara dayatılmış keresteleri andırırdı. Anlayışları ve ilimleri olmayan akılsız birer hayalet benzerlerdi. Münâfıklar, ihanetlerinden ve besledikleri kötü zanlarından dolayı her duyulan gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlardı. Onlar, kendilerini rüsva edecek âyetlerin inmesinden ve canları mü'minlere helal kılınacak hükümlerin gelmesinden korkarlardı. Hz. Peygamber'e (s.a.v) inen her vahyi, kendilerinin helâki ve öldürülmeleri için indiğini sanırlardı.²⁵⁰

Asr-ı Saadet'teki münâfıkların vücutları şişman, yüzleri de parlak idi ve konuşmaları gayet düzgün, edebi ve tatlı dilli idi.²⁵¹ Uсталıkla konuşurlar, yalanı düzgün söylerler ve kendilerini gizlemekte çok becerikli oldukları için yalan söylemekte ustalardı.²⁵² Münâfıkların içleri bozuk idi. “الخانن خائف” (hain korkar)

²⁵⁰ Taberî, s. 2531.

²⁵¹ Ebû's-Suud, s. 5567.

²⁵² Emiroğlu, Cilt12 s. 268.

kaidesince, sırları ifşa olunacak endişesiyle korku ve kuşku içinde yaşadıklarından her sestem ürküyorlardı.²⁵³

Bu konuda İbn-i Âbbas, münâfıklardan Abdullah b. Übeyy, Muğis b. Kays ve Cedd b. Kays fasih ve belîğ konuşan kimseler idi. Aynı zamanda bunlar, cüsseli ve yakışıklı idi. Bu görünüşlerinden dolayı, konuşmaları hoşta giderdi. Konuştukları zaman Allah Resûlü, (s.a.v) onların söylediklerini dinlerdi. Aynı şekilde diğer arkadaşları da böyleydi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) meclisine geldiklerinde Müslümanlar onların dış görünüşlerini beğenirdi.²⁵⁴

Mukâtil'e göre asker içinde biri bağırdığında, kayıp için ilan verildiğinde ve yahut bir hayvan bağından kurtulup ses çıkardığında münâfıklar, kalplerine sinen korkudan dolayı, kendilerine seslendiğini zannederlerdi. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın kendilerinin sır perdesini açıp, sırlarını ifşa edeceği korkusu içinde her an tetikte beklemekteydi.²⁵⁵

Bazı âlimler ise münâfıkların her gürültüyü kendi aleyhinde sanmaları münâfık olduklarını bildiklerinden dolayı olduğunu söylemektedirler. İnce bir perdeyle yüzlerini kapatıp, yemin ve yalanla kendilerini gizlediklerinden en ufak bir sestem korku içinde titrerlerdi. Onlar, zannederlerdi ki üzerlerindeki perde açılmış ve hâlleri herkes tarafından bilinmektedir.²⁵⁶

Münâfıklar, menfaatten başka bir şeyi tanımadıklarından, uğruna ölmeye değer bir davaya sahip olmadıklarından, ölüm korkusu onların akıl tutulmalarına sebep olmuştu. Cihada çağrıldıkları zaman dizlerinin bağı büsbütün çözüldü. Kur'ân-ı Kerîm: "Münâfıkların korku hallerinde ölüm baygınlığına düşüp gözlerinin dönerek baktıklarına,²⁵⁷ Müslümanlardan olduklarını söylemelerine rağmen Müslüman olmadıklarına ve korkak olduklarına,²⁵⁸ mü'minlere olan korkularından dolayı sığınacak bir delik bulduklarında ona doğru koştuklarına²⁵⁹ değinerek münâfıkların ne derece korkak olduklarını dile getirmiştir.

²⁵³ Elmalılı, Cilt 7, s. 5002.

²⁵⁴ Sâbûnî, Cilt 3, s. 367.

²⁵⁵ Zuhâyî, Cilt 14, s. 470; Râzi, Cilt 30, s. 549; Sâbûnî, Cilt 3, s. 367.

²⁵⁶ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 496.

²⁵⁷ Ahzab, 33/19.

²⁵⁸ Tevbe, 9/56.

²⁵⁹ Tevbe, 9/57.

Tehlike olmadığı zaman kendisine cesur ve kahraman süsü vererek çalım atan münâfıkların, büyük imtihanlar ve tehlikeler karşısında düşmüş oldukları aciz ve zavallı hâlleri aklı başında her Müslüman için düşündürücüdür. Dürüst ve sağlam bir kişiliğe sahip her insan, korktuğu ve şüphelendiği bir işi yapmaktan kaçınır, fakat kendisine nifâk hastalığı bulaşan bir münâfık hangi akıl ve iradeyle bu işleri yapıyor anlaşılması zor bir sorundur.

Kur'an-ı Kerim'de, mü'minlere düşmanlık besleyen kimselerden bahsedilmektedir. Mü'minlerin en büyük düşmanlarından biri görünmediği halde sinsice vesvese veren şeytandır.²⁶⁰ Aynı zamanda inanmayan kâfir topluluk,²⁶¹ Yahudi ve müşrikler de mü'minlerin düşmanıdır.²⁶² Mü'minlere düşmanlıkta sınır tanımayan başka bir zümre de münâfıklardır.

1.6. Düşman Olmaları

Yukarıdaki âyette münâfıkların ikinci özelliği de mü'minlere düşman olmalarıdır. Cenâb-ı Hak, peygamberine münâfıkların şiddetli birer düşman olduklarını hatırlatarak, onların dış görünüşlerine ve sözlerine bakarak aldanmamanın lüzümüne değinmiştir. Onlar kalplerindeki nifâk ve dillerindeki yalan sebebiyle aleyhlerinde duaya müstehâktırlar. Ey Resûlüm! Sende onlara beddua et ve de ki: “Allah onları helak etsin! Nasılda iftira ederek, yalan söyleyerek haktan çevriliyorlar” böyle söyleyerek onların helâklerine dua et ki, müstehâk oldukları cezayı görsünler.²⁶³

Âyeti kerîmede geçen “onlar düşmandırlar” ifadesiyle onlardan sakınmanın gerekliliği, onlar her ne kadar Resûlullahla birlikte olsalar da kalplerinde ona buğz ederek düşman olduklarının göstergesidir.²⁶⁴ Onlar, Resûlullaha nifâkları yüzünden büyük düşmanlık beslemektedirler.²⁶⁵ Münâfıklar, kâfir olan düşmanların casûsları oldukları için onların tuzaklarından sakınmanın lüzümü ve onlara hiçbir sırrı ifşa etmemenin gerekliliği hususunda mü'minler uyarılmaktadır.²⁶⁶ Onlar öyle

²⁶⁰ Bakara, 2/36-168.

²⁶¹ Âl-i İmrân, 3/118; Nisa, 4/101.

²⁶² Maide, 5/82.

²⁶³ Vehbî, Cilt 13-14, s. 5929.

²⁶⁴ Taberî, s. 2532.

²⁶⁵ Emiroğlu, Cilt 12 s. 269.

²⁶⁶ Zuhâyî, Cilt 14, s. 469.

düşmanlardır ki safların içine saklanmış, ordunun içine sinmiş, açık ve dış düşmanlardan çok daha tehlikelidirler.²⁶⁷ Zira düşmanların en tehlikelisi olan münâfıklar, gülerek sokulup sinede patlamaktadırlar.²⁶⁸

Cenab-ı Hakk'ın münâfıkların, mü'minlere karşı giriştikleri fitne, ihanet ve düşmanlığını ortaya çıkarması, çağımız Müslümanlarının ibret ve ders almaları bakımından büyük faydaları vardır. Zira münâfıkların bugün dahi Müslümanlara karşı neler yaptıklarını düşünüp ona göre tedbir almak için Allah'ın Peygamberine ve Müslümanlara yaptıkları düşmanlıkları bilmekte fayda vardır.²⁶⁹

Dün Allah Resûlü ve O'nun sahâbelerine karşı sayısız fitne ve tuzaklara girişenler, bugün daha ağır ve daha zararlı olanlara teşebbüs edebilirler. Müslümanların en tehlikeli düşmanları olan münâfık taifesinin karakterini ortaya çıkarmak, tüm inananları bu konuda bilinçlendirmek, tedbirler almaya sevk edecektir.

Münâfıkların düşman olmalarının bir yönü de Resulullah'a (s.a.v) düşman olmalarıdır. Münâfıkların bütün gaye ve maksatları, İslâm toplumunun birliğini bozmak, dağıtmak, parçalamak ve Müslümanları birbirine düşürüp içlerindeki sinsi emellerine ulaşmaktır. Her fırsatta bu amaçlarına ulaşmak için bazen müşriklerle bazen de kâfirlerle işbirliği yaparak, Allah Resûlü ve mü'minlere karşı komplo kurmuşlardır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) Medine'ye hicret ettikten sonra Mekke müşrikleri yine peşini bırakmamışlar ve Medine halkı tarafından krallığı ilan edilmek üzere olan Abdullah b. Übeyy'e şöyle bir mektup göndermişlerdir; "siz bizimkini himaye etmiş bulunuyorsunuz. Yemin olsun ki ya siz onu öldürür veya oradan çıkarırsınız. Yahut biz sizin bütün savaşçılarınızı öldürene, kadınlarınızı da esir alana dek sizinle savaşırız."²⁷⁰

Kureyşten böyle bir mektup alan münâfıklar ile Medine Yahûdileri büyük bir korkuya kapılmıştı. Mekke müşrikleriyle uğraşmaktansa Müslümanlarla uğraşmanın

²⁶⁷ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 497.

²⁶⁸ Elmalılı, Cilt 7, s. 5002.

²⁶⁹ Temel, s. 65.

²⁷⁰ Süleyman b. El- Eş'as b. İshak b. Beşir Ebû Davud, *Sünen-i Ebû Davud*, Cilt 2, s. 67.

daha uygun olacağına inanmışlardı. Aksi takdirde hem Mekkelilerle uğraşılacak hem de Abdullah b. Übeyy'in krallık işi suya düşecekti.²⁷¹

Resûlullah'a düşmanlıkta sınır tanımayan münâfikların giriştikleri ilk hareket şu şekildedir. Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.v) merkeb üzerinde, o zaman henüz çocuk olan Usame b. Zeyd de terkinde olduğu halde evinde hasta yatan Sa'd b. Ubade'yi ziyarete giderken, yol üstünde Abdullah b. Übeyy'in evinin gölgesinde Müslümanlardan ve Yahûdilerden bazı kimselerle birlikte oturduğunu gördü. Peygamber Efendimiz, (s.a.v) onlara doğru giderek selâm verdi. Merkepten indi sonra da oturdu. Orada bulunanları Allah'ın birliğini ikrara çağırdı ve onlara Kur'ân-ı Kerîm okudu. İyi davranışlarda bulunanları cennetle müjdeledi. Kötü davranışta bulunanları ise cehennem ile inzar etti.

Abdullah b. Übeyy hiç konuşmuyor, öylece susup duruyordu. Peygamberimiz sözlerini bitirince; “ey konuşan kişi, eğer söylediklerinde samimiysen, onlardan daha güzel bir şey olamaz. Fakat sen evinde otur. Onları sana gelenlere anlat. Sana gelmeyenlerin ve sözlerini dinlemek istemeyenlerin toplantılarına gelip de rahatsız etme” dedi.²⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde münâfikların Resûlullah'a itaatten yüz çevirip, onun hakemliğine razı olmadıklarından bahsedilir: “*Bakmaz mısın şunlara hem sana indirilene hem senden evvel indirilene iman ettiklerini söyleyip gezen kimselere? Hakem olarak tağuta (o azgın şeytana) başvurmak istiyorlar*”²⁷³ ifadesiyle münâfikların muhakeme için Resûlullahın yerine insanların yolunu saptıran tağuta yönelmeleri, onların Resûlullah'a ve âyetlere iman konusundaki samimiyetsizliğini ve düşmanlıklarını göstermektedir. Âyetin devamında ise “*Allah'ın indirdiği hükme gelin, Peygamber'e gelin denildiği vakit de o ikiyüzlülerin senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün*”²⁷⁴ ifadesi yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de münâfikların ikiyüzlü tavırlarıyla Resûlullah'ın sözlerini nasıl küçümsedikleri ve O'nu nasıl çekiştirdikleri şöyle anlatılmaktadır: “*Onlardan kimi de gelip seni dinler, fakat senin yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş*

²⁷¹ Özgün, s. 55.

²⁷² Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Mugîre b. Merdizbeh el-Cu'fi el-Buhari, *Tecridi Sarih Tercümesi*, Cilt 10, s. 128; Köksal, Cilt 2, s. 209.

²⁷³ Nisâ, 4/ 60.

²⁷⁴ Nisâ, 4/ 61.

olanlara derler ki: “O, demin ne söyledi?” Bunlar öyle kimselerdir ki Allah kalplerini mühürlemiştir de hep keyiflerinin ardına düşmüşlerdir”²⁷⁵ ifadesinden anlaşıldığı üzere münâfiklardan bazıları peygamberimizin huzuruna gelip onun sözlerini dinlemişlerdi. Fakat O’nun sohbetinden ayrıldıktan sonra, onu küçümsemek ve alaya almak amacıyla, sözlerinde kayda değer önemli bir şey yokmuş gibi “demin ne söyledi?” demişlerdi. Münâfikların bu şekilde davranmaları, Resûlullah’ın sözlerinden hiç bir şey anlamadıklarını ve etkilenmediklerini göstermeye çalışmışlardı. Bazen daha ileri giderek Resûlullah’ı (s.a.v) incitecek sözleri dahi sarf ederlerdi.

Resûlullah’a düşmanlıklarını bildiren başka bir âyette de “Allah ve Resûlü’ne düşman olanlar herhâlde onlar en alçaklar arasındadır”²⁷⁶ ifadesiyle Allah’a ve Resûlü’ne apaçık düşmanlık içinde bulunan münâfikların en alçak kimseler arasında oldukları idi. Resûlullah’ın hakkında ileri geri konuşan münâfiklar, yakalandıkları vakit: “Biz, sadece lafa dalmış şakalaşıyorduk derler.”²⁷⁷ Münâfiklar, Tebuk seferine hazırlanan Resûlullah’a; şu adama ve yaptıklarına bakın; Suriye ve Roma’nın kalelerini fethedecekmiş, çok yazık! Yine bir seferde Peygamber Efendimizin (s.a.v) devesi kaybolunca münâfiklar; “Muhammed daha devesinin yerini bile bilmiyor. Bir de size kalkmış peygamber olduğunu gökyüzünden haberler getirdiğini söylüyor”²⁷⁸ şeklinde alay etmişlerdi. Allah ve Resûlü ile alay etmeyi sürdüren münâfikların cezasını çekeceği muhakkaktır. Zira Allah Resûlü kâfirlerden görmediği sıkıntı ve eziyeti, münâfikların bu inkârcı ve alaycı davranışlarından görmüş idi.²⁷⁹

Münâfikların, Resûlullaha karşı besledikleri kinin ve düşmanlığın haddi hesabı yoktu. Yukarıda tafsilatıyla anlatmaya çalıştığımız Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Beni-i Mûstalik gazvesi münâfikların hilelerini ve düşmanlıklarını gün yüzüne çıkarmaktadır.²⁸⁰

Resûlullah, (s.a.v) münâfikların bütün kötülüklerine rağmen dilleriyle imanlarını izhar ettikleri için bu şahısları, kâfirler zümresine koymamış, aleyhlerinde somut delil olmadan da cezalandırmamıştır. Peygamberimiz bu davranışıyla sadece

²⁷⁵ Muhammed, 47/16.

²⁷⁶ Mücâdele, 58/20.

²⁷⁷ Tevbe, 9/ 65.

²⁷⁸ İbn-i Hişâm, Cilt 2, s. 168; Karaman, s. 144; Temel, s. 42.

²⁷⁹ Kurt, s. 161-162-163-164-165-166.

²⁸⁰ Kurt, s. 171.

dille de olsa inandığını söyleyen bir kimsenin, kişiliğine değer vermenin gerektiğini göstermiştir. İnsanların kalbini kontrol etmek mümkün olmadığı için mü'mini ve münâfığı tespit etmek imkânsızdır. Bundan dolayı aksi ispatlanıncaya kadar iman ettiği söyleyen kimse mü'min kabul edilmiştir. Ancak münâfıkların vasıflarını taşıyan kimselere karşı tedbir alınmalı, o şahıslara kritik devlet görevleri verilmemelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de büyüklük taslayarak kibirlenen şeytandan,²⁸¹ firavundan,²⁸² Allah'ı inkâr eden kâfir kimselerden²⁸³ ve kibirlenerek yüz çevirip mü'minlerle alay eden münâfiklardan bahsedilmekte ve mü'minlerin bunların yolundan gmemesi tavsiye edilmektedir.

Âyet(5)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُؤُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

Meâli: "O münâfiklara, "Gelin, Allah'ın Resülü sizin için bağışlama dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün."

Yukarıdaki âyette münâfıkların en önemli özelliklerinden birisi de kibirlenen kimselerden olmalarıdır.

1.7. Büyüklük Taslamaları

Âyete göre münâfıkların kibirlenmelerinin sebebi, Resûlullah'a af dilemeleri için gitmeleri tavsiye edildiğinde sadece başlarını sallayıp alay etmeleridir. Bunu da Allah Resûlünü ve istiğfarını hafife aldıkları için yapmışlardır.²⁸⁴ Münâfıkların büyüklük taslayarak başlarını çevirip söylenen sözden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır.

Münâfıklar sadece bu hadise dolayısıyla değil, her zaman kibirli olan insanlardı. Örneğin, Abdullah b. Übeyy ve arkadaşları, Resûlullah yanlarına geldiğinde, sırtlarını yastıklara dayanmış bir biçimde kibirli sözler söylerlerdi. Öyle ki uzaklardan gelip de onların bu durumlarını gören bir kimse, bu kişilerin şehrin en

²⁸¹ Bakara, 2/34; A'râf, 7/12.

²⁸² Yûnus, 10/75-83.

²⁸³ Câsiye, 45/31.

²⁸⁴ Taberî, s. 2532.

alçak karakterine sahip kimseler olduklarını tahmin edemezdi.²⁸⁵ Burada inat ve yüz çevirmelerinin sürekli olduğunu göstermek için geniş zaman kipi kullanılmıştır.

Müfessirlere göre bu âyetlerle münâfıkların rezilliği ortaya çıkmıştır. Münâfıkların mü'min tanıdıkları yanlarına gidip şöyle diyorlardı: Yazıklar olsun size! Böyle yaparak rezil oldunuz, kendinizi helak ettiniz. Allah Resûlü'ne gidin münâfıklıktan tövbe edin ve sizin için af dilemesini isteyin. Münâfıklar bunu ret ettiği gibi alay ve eğlence olsun diye başlarını salladılar. Bundan sonra Allahu Teâlâ, onlar için istiğfarda bulunmanın fayda vermeyeceğini buyurdu. Çünkü onlar münâfıklıkta çok aşırı gitmişlerdi.²⁸⁶

Münâfıklar, mü'minlere kendilerini büyük ve haklı bir toplum olarak kabullendirmek için alay etmeyi, onları küçük düşürmeyi ve kötülemeyi kendilerine başarılı bir gurur kaynağı olarak saymışlardı.²⁸⁷

Sağlam bir kişiliğe ve temiz bir ruha sahip olmayan münâfıkların, işleri güçleri görünüşten ibaret olan dışlarını süslemektir. Başka insanlara karşı bu şekilde görünmelerinin amacı, boş bir alaka ve aldatıcı bir heybete kavuşmak içindir. Kendilerini öyle bir süslerler ki herkes onları büyük adam, ideal insan zannederdi.

Konuşmaya başladıkları zaman kendilerine hayran olmamak, sözlerinin büyümesine kapılmamak mümkün değildi. Çalımlı bir şekilde gösterdikleri jest ve mimiklerden sonra birden bire ciddileşmeler daha sonra da gözyaşı akıtana kadar yaptıkları sahtekârlıkların haddi hesabı yoktu. Keskin bir lisana sahip oldukları için inanmadıkları konularda bile rahatça konuşabilirlerdi.

Münâfıklar, yapmak istedikleri bir takım hayali işlerle çokça övünüp, alkışlanmaktan son derece hoşlanırlardı. Onların bu hallerini Kur'ân-ı Kerîm: "*O ettiklerine sevinen ve yaptıkları işle övünmeyi seven kimseleri de sakın azaptan kurtulmuş sanma*"²⁸⁸ ifadesiyle haber vermektedir.²⁸⁹

Kendilerinde olmayan bir özellikle övünmekten hoşlanan münâfıklar, büyüklük taslamaları yüzünden hatalarının eleştirilmesine de tahammül edemezlerdi.

²⁸⁵ Ebu'l- A'la Mevdudi, *Tefhimü'l Kur'ân*, İstanbul, İnsan Yayınları, Cilt 6, s. 331.

²⁸⁶ Sâbûnî, Cilt 3, s. 369.

²⁸⁷ Karaman, s. 59.

²⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/188.

²⁸⁹ Temel, s. 51-52.

Onlar, yanlarında mü'minlerin kusurları söylenince veya mü'minlerin başına bir bela gelince sevinir, kendileriyle övünürlerdi. Allah'ı kalpleri ile tasdik etmediklerinden dolayı bunu kendileri için mükâfat, mü'minler içinse bir ceza sanırlardı. Şüphesiz ki bazı insanlar farkında olmadıkları için Cenâb-ı Hak'ın kendilerine hazırlamış olduğu cezayı tehir ederek daha şiddetli bir azabın kendilerini beklediğinden habersizlerdi.

Cenâb-ı Hak, kendisine şirk koşan müşrikleri bağışlamadığı gibi²⁹⁰ günah işlemekte ısrar edip, hainliklerine devam eden münâfıkları da bağışlamaz.

Âyet(6)

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

Meâli: “Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”

Zikredilen âyette münâfıkların bir özelliği de bağışlanmayacak kimselerden olmalarıdır.

1.8. Münâfıkların Bağışlanmamaları

Bu âyete göre münâfıklar için ne kadar istiğfar edilirse edilsin affedilmeyecek kimselerden olduklarından dolayı istiğfar fayda vermeyecektir. Hişâm b. Urve'nin babasından yaptığı rivâyete göre Resûlullah hakkında, “onlara infakta bulunmazsanız sahâbeleri etrafından dağılır gider” ve “Medine'ye varınca elbette aziz olan, zelil olanı oradan çıkaracaktır” diyen Abdullah b. Übeyy'in kendisi idi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Tevbe sûresindeki: “Onların bağışlanması için Allah'a ister istiğfar et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü onlar Allah ve Resûlünü inkâr etmişlerdir. Allah günaha batmış kimseleri doğru yola iletmez”²⁹¹ âyetini indirdi. Engin merhamet sahibi olan Resûlü Ekrem, (s.a.v) onlar için yetmişden fazla istiğfar edeceğine söyleyince Allahu

²⁹⁰ Nisa, 4/116.

²⁹¹ Tevbe, 9/ 80.

Teâlâ: “Onlar için ha istiğfar dilemişsin, ha istiğfar dilememişsin haklarında ayındır. Allah onları kesinlikle bağışlamaz” âyetini indirdi.”²⁹²

Cenâb-ı Hak, Resûlü'nün sınırsız merhametine karşılık, o inatçı münâfıklar hakkında: “Onların af ve günahlarının örtülmesini niyâz etsen de veya bağışlanmalarını istemesen de onlar için müsavîdir, onlar mağfireti ilahiyeye nail olma hakkını kaybetmişlerdir. Onların kötü hareketlerinden, çirkin inançlarından dolayı haklarında Allah'ın azabı mukadderdir. Allah'ın af ettiği kimselerden olmayacaklardır. Günah çukuruna batıp, fisk ve fücordan ayrılmak istemeyen, verilen nasihatleri dinlemeyen, kendi nifâk hareketlerini yayarak onlardan geri durmayan kimseler, ebediyen hidâyete eremeyecektir” buyurmuştur.²⁹³

Münâfıkların bu durumuna göre, onlar için istiğfar etmenin, bağışlanma dilemenin hiçbir faydası yoktur. Çünkü onlar Allah ve Resûlü'ne itaatten çıkmışlardır. Bu yüzden Allah, yoldan tamamen ayrılmış, ıslah dairesini taşmış ve küfür ile nifâka iyice batmış kimseleri hidâyete erdirmez.²⁹⁴ Münâfıklar iman etmeyerek öldükleri takdirde Allah onları hiçbir zaman affetmeyecektir.

İstiğfar, ancak hidâyet üzerinde olan mü'minler için fayda sağlar. Dini reddeden, itaat yerine fisk ve şeytan yolunu benimseyen kimseler için Resûlullah dahi istiğfarda bulunsa bir faydası olmaz.²⁹⁵ Herhâlde Cenâb-ı Hak'ın münâfıkları affetmemesi, kâfir olarak ölmelerinden dolayıdır. Yoksa Allahu Teâlâ ne kadar günah işlerse işlesin, samimi olarak tövbe edenleri dilerse affeder. Zira Cenâb-ı Hak, “İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları hidâyete iletecektir. Münâfıklara haber ver ki, onlar için acı bir azap vardır”²⁹⁶ âyetinde buyurduğu gibi bağışlanmayacak olanların, küfründe sabit olanlar ve yaşamları boyunca küfürden ayrılmayanlar olduğunu bildirmektedir. Ayrıca başka bir âyette “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başka dilediği kimseleri bağışlar”²⁹⁷ buyurarak şirkten başka diğer tüm günahların da affedilebileceğini bildirmektedir. “Şüphe yok ki münâfıklar cehennemden en alt katındadır; artık onlara asla bir

²⁹² Çetiner, Cilt 2, s. 887; Râzi, Cilt 30, s. 550; Elmalılı, Cilt 2, s. 2595; Mevdudi, Cilt 6, s. 332.

²⁹³ Bilmen, Cilt 8, s. 3731.

²⁹⁴ Ebu's Suud, s. 5568.

²⁹⁵ Mevdudi, Cilt 6, s. 332.

²⁹⁶ Nisâ, 4/137-138.

²⁹⁷ Nisâ, 4/116.

yardımcı bulamazsın. Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sınıksız bağlanıp dinlerini yalnızca O'na özgü kılanlar başka"²⁹⁸ ifadesiyle de münâfikların tevbe ettikleri takdirde aflatının mümkün olduğunu dile getirmektedir.

Özelikle Asr- 1 Saadet'te, münâfikların hakiki bir iman sahibi olma fırsat ve imkânları, kâfirlere nazaran daha fazlaydı. Zira evde, çarşıda, alışverişte, mecliste, mescitte hulusa her zamanda ve mekânda mü'minlerle birlikte bulunup, daima onların örnek davranışlarına, nur ve huzur dolu yaşayışlarına şahit oluyorlardı. En önemlisi de Resûlullah'ın te'sirli ruhaniyeti ve eritici konuşmalarına muhatap oluyorlardı. Buna rağmen bu imkânları ebedi saadete vesile yapmamak için direndiler. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak onları asla bağışlamayacaktır. Onlar azabın en büyüğüne çarptırılacaktır.²⁹⁹

Asr-1 Saadet münâfikları, insanların en üstünü olan ve âlemlere rahmet olarak gönderilen iki cihan güneşiyle aynı çağda ve aynı ortamda yaşamalarına rağmen ondan, yüz çevirmekle kalmamış aynı zamanda onu düşmanlarına jurnal etmekten ve ona tuzaklar kurmaktan da bir an olsun geri durmamışlardır. Bunun için bu münâfikların ıslâhı imkânsızdır. Zira ilahî gazaba uğramış, haklarında kesin hüküm verilmiştir.³⁰⁰

Münâfikların affolunmaması, bağışlanmayı istemedikleri içindir. Zira Cenâb-ı Hak, kendisine samimi bir şekilde yönelen her insanı boş çevirmemekte aksine mükâfatlandırmaktadır. Kaldı ki bahsedilen bu topluluk Asr-1 Saadet'te, Hz. Muhammed'in (s.a.v) huzurunda bulunan bir topluluk oldukları için af dileselerdi Yüce Allah, bunları hiçbir şekilde geri çevirmezdi. Münâfikların içindeki nifâk küfre döndüğü için bağışlanma istekleri yoktur. Çünkü küfür inanmamayı gerektirir. Onların bir ahiret beklentisi olmadığı için bağışlanma talep etmeleri de söz konusu değildir.

²⁹⁸ Nisâ, 4/145-146.

²⁹⁹ Temel, s. 17.

³⁰⁰ Özgün, s. 71.

Âyet(7)

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ

Meâli: “Onlar, "Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara (muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar (bunu) anlamazlar.”

Âyet(8)

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

Meâli: “Onlar, "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.”

Bu iki âyette münâfıkların, mü'minlerin aleyhinde çalışma özelliğine değinilmektedir.

1.9. Her Durumda Mü'minlerin Aleyhine Çalışmaları

Yukarıda zikredilen iki âyette münâfıkların, mü'minlerin aleyhinde çalışan, onları zor duruma düşürmek için uğraşan kimseler olduğundan bahsedilmektedir. Münâfıklar, en fazla muhacirlere kin tutan kimselerdi. Ebû Hâyyan şöyle der: İbn-i Selul ve kavminden olanların; ona yemek, para vb. yardımda bulunmayın ki Muhammed'den ayrılınsınlar diye işaret ettiği kişiler muhacirlerdir. Allahu Teâlâ, münâfıkların, muhacirlerin rızkının kendilerine bağlı olduğunu zannetmeleri sebebiyle akılsız olduklarını, rızkın Allah'ın elinde olduğunu bilmeyecek kadar cahil kimseler olduklarını bildirir. Münâfıkların, “Resûlullah'ın yanında olanlara” sözleri, alay yollu söylenmiştir. Şayet Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğini kabul etselerdi böyle bir hainlikte bulunmazlardı. Açık olan şu ki onlar, Allah'ın Resûlü lafzını kullanmadı. Fakat Cenâb-ı Hak, peygamberine bir ikram olsun diye bu sözleri kullandı. Rızkın anahtarları yalnızca Allahu Teâlâ'nın elindedir. Onu dilediğine çok verir, dilediğine hiç vermez. Hiç kimse, Allah'ın, kullarına olan taksimatına mani

olamaz. Fakat münâfıklar, hikmeti ilahiyeyi anlayamazlar. Neticesinde de kin dolu sapıklıklarını ve düşmanlıklarını izhar ederler.

Bundan sonra da Allahu Teâlâ münâfıkların bazı çirkin fiillerini ve konuşmalarını ortaya çıkarmak üzere şöyle buyurdu: Diyorlar ki, Ben-i Mûstalik gazvesinden döndüğümüz ve şehrimiz olan Medine'ye avdet ettiğimizde, kesinlikle Muhammed ve arkadaşlarını oradan çıkaracağız. Âyetteki “daha üstün” ile kendini ve tabilerini “daha zelil” ile de Allah Resûlü'nü ve sahâbelerini kastetmektedirler. Kuvvet, izzet ve fazilet başkasına değil Allah'a, O'nun üstün kılıp kuvvetlendirdiği Resûle ve tüm mü'minlere mahsustur. Fakat münâfıklar, son derece bilgisiz ve kibirli oldukları için izzet ve faziletin, Allah'ın düşmanlarına değil de dostlarına has olduğunu bilmezler.³⁰¹

Münâfıkların böyle söylemeleri kendi alçaklıklarından habersiz olduklarının açık bir belirtisiydi. Kendilerini izzetli farz ederek Resûlullah'a ve mü'minlere karşı kin püskürüyor, nefret kusuyorlardı. Münâfıkların hiçbir üstünlükleri yoktu. Üstünlükleri olsaydı, nifâka ve yalancılığa tenezzül etmez, fani bir hayatın sonunda Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna yüzlerini kara çıkartacak ahlâksızlıklara ve fenalıklara düşmezlerdi. Binaenaleyh alçak, zayıf ve düşkün olanlar kendileri idi. Zira onlar, izzet nedir, zillet nedir, eazz ve ezell kimdir? Bilmezler de öyle konuşurlar. Kibri izzet, izzeti kibir sanırlar.³⁰²

Bu âyeti kerîme münâfıkların en çirkin düşüncelerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Resûlullah'ın yanında toplanan fakir ashâba yardımı engellemek istemelerinin sebebi ashâbı aç sefil bırakarak dağılmasını istemelerinden dolayı idi. Bu şekilde Resûlullah yalnız kalacak ve hiçbir faâliyyette bulunamaz olacaktı.

Münâfıklar bu takdikle kendilerinin Kureyş müşriklerinden farksız olduklarını göstermişlerdir. Zira müşrikler Haşimoğullarına karşı boykot uygulamakla Resûlullah'a yardımı önlemeyi amaçlamışlar ve onu kendilerine teslim etmeleri için bu metodu uygulamışlardır. Münâfıklar da aynı taktiği Resûlullah'a ve

³⁰¹ Sâbûnî, Cilt 3, s. 370; Zuhâyî, Cilt 14, s. 476.

³⁰² Elmalılı, Cilt 7, s. 5009.

ashâbına karşı uygulayarak onları açlık ve sıkıntı içerisinde öldürmeyi denemişlerdir.³⁰³

Her ne zaman İslâmi tebliğ gelişip, Allah'a davet yolunda mesafe alındığı zaman münâfıklar gizlenmeye çalışmışlardır. Şöyle ki Medine'de insanlar, heyet ve kabileler halinde İslâmla müşerref olup, kuvvet ve üstünlük Müslümanların eline geçmeye başlayınca, münâfıklar nifâklarını gizleyerek mü'minlerden görünmeye başlamışlardır. Fakat galibiyet ve üstünlük, müşrik ve Yahûdi ittifakı olan kâfirlerin eline geçtiğinde, münâfıklar daha rahat ve özgür hareket ederek, kalbi açıdan imanlarının kâfirlerle aynı olduğunu ortaya çıkarmışlardır.³⁰⁴

Savaş zamanlarında kadınlarla birlikte geride durmayı tercih eder, zafer nasip olduktan sonra da yaldızlı nutuklar ve hayali kahramanlık yaygaralarıyla ortalığı velveleye verirlerdi. Fiilen katılmaya cesaret edemedikleri savaşı, sahneye aktarırken onun başrolünü oynar, bu şekilde bütün dikkatleri kendi üzerlerinde toplamaya muvaffak olurlardı. Zaferin kahramanları ise geri planda kalırdı. Kur'ân'da onların bu durumları şöyle anlatılır: *“Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir zafer nasip olursa, biz sizinle beraber değil miydik? derler. Şayet kâfirlerin zaferden bir payı olursa, size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?” derler.*³⁰⁵ Böylece münâfıkların mü'minlerin başarısını istemedikleri ve aleyhinde çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Savaşlar, yeryüzünü fasada uğratan, Allah'ın kullarının durumlarını bozan, dünya ve ahiretle ilgili işleri çığırından çıkaran fitnelerdir. Bozgunculuk da savaşlara sebep olan şeyleri ortaya çıkarmaktır. Münâfıkların yaptıkları da bu idi. Mü'minlerin içine karışarak, sırlarını düşmanlarına açar ve onları mü'minlerin aleyhine teşvik ederlerdi. Mü'minleri birbirine düşürerek birliğini bozmak ister, onlara zarar vermek için fırsat kollarlardı.³⁰⁶

Bir seferinde Abdullah b. Übeyy taraftarlarıyla sokağa çıkmış, sahâbeyi kiramdan birkaç şahsın kendilerine taraf geldiklerini görmüştü. İbn-i Übeyy yanındakilere; “bakınız şu gelen budalaları başınızdan nasıl defedeceğim” demiş ve

³⁰³ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 506; Karaman, v.d., Cilt 5, s. 363.

³⁰⁴ Karaman, s. 88.

³⁰⁵ Nisâ, 4/141.

³⁰⁶ Elmalılı, Cilt 1, s. 233.

yaklaştıkları zaman hemen Hz. Ebû Bekir'in eline atlamış, “merhaba Ben-i Temim'in efendisi, Müslümanların ilki, Allah Resûlü'nün mağarada ikincisi olan, kendini ve malını Allah Resûlü'ne adanmış bulunan Hz. Sıddık” demişti. Sonra Hz. Ömer'in elini tutarak ona, “merhaba Ben-i Adiy'in efendisi, dininde kavî, kendini ve malını Resûlullah'a adanmış bulunan Hz. Faruk” diye hitap etmişti. Sonra Hz. Ali'nin eline yapışarak, “merhaba Allah Resûlü'nün amcasının oğlu, damadı, Resûlullah'tan sonra bütün Ben-i Haşim'in efendisi” demişti. Hz. Ali de, “ey Abdullah Allah'tan kork, münâfıklık etme, çünkü münâfıklar Allah'ın yeryüzündeki en kötü yaratıklarıdır” deyince Abdullah da, “izin ver ey Hasan'ın babası benim hakkımda böyle mi diyorsun? Vallahi bizim imanımız, sizin imanınız gibi ve bizim bağlılığımız da sizin bağlılığınız gibidir” diyerek ayrılmışlardı. Abdullah b. Übeyy arkadaşlarına; “nasıl yaptım gördünüz değil mi? İşte siz de bunları görünce böyle yapınız” demişti. Onlarda, “sağ ol, var ol, sen bizim içimizde yaşadığın müddetçe hep böyle hayırlı istifadeler ederiz” diye kendisini övmüşlerdi.³⁰⁷

Münâfikların mü'minlere besledikleri kin ve düşmanlıklarını açıklayan farklı âyeti kerîmelerde bu durum: “Münâfıklar, mü'minlerin yanında inandık demelerine rağmen arkadaşlarının yanında mü'minlerle alay eder,³⁰⁸ besledikleri kinden dolayı parmaklarını ısırırlar.³⁰⁹ Mü'minlerin başına gelen bir iyilikten dolayı özülür, bir kötülükten dolayı sevinirler.³¹⁰ Mü'minlerle birlikte yolculuğa çıkmaları halinde fitne ve fesat çıkaran,³¹¹ münâfık erkek ve kadınlar, iyiliği sakındıran kötülüğü emreden³¹² ve mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimseler oldukları³¹³ dile getirilmiştir.

Münâfıklar, ancak mü'minlerin aleyhinde çalışan, onlarla alay eden ve arkasından kuyusunu kazan kimselerdir. Onların bu davranışları mü'minlere düşmanlık beslemelerinden dolayıdır. Münâfıklar, Resûlullah'ın huzurunda ve mü'minlerin yanlarında gayet düzgün, kibar ve sıcakkanlı davranırlardı. Fakat aynı şahıslar kendi zihniyetindeki insanların yanında kibarlıklarını terk eder, kabalaşır,

³⁰⁷ Elmalılı, Cilt 1, s. 237.

³⁰⁸ Bakara, 2/14.

³⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/119.

³¹⁰ Âl-i İmrân, 3/120.

³¹¹ Tevbe, 9/47.

³¹² Tevbe, 9/67.

³¹³ Nisâ, 4/139.

mü'minleri her türlü zarara uğratmak için ellerinden gelen fenalığı yapmaktan bir an olsun geri durmazlardı.

2. MÜNÂFİKÛN SÛRESİNDE MÜ'MİNLERLE İLGİLİ HUSUSLAR

Yüce Allah sûrenin sonunda Resûlullah ile birlikte aynı saflarda duran ve kendi izzetinden izzet verdiği mü'min kullarına yönelmektedir. Mü'minleri bu yüce makama yükselmeye ve münâfıklara ait bütün sıfatlardan uzaklaşmaya çağırmaktadır. Mal ve evlat sevgisinin kendisini o üstün mevkiye ulaştırmaya engel olmaması için uyarılmaktadır.³¹⁴

Cenâb-ı Hak, münâfıkları kötileyerek vasıflarını zikrettikten sonra mü'minleri, münâfıkların ahlâkını benimsememeleri için inzar etmektedir. Sonra mü'minlerden mallarından bazısını hayır yollarında sarf etmelerini, kendilerine ölüm gelip çatmadan önce infak etmeyi geciktirmemelerini istemektedir. Bu şekilde yapılmadığı takdirde pişmanlığın duyulacağını, sadaka ve infak etmeyi kaçırdıkları için de ömürlerinin uzatılmasını isteyeceklerini, fakat bunun mümkün olmadığını belirtmiştir.³¹⁵

Müfessirler, Münâfıkûn sûresinde, münâfıklara mahsus olan halleri ve vasıfları belirttikten sonra, mü'minlere hitapta bulunulması hususunda değişik izahlar yapmışlardır: Mukatil, Bu üç âyet, mü'min olduklarını söyleyen münâfıklara hitap olan âyetlerdir demiştir. Kimileri bu ayatlerin münâfıklar hakkında nazil olduğunu söylerken, kimileri de mü'minler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.³¹⁶ Birinci âyeti kerîmedeki hitap, iman eden kimselerdir ki, bunlar yalnızca mü'minlerdir. Bu, ölüm kendisini yakalamadan önce, mü'minleri Allah'a ibadete teşviktir. Münâfıklar hakkında nazil olduğunu söyleyenler de âyeti yorumlarken, “onlar, dilleriyle imanlarını açıkladıkları için hitap onlara da olabilir ki; ey lisanlarıyla imanlarını izhar edip de kalplerinde iman olmayan kimseler! Amellerinizi ıslah ediniz”³¹⁷ demektedirler.

³¹⁴ Seyyid Kutub, Cilt 14, s. 507.

³¹⁵ Zuhâylî, Cilt 14, s. 479; Sâbûnî, Cilt 3, s. 371.

³¹⁶ Râzi, Cilt 30, s. 555.

³¹⁷ Emiroğlu, Cilt 12 s. 276.

Âyet(9)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالَكُمُ وَلَا أَوْلَادَكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

Meâli: “Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

Zikredilen âyette Cenab-ı Hak, Allah'ı anmaya mani olan durumlar hakkında mü'minleri uyarmaktadır.

2.1. Allah'ı Hatırlamaya Engel Olan Durumlar

Allahu Teâlâ münâfikların kötü fiillerini anlattıktan sonra, mal ve çocuklara aldanma hususunda onlar gibi olmaktan mü'minleri sakındırmaktadır. âyete göre sahip olunan malların ve çocukların sevgisinin ve onların işlerini yoluna koyma isteğinin, mü'minleri Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan kulluk ibadetlerinden, Allah'a itaat etmekten, din düşmanlarıyla mücâdeleden ve benzeri salîh amellerden alıkoymamalıdır. Çünkü mal ve evlat sebebiyle ibadeti; namazı, orucu, zekâtı, haccı ve bilhassa Cenâb-ı Hak'ı zikri terk ederek, bütün zamanını mal ve evlada adanmış kimseler dünya ve ahirette ancak zarar görecektir.³¹⁸

Ebû Hâyyan'ın izahlarına göre artırılmaya çalışılan ve biriktirmekten zevk alınan mallar, kendileriyle sevinç duyulan ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılan çocuklar, mü'minleri, Allah'ı anmaktan uzaklaştırmamalıdır. Çünkü dünya, kimi Allah'a itaat ve ibadetten alıkoysa, onlar tam hüsrana uğrayan kimseler olacaktır. Onlar fani ve basit olanı, ebedi ve yüce olana tercih etmiş, dünyayı ahiretten üstün tutmuşlardır.³¹⁹

Bunlardan anlaşılmalıdır ki mü'minleri, ne malları ne de evlatları gafil bırakmamalı, bunların derdi, bakımı ve zevki ibadet yapmaya engel olmamalıdır. Zira Cenâb-ı Hak: “Dünya hayatının eğlence, oyun, süs, övünme, mal ve evlat çoğaltmaktan ibaret”³²⁰ olduğunu bildirmektedir.

³¹⁸ Taberî, s. 2534; Emiroğlu, Cilt 12 s. 277; Zuhâylî, Cilt 14, s. 479; Râzi, Cilt 30, s. 555; Ebû-suud, s. 5570; Vehbî, Cilt 13-14, s. 5935.

³¹⁹ Sâbûnî, Cilt 3, s. 371.

³²⁰ Hadid, 57/20.

Burada Őu hususa dikkat çekilmelidir. Allahu Teâlâ, mal ve evlatla ilgili tüm meŐguliyetleri yasaklamamaktadır, fakat bu meŐguliyetlerin size asıl izzet bahŐeden Allah'ı zikretmeye mani olmasını yasaklamaktadır. Şöyle ki zikrullah: Gerçek ibadete layık olan Yüce Allah'ın; ismini, sıfatını, emir ve yasaklarını, cennet ve cehennemini ile zatının hükümlerini düşündürüp andıran, rızasına sebep olan farz ve nafil ibadetleri yerine getirmektir. Namaz, oruç, hac, zekât, cihat, Kur'ân kıraatı ve tesbihat gibi sırf Cenâb-ı Hakk'a yaklaşmak için yapılan taatlardır. Her kim mal ve çocuk ile uğraŐacağı diye Cenâb-ı Hakk'ı düşünmekten gaflet ederse işte o zaman zarara uğrayanlardan olacaktır. Mal ve çocuk, dünya ve içindekiler fanidir. Allah'ın katında onlara meyledenler zillet ve zarardan başka bir Őeyle karşılaşmaz. Zira: “*Mal ve oğullar dünya yaşamının süsüdür. Ebedi kalacak salih ameller ise, Allah'ın katında sevapça daha hayırlıdır, ümit yönünden de daha hayırlıdır,*”³²¹ “*Hâlbuki sizi huzurumuza yaklaŐtıracak olan, mallarınız ve evlatlarınız değildir*”³²² buyurulmuŐtur.³²³

Bazen mü'minler de hataya düşebilir, geçim derdi, mal ve çocuk endişesiyle gaflet edebilirler. Bu durumda, mallar ve çocuklar kendilerini oyalama fitnessinden başka bir Şey olmadığı bilinmelidir. Mü'minleri günaha ve musibete bulaŐtıran mal ve çocuk dert ve imtihân vesilesidir. Bu durumda Cenâb-ı Hakk'ın yanında büyük bir mükâfatın olduğu unutulmamalıdır. Zira Allah'ın verdiğini de hiç bir Şahıs veremez, Allah'ın kazandırdığını hiç bir iş kazandıramaz. Bu durumda ne mala, ne çocuğa, ne de başka bir Şeye bağlanıp da hüsrân tehlikesine düşülmemelidir. En büyük mükâfatlandırıcı olan Yüce Allah'ın muhabbetini, zikir ve ibadeti, mal ve çocuk sevgisine tercih etmelidir. Mal ve çocuk kaygısıyla uğraŐırken Allah için olan ibadet ve taatı ihmal etmemelidir.³²⁴

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette, “*Her hâlde mallarınız ve evlatlarınız bir fitnedir,*”³²⁵ “*İyi bilin ki mallarınız, evlatlarınız bir fitneden ibarettir*”³²⁶ buyurarak mü'min kullarını bu konuda uyarmıŐtır.

³²¹ Kehf, 18/46.

³²² Sebe, 34/37.

³²³ Elmalılı, Cilt 7, s. 5011-5012.

³²⁴ Elmalılı, Cilt 4, s. 2392.

³²⁵ Teğâbun, 64/15.

³²⁶ Enfal, 8/28.

Ahiret kazancı için sarf edilmeyen, sonsuzluk âleminin nimetlerini elde etmeye vesile kılınmayan dünya hayatı, sırf çocukları kandıran ve yorgunluktan başka bir meyvesi olmayan şu gibi hallerden ibarettir: Bir oyundur; heves edilir, uğraşılır, galip veya mağlup olunsa da sonuç itibarıyla hiçe doğru sürüklenip gider. Bir eğlencedir; insanı yararlı işinden, vazifesinden alıkoyarak zamanını çalmaktan başka bir faydası olmayan eğlencelerdir. Süstür; mal ve evladı çoğaltma yarışı olan bir gururdan ibarettir. Dünya hayatı aldatici zevkten başka bir şey değildir. Tatlı gibi görünür, fakat tadı anlık olup zevki, acı ve ayrılıkla, sonu da cehennem azabı ile neticelenir.³²⁷

İnsanın üzerine farz olan ibadetin terk edilmesine neden olan meşguliyetin haram olduğuna bu âyet delildir. Zira farzı terk etmek haramdır. Farzları ihmal etmeye sebep olan fiil ve hareketleri işlemenin de haram olduğu apaçıktır. Dolayısıyla Allah'a kulluk etmeye engel teşkil eden mal ve evlat sevgisi ve meşguliyeti de haramdır. Bu haramı işleyenler, fani olanı bakî olana tercih ettikleri için ebedi zarara uğrayacakları kesindir.

Ancak ibadeti terke ve farzları edaya engel olmayan meşguliyet haram olmadığı gibi aksine sevaptır. Çünkü mal ve çocuk; dünyanın süsü olduğu gibi insan hayatının ve dünya yaşamının bir gereği olarak idare ve devamlılığı bulunan bir durumdur. Helal yoldan temin ve idare olunduğunda mal; terbiyeli ve ahlâklı yetiştirildiğinde ise evlat ile meşguliyet de aynı zamanda ibadettir.³²⁸

Mal ve çocuklarla meşgul olmak hüsrana sebep değildir. Hüsrana sebep olan şey onların işleriyle ilgilenirken ibadetleri terk, farzları ihmal etmektir. Dünya meşguliyetlerinin en önemlisi olan mal ve çocukla uğraşmayı terk eden insan tembelliğe ve avareliğe yönelir. Dolayısıyla dini vazife olan ibadetleri eda etmekle birlikte mal ve evlatla meşguliyet saadettir.

³²⁷ Elmalılı, Cilt 7, s. 4751.

³²⁸ Vehbî, Cilt 13-14, s. 5936.

Âyet(10)

وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

Meâli: “Herhangi birinize ölüm gelip de, "Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!" demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.”

Yukarıdaki âyette Cenab-ı Hak, Allah’ı anmaya mani olan durumları belirttikten sonra mü’minleri infak etmeye, sadaka vermeye teşvik etmektedir.

2.2. Mü’minleri İnfak ve Sadakaya Teşvik

Cenâb-ı Hak birçok âyeti kerimesinde mü’minleri infak etmeye, zekât ve sadaka vermeye teşvik etmektedir.³²⁹ İncelediğimiz bu sûre de bu teşviklerden birini oluşturmaktadır. Bazı âlimler, bu âyetin münâfiklar hakkında nazil olduğu görüşünde olsalar da sahih olan görüşe göre mü’minler hakkında nazil olduğudur. Zira ehli imandan kusuru olan bir kimse ölümü kendisine yakın görünce, kusurlarından pişmanlık duyarak, az bir zaman daha yaşayıp, yapmış olduğu ihmalleri tedarik etmek için ömrünün tehir edilmesini ister, ancak imkânsız bir şey istediğinin farkında değildir. Kamil bir mü’min her türlü hazırlığı yaptığı için böyle bir gecikme istemese de nefsinin tatmış olduğu bazı lezzetlerden dolayı azıcık bir mühlet isteyip, nefsinin o lezzetlerini yok etme isteğinde bulunur. Günah sahiplerine ölüm geldiğinde, durumları da belli olunca azıcık bir zaman için izin verilmesini istemekten kendilerini alıkoyamazlar.³³⁰

Hakikî mü’minlerin, Allah’ın bir ihsanı olarak elde ettikleri maldan fakirlere, miskinlere yardım ederek zekâtlarını vermesi, az da olsa sadaka vermekten çekinmemeleri gerekir. Böyle yapmaları ebedi gelecekleri için çok daha faydalıdır. Asıl servet, ebedi faydaları ve mükâfatları temin etmeye vesile olandır. Zayıf Müslümanlara infakta bulunmayı yasaklamak isteyen münâfiklar gibi bencilce yaşamak, temiz inanca insanlara asla yakışmaz.³³¹

³²⁹ Bakara, 2/43-110-195-254-267; Âl-i İmrân, 3/92-134; Tevbe, 9/103-121; Kasas, 28/54; Yasin, 36/43; Zâriyât, 51/19; Hadîd, 57/7; Haşr, 59/7; Saf, 61/10,11; Meâric, 70/22-27.

³³⁰ Vehbî, Cilt 13-14, s. 5938.

³³¹ Bilmen, Cilt 8, s. 3736; Ateş, Cilt 8, s. 3736.

İbn-i Âbbas, yukarıdaki وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْهُمَا , malın zekâtı, مِنْ harfî de baız anlamındadır. Yani mallarınızın zekâtından bazısını infak edin demektir. الْمَوْتُ, lafzından kast edilen ise, ölümün delilleri ve alametleridir.

Âyete göre Cenâb-ı Hak, Muhammed (s.a.v) ümmetine hitaben şöyle buyurmaktadır: “Sizden birinize ölümün âlemetleri ve sekêratı mevt hali vuku bulmadan önce sizlere verdiğimiz nimetlerden farz ve vacip olanlarını veriniz. Bu infakı yerine getirmeyen bir kimse, ölüm emarelerini gördüğü zaman diyecek ki: Ey Allah’ım! Ne olur, ecelimi az bir zaman daha geciktirsen de sadaka verenlerden, salîh insanlardan olaydım.”

İbn-i Âbbas, âyeti kerîmenin son kısmını açıklarken, bu sözleri söyleyecek kimselerin mü’min olmadıklarını beyan etmiştir. Ona göre ölüm işaretleri belirlediği zaman mü’minlere dünyaya döner misiniz diye teklif edilecek fakat mü’min kişi; “şu mihnet ve meşakkat dolu dünyaya dönmem” diyecektir. Bunun için ölümün geciktirilmesini isteyecek olanlar ancak kâfir ve münâfiklardır.

Dahhâk ise bu konuda mü’min olduğu hâlde hac etmeyen, zekât vermeyen bir kimsenin de ölüm geldiğinde, vaktinin tehirini isteyip dünyaya dönmek isteyeceğini söylemiştir. Dahhâk’ın bu yorumu İbn-i Âbbas’ın kavline muhalif olsa da nassa daha uygundur. Zira ölüm geldiği zaman günahkâr mü’minlerden de salih ameller işlemek için dünyaya dönme isteğinde bulunanlar olacaktır.³³²

Cenâb-ı Hak, ihsan ettiği malların farzietini eda edebilmek için zekâtların verilmesini istemektedir. Münâfikların ve kâfirlerin yaptığı gibi aksine kullarından malları, heva ve hevese göre harcamak, boşuna telef etmek veya farz olan yani borç olan hakları vermekle cezadan kurtulmalarını istemektedir. Kimsenin kimseye fayda sağlamayacağı gün herhalde gelecek, o zaman ne o biriktirdikleri malları ne de etrafında pervaneler gibi döndükleri evlatları hiçbir iş göremeyecekler; ne yardım edenleri ne de şefaât edenleri bulunacaktır. Tapınıp gizledikleri ve Allah yolunda infak etmedikleri altınlar, gümüşler ateşten damga olarak alınlarını ve böğürlerini dağılayacaktır.

³³² Râzi, Cilt 30, s. 556; Emiroğlu, Cilt 12, s. 278.

Bundan dolayı mü'min kullar bu duruma düşmeden önce takvayı elden bırakmayarak, büyük felaketten sakınmak için bütün kulluk görevlerini eksiksiz yapmalıdır. Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmak için harcamalar yapmalı, gönül rahatlığıyla, isteyerek zekâtlarını vermeli, kardeşliklerini kuvvetlendirmeli, birlikteliklerini düzene koyarak hazırlanmalı, uyanık bulunmalı, münâfıklar gibi Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranıp da kendilerine yazık etmemelidir.³³³

Cenâb-ı Hak, İslâm dini ile mü'min kullarını yüksek şerefe ulaştırmak için bu sûrenin sonunda Allah'a kulluktan geri durmayarak infak etmelerini emretmiştir. Şüphesiz infak ile emretmek, ona uygun ortamı ve şartları hazırlamayı da emretmek demektir. Bu amaç doğrultusunda çalışıp kazanmak, çoluk çocuk endişesiyle çabalamaktan, çok daha yüksek bir çalışmadır.³³⁴

Mü'min, münâfıktan farklı bir kişiliğe sahip olmak zorundadır. Mü'min, kazanmış olduğu malı, sadece kendi ilim ve kudretinden bilmemelidir. Cenâb-ı Hak'ın kendisine rızık olarak verdiği malı, İlâhi bir ihsan şeklinde görüp, Allah yolunda fedakârlık yapmaktan geri durmaması lazımdır. Mü'min, kendisine mal verip zengin edenin ve bir gün o malı geri alıp fakir bırakacak kimsenin Allah olduğunun farkında olmalıdır.

Âyet(11)

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجْلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

Meâli: “Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

Zikredilen âyette Cenab-ı Hak, infak ve sadakanın ehemmiyeti konusunda mü'minleri uyararak, ecel geldiğinde ibadet ve salih amel işlemek için bir an dahi vakitlerinin olmayacağını bidirmektedir.

2.3. Ecel ile İlgili Hususlar

Ecel, tayin olunan vakit veya o vaktin nihayeti demektir. Meselâ “bu borç, bir yıl vakitle sınırlandırılmıştır” denildiği zaman bir yıl bir eceldir. Sonra “eceli geldi”

³³³ Elmalılı, Cilt 2, s. 848-849.

³³⁴ Elmalılı, Cilt 7, s. 5014-5015.

şeklinde söylendiğinde, “yıl nihayete erdi” anlamına gelir. Bu durumda insanın dünyada eceli demek, kendisine biçilen ömür müddetinin dolması, ölüm zamanının gelmesi demektir. Öldüğünde de eceli gelmiş, kendisini bulmuş olur. Hangi manâ düşünülürse düşünülün ömür ve ecel birdir, bir kere meydana gelir. Bir kişi için ömrünün nihayetine kadar iki ecel tasavvuru mümkün değildir. Ölüm, her ne sebep ve her ne şekil olursa olsun, ecel gelmiş ömür bitmiş olur. Artık ona, “ecelsiz öldü” demek çelişkiden ibarettir.

Bazı âlimlere göre, her insanın iki eceli vardır. Birisi tabiî (normal) ecel, ikincisi ihtiramî (yok olmakla ilgili) eceldir. Tabiî ecel: Mizâcını dış sebeplerden korumuş olan birinin, ömrünün kalan kısmını belli bir zamana kadar sürdürmesidir. İhtiramî ecel ise; öldürülme, yanma, boğulma, trafik kazası, zehirli böcek tarafından sokulma gibi dış etkenlerden dolayı meydana gelmesidir. Dış nedenlerden dolayı ölenin tabiî olarak ölmesi imkân dâhilinde olduğu gibi, tabiî olarak ölenin de dış nedenlerle ölmesi düşünülebilir. Ancak kişi yalnızca bunların biriyle ölür. Hâlbuki ecel denildiğinde mümkünü değil, meydana geleni anlamak gerekir. Meydana gelen, vaki olmadan önce henüz imkân dâhilindedir. Ölüm, her ne çeşit olursa olsun bir yok etme ve tahrip olmaktan çıkamaz.³³⁵

Allah’ın takdir buyurduğu ecel her ne şekilde olursa olsun zamanı gelince ertelenmez. Allah’ın ne takdir ettiği, takdir edilme şeklini ve biçimini vuku bulmadan önce kendisinden başka hiç kimsenin kesin olarak bilmeyeceğinden “daha vakit var, biraz keyfimize bakalım da ecel gelmeden önce yine hazırlanırız” demesi de mümkün olmaz. Onun için ecel gelmeden önce bize verilen tehir vakitlerini ganimet bilerek, ona göre iman etmek, kulluk yapmak ve infak etmek suretiyle azaptan kurtulmaya, sevap kazanmaya çalışmak lazımdır.

Bu durumda şöyle sorular sorulabilir. Ecel gelmezden önce sadaka gibi bazı nedenlerle ertelenebilmesine ne anlam verilmelidir? Takdir olunan ecel meselâ seksen sene ise, kendini muhafaza etmekle ondan önce ölmek mümkün olur mu? Veya ecel gelmeden evvel Allah’a iman edip emir ve yasaklarına uymakla onu yüz seneye çıkarmak mümkün olur mu? Bu sebeple bazıları buradan iki ecel manâsının

³³⁵ Elmalılı, Cilt 3, s. 1874-1876.

olduğunu çıkarmışlar ve ecelin vukuunu iki ayrı ihtimalle anlatıp şarta bağlı olarak şekillendirmişlerdir.

Ecel hakkında belirtilen görüşlerin ilki eşyanın tabiatına göre ecelin ne kadar olduğudur ki bu bakımdan sebeplerin çeşitliliğine göre ecelin meydana gelmesine kadar çeşitli şekilde uzun ve kısa olması mümkündür. Ecelin geldiği hakkında işaretler belirmeden önce vukuunu gösteren deliller, kaderin sırrına Cenâb-ı Haktan başkası vakıf olmadığı için, kişi ancak ne kadar yaşama imkânının olduğunu tasavvur ederek ona göre hazırlanmalıdır.

İkincisi ise ecelin meydana gelme safhasıdır ki, bu bakımdan meydana gelip gerçekleşen ecel bir önceki safhada anlatılan imkânların yalnızca birisidir. Kimsenin iki eceli yoktur.

Allah'ın takdir ettiği kader; ezeldaki ilmi, kaza; o ilmin âlemde bilfiil vuku bulması demektir. “*Ondan göklerde ve yerde zerre miktarı bir şeyin kaçma imkânı yoktur*”³³⁶ diye gösterilen ilahi ilimde bir kapalılık ve acaba ihtimali bulunmayacağından ilerde fiilen vuku bulacak olan ecel ne ise Allah katında takdir edilen ecel de odur. Bundan dolayı gerçekte takdir edilen ecel, vuku bulan ecel gibi birdir.³³⁷

Allahu Teâlâ ömrü tükenmiş, eceli gelip çatmış kişilerin vaktini asla uzatmayacağını haber vererek, “*Hâlbuki Allah hiçbir kimseyi eceli geldiği zaman asla geri bırakmaz*” yani, “Her canlının öleceği belirlenmiş zamanı gelip çatığında, Allah onun ölümünü sonraya bırakmaz” buyurmuştur.³³⁸ Binaenaleyh Yüce Allah, kendisini hakkıyla ananları ve rızası için infak edenleri bilen ve mükâfatlarını eksiksiz verendir. Bu da kâr ve zararın hesaplandığı, ceza gününde tecelli edecektir.³³⁹

³³⁶ Sebe, 34/3.

³³⁷ Elmalılı, Cilt 8, s. 5370-5371-5372.

³³⁸ Râzi, Cilt 30, s. 557.

³³⁹ Elmalılı, Cilt 7, s. 5016.

SONUÇ

Nüzûl bağlamında Münâfikûn sûresini ele almakla birlikte sûreye yakın ve bağlı olan diğer kavramları değerlendirmeye gayret ettiğimiz bu çalışmamızda sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

Kur'ân-ı Kerîm'de, Münâfikûn sûresinin nüzûlünden önce farklı âyetlerde ve sûrelerde münâfik kavramı ve sıfatları üzerinde durularak mü'minler uyarılmıştır. İslâm inancında ayrı bir grubu oluşturan münâfik zümresi Medine'de zuhur etmiştir. Malum olduğu üzere Mekke'de şirk ve küfür hareketi ön plandaydı. Bu inançta olanlara da müşrik ve kâfir deniliyordu. Dolayısıyla bu iki zümre Mekke'de İslâm hareketini engellemek için elinden gelen tüm haksız fiillere ve işkencelere başvuruyorlardı. Ancak Medine döneminde bu zümrelere yardım eden ve bunların en azılıları olduğu hâlde Müslüman görünen münâfik zümresi ortaya çıkmıştır.

Bu üç grup insan içinde, çeşitli amaçlar uğruna inanç ve düşüncelerini gizleyip, gerçek kimliklerinin aksini ortaya koyan münâfik zümresini tanımak ve onların hilelerinden korunmak oldukça zordur. Münâfikların kötülüklerinden korunmak için onların tanınmasına çok fazla ihtiyaç vardır. Zira münâfiklar da baştan beri hallerinin bir sûreyle Allah tarafından mü'minlere bildirmesinden fazlaca endişe duyuyorlardı.

Münâfiklar, kalplerinde olan inaçlarını, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine inmesinden çekinirlerdi. Bu durumu Cenab-ı Hak: “*Siz alay edin! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.*” (Tevbe, 9/64) şeklinde açıklamıştır.

Münâfikûn sûresinin nazil olmasıyla münâfikların çekindiği şey başlarına gelmiş, gizli açık yaptıkları bütün işleri, hileleri ve kötülükleri gözler önüne serilmişti. Ancak Asr-ı Saadet'te Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve onun sahâbesi zahire göre hüküm verme kanaatinde oldukları için, hiçbir ayırım yapmaksızın inandığını söyleyen kişiye münâfik denmesi yasaklanmış, içyüzlerinden ve hilelerinden haberdar olduğu hâlde teşhir edilmedikleri gibi, İslâm dairesinin dışına da

çıkarılmamışlardır. Diğer taraftan, bu iyi niyet ve müsamahaya rağmen nifak amelleri kendisinden sadır olan kimseye karşı dikkatli olmak lazımdır.

Münâfıkûn sûresine göre münâfıkların karakteri ve kendisinde bulunulan bazı özellikler şöyle açıklanabilir:

Her ne kadar münâfıklar, Peygamber Efendimizin huzuruna gelip kendisinin Allah'ın peygamberi olduğunu söyleseler de, bunu kalben tasdik edip samimi bir şekilde dile getirmemişlerdir. Münâfıklar, olur olmaz yerlerde kendilerini korumaya almak için yeminlerini kalkan olarak kullanarak mü'minleri kandırmaya ve onlardan gelebilecek tehlikelere karşı kendilerini muhafaza etmeye çalışan insanlardır.

Münâfıklar, hem Allah hem Resûlullah hem de mü'minlerle alay ettikleri için Cenâb-ı Hak tarafından kalpleri mühürlenmiş insanlardır. Bundan sonra ne hakkı görebilecek bir gözleri, ne de ona meyledecek bir kalp basiretleri vardır.

Münâfıklar dış görünüşlerine fazlaca ehemmiyet gösterdikleri için görüldükleri zaman insanların dikkatini çekmekteydiler. İçlerinde zehir bulunduğu hâlde dışlarını balla kaplayan bu insanların içlerinin kokuşmuşluğu, Allah'a ve Peygamberine iman etme şerefine nail olamadıklarından dolayıdır.

Münâfıklar, işittikleri her sesi kendi aleyhlerinde sanır, o sesin hilelerini açığa çıkaracağı korkusuyla yaşarlar. Onlar, aynı zamanda haktan döndükleri için hakkın ve Hakka tabi olanların düşmanıdır. Bu, yalancı inançlarından dolayı Allah'ın elim azabına duçar olacaklardır.

Münâfıklar, mü'minlerin isteğine rağmen kibirlenerek Allah Resulüne istiğfar talebi için gitmeyen kimselerdir. Âyetlere göre, onlara bağışlanma dilense de, dilenmese de onlar Allah'ın azabına yakalanacaklardır. Yani nifak üzere öldükleri takdirde hiçbir şekilde affolunmayacak, cehennemden en alt derekesine düşürüleceklerdir.

Bu sûreye göre onlar, Resûlullah'ın yanında bulunan muhacirlere bir şey vermemek suretiyle onların aç bırakılmasını ve böylelikle dağılıp gitmelerini isterler. Zira bu şekilde gitmeseler dahi mü'minleri Medine'den çıkarma amacını güderler. Oysa mü'minlerin ne kadar asil ve ne kadar şerefli olduğunu unuturlar.

Cenâb-ı Hak, bu sûrenin son kısmında ise mü'minleri mal ve evlat endişesi konusunda uyararak, onlardan Allah yoluna infak ve sadaka ile yardımcı olmalarını istemektedir. Aksi takdirde münâfiklar gibi hüsrana uğrayacaklarını hatırlatarak, ertelenmesi mümkün olmayan ecel gelmeden önce hayır ve hasenatta bulunmaya teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

Arumi, Hasan, *Münâfikliğin 50 Alameti*, Ankara: Polen Yayınları, 2006.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, 8 Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

Ayıntabi, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri (Tibyan Tefsiri)*, çev. Süleyman Fahir, 3 Cilt, İstanbul: Bütün Kitabevi, t.y.

Beydavi, Nasruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi ve *Esrarü't Te'vil*, Beyrut: Darun İhya, 1418(h).

Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Dela'ilü'n-nübüvve*, Beyrut: Daru'l-kütübü'l- İlmîyye, h. 1405.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, 8 Cilt, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Birişik, Feyzullah, *Kur'ân'ı Kerîm'de Mü'minlerin, Müşriklerin, Münâfikların ve Kâfirlerin 100 Özelliği*, İstanbul: Polen Yayınları, 2015.

Bozkurt, Nebi, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Medine", *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Canbek, İsmail, *İbn Kesir'in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Cevdet, Ahmed, *Kısa-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa'dan Peygamber Efendimizin Hayatı*, (thk. İbrahim Coşkun, Kemal Erkan), İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.

Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi, Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: 1982.

Çakır, Fatma, *Maverdî'nin "en-Nüket ve'l-Uyun" Adlı Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Çetiner, Bedrettin, *Fatiha'dan Nas'a Esbâbı Nüzul*, 2 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Demirci, Muhsin, *Kur'an'da Sosyal Gerçeklik*, İstanbul: Ensâr Yayınları, 2008.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, 21. Baskı, İstanbul: İFAV, 2012.

Dilavoğlu, M. Kemal, *Münâfikûn*, Ankara: Çağdaş Basımevi, 1975.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît, fi't-Tefsir* thk., Sıdkî Muhammed Cemî, 10 Cilt, Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2000.

Ebu's-suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Îmâdî, *İrşâdu'l-akli'sselîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, çev. Ali Akın, İstanbul: Sistem Yayınevi, 2007.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9 Cilt, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.

Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl* (Kur'an Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri), (2. Baskı), 14 Cilt, Konya: 1978.

Eroğlu, Ali, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*, Erzurum: Ekev Yayınları, 2002.

Fayda, Mustafa, *Bedir Gazvesi*, İstanbul: DİA, 1992.

Hamidulah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. M. Said Mutlu, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966.

Hicazî, M. Mahmud, *Furkan Tefsiri*, 6 Cilt, İstanbul: İlim Yayınları, t.y.

Humeydan, İsam b. Abdulmuhsin, *es-Sahihu min Esbâb-ı Nüzûl*, Beyrut: Daru'z-zehair, 1999.

İbn-i Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1984.

İbn-i Hacer, *Fethul-Bari*, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki- Muhibbuddin el - Hatib), Riyad: Buhus, t.t.

İbn-i Hişâm, Abdülmelik, *es-Siretü'n Nebeviyye*, Kahire: Darü'l Künuzü'l Edebiyye, t.t.

İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.

İbni Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebü'l Fadl Cemalu'ddin, *Lisanü'l-Arap*, 15 Cilt, Beyrut: Daru Sadır, 1414.

İbn-i Sa'd, Muhammed, *et-Tabakatü'l Kübra*, Beyrut: 1968.

İsfehânî, Râğıb, *Müfredâtu el-fâzi'l-Kur'ân*, thk., Safvân Adnân ed-Dâvûdî, 1. Baskı, Dımeşk-Beyrût: Dârü'l-Kâlem, 1992.

Kadi, Abdul Fettah, *Esbâb-ı Nüzûl*, (3.Baskı), çev. Salih Akdemir, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.

Kalkan, Ahmed, *Nifâk ve Münâfik*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 2012.

Karaman, Hayreddin, v.d., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5 Cilt, Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Karaman, Fikret, *Münâfiklığın İtikadi Boyutu ve İslâmi Tebliğ Etkisi*, Elazığ: TDV Yayınları, 1996.

Keskinoglu, Osman, *Siyer-i Nebî*, Ankara: DİB Yayınları, 2010.

Koç, Mehmet Akif, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003.

Konyalı, Mehmet Vehbî Efendi, *Hülâsatü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 4. Baskı, 16 Cilt, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969.

Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, 18 Cilt, İstanbul: 1999.

.....*Kur'ân'da Münâfiklar*, İstanbul: Ebrar A.Ş. Yayınları, 2004.

Kurt, Hasan, *İslâm İnancına Göre Nifâk ve Münâfik*, İstanbul: Nesil Yayınevi, 2004.

Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el Cami li- Ahkami'l Kur'ân*, 20 Cilt, Kahire: 1966.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, İstanbul: Akit Yayınları, t.y.

Mahallî, Celâlüddîn Muhammed ve Celâlüddîn Abdurrahmân es- Suyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7 Cilt, İstanbul: İnsan Yayınları, t.y.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahihu Müslim*, thk. Yâsir Hasan vd. 1. Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2012.

Nedvi, Ebu'l Hasan ali el- Haseni, *es-Siretü'n- Nebeviyye*, Cidde: 1979.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh,b.Ahmet b.Mahmut, *Medârikü't-Tenzil ve Hekâikü't- Te'vîl* thk., Yusuf Ali Bedyevî, 1. Baskı, 3 Cilt, Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Özgün, Hüseyin, *Münâfiklık ve Münâfiklar*, Ankara: Gaye Matbaası, t.t.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, İstanbul: y.y., 1991.

Râdi, Şerif, *Kur'ân Mecazları*, Çev. İsmail Durmuş, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb(et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 32 Cilt, Beyrut: Darü'l İhya, 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1985.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Saffetü't Tefasir*, Kahire: Daru's Sabuni, 1997.

Sarı, Mevlüt, *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, (5.Baskı), İstanbul: İpek Yayınları, 2011.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: MEB Yayınları, 2009.

Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Harekeleri*, Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Sırma, İhsan Süreyya, *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, (34. Baskı), İstanbul: Beyan Yayınevi, 2010.

Suyûtî, Celâlüddîn, *El-İtkan fî Ulümi'l-Kur'an*, Beyrut: Dar İhyâü'l –Ulüm, 1992.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebûbekir, Celaleddin Muhammed b. Ahmed Mahalli, *Tefsirü'l Celaleyn*, İstanbul: Sarmaşık Yayınları, t.y.

Şaraldı, Mustafa Yücel, *Kur'an'ı Anlamada Nüzûl Ortamının Yeri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Şerif, Ahmed İbrahim, *Mekke ve'l-Medine fil-Cahiliyye ve Ahdi'r-Rasul*, Kahire: 1985.

Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1. Baskı, 20 Cilt, Beyrut: Müessesetu'l-a'lemî, 1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sabuni, 2 Cilt, İstanbul: Ümit Yayıncılık, t.y.

Taşgetiren, Ahmed, *Kur'an Ölçülerine Göre Mü'min Kâfir Münâfik*, (3. Baskı), İstanbul: Büşra Yayınları, 1992.

Temel, Ahmet Vefa, *Münâfikûn Sûresi Tefsiri ve Tasvir Ettiği Münâfik Karakteri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Temel, Ali Rıza, *İslâm Davası ve Münâfiklar*, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1978.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, thk. Seyyid Abdülğani Zâhid, y.y: Müessesetu Ümmi'l-Kurâ, 2005.

Ya'kubi, Ahmed b. Ebi Yak'ub b. Cafer b. Vehb, *Tarihu'l Ya'kubi*, Beyrut: t.t.

Yaşaroğlu, M. Kamil, "Münâfikûn Sûresi," *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, (3. Baskı), İstanbul: Ensâr Neşriyat, 1989.

Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilü'l-irfan*, Halep: İsa el-Bani el-Halebi Matbaası, t.t.

Zerkeşi, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türki el-Mısri el-Minhaci eş-Şafii, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebü'l- Fazl İbrahim) Kahire: Daru't- turas, 1957.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-munîr fî'l-akîde ve's-şerîa ve'l-menhec*, (2. Baskı), 30 Cilt, İstanbul: Risale Yayınları, 2005.